

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота

Освітній ступінь – магістр

На тему:

**«“(На)вертаючись в обійми”:
православізація правобережного унійного духовенства (1794-1839)»**

Виконала: студентка 2-го року навчання

Спеціальності:

032 «Історія та археологія»

Освітньо-наукової програми «Історія»

Дерев'янка Наталія Миколаївна

Науковий керівник Яременко М.В.,

кандидат історичних наук, доцент

Рецензентка Лось В.Е.

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____
« _____ » _____ 2020 р.

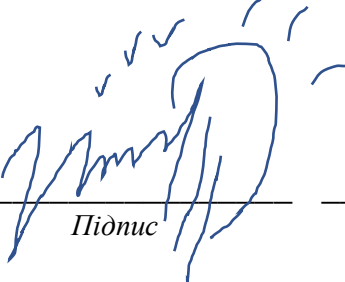
Київ -2020

Декларація
академічної доброчесності
студента/ студентки НаУКМА

Я _____ Дерев'янка Наталія Миколаївна _____,
студентка II року навчання факультету гуманітарних наук _____,
спеціальність історія та археологія _____,
адреса _____ електронної _____ пошти
drevberg@gmail.com _____

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему ««(На)вертаючись в обійми»: православізація правобережного унійного духовенства (1794-1839)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений/ ознайомлена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден/ згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichек.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

_____ 10.06.2020 _____
Дата

Підпис

_____ Дерев'янка Н. М. _____
Прізвище, ініціали

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної/магістерської роботи

Тема: " __ «(На)вертаючись в обійми»: православізація правобережного унійного духовенства (1794-1839)_" _____

Автор: студентка)2-го р.н. освітнього ступеня – магістр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія»

Науковий керівник: ____Яременко Максим Васильович____

Захищена: "_19_" __червня__ 2020р.

Короткий зміст роботи:

У магістерській роботі досліджено процес конфесійної та соціальної уніфікації на Правобережній Україні внаслідок поділів Речі Посполитої й до офіційного скасування Унійної Церкви. Наукова розвідка передусім акцентує увагу на методах, засобах та практиках православізації Правобережної України в трьох площинах. По-перше, на рівні організаційної структури – єпархального управління Церков в досліджуваний період. По-друге, на рівні ідеологічного обґрунтування: як розвивався антиунійний наратив під час перших акцій навернення та впродовж всього існування Унійної Церкви в Російській імперії. По-третє, на практичному рівні – на рівні оформлення парафіяльного життя. На прикладі Махнівського повіту, як усередненого зразка, у праці вивчено соціальну характеристику православного правобережного духовенства, щойно конвертованого унійного кліру. Крім того, дослідження підіймає питання соціального дисциплінування на приєднаних від Речі Посполитої теренах.

Зміст

Вступ	5
Розділ I. Унійна Церква в Російській імперії: структурні зміни.....	15
1.1. Витоки православізації: впорядкування білоруських теренів.....	17
1.2. Політико-адміністративні перетворення Унійної та Православної Церков внаслідок поділів Речі Посполитої на українських теренах	28
1.3. Бінарність влади та віри: інституційне переоформлення церковних структур (1795-1839).....	38
Розділ II. «Відторгнуті насиллям, возз'єднані любов'ю»: методи та засоби приєднання уніатів до Православної Церкви.....	45
2.1. Кристалізація конфесійних дискурсів: «історичне» підмур'я приналежності унії до православ'я	47
2.2. «Місія»: механізм християнських конверсій	56
2.3. До питання переобладнання приєднаних церков: успадкування та делатинізація ?	68
Розділ III. Габітус унійних священників-конвертитів та церковнослужителів на рубежі століть.....	72
3.1. Нагляд та контроль на парафіяльному рівні. «Портрет» благочинного	73
3.2. Колективний портрет ієреїв (на прикладі Махнівського повіту) .	83
3.3. Дисциплінування кліру	93
Висновки	102
Список використаних джерел і літератури	107
Додатки	122

Вступ

Остання чверть XVIII ст. – повна територіальних потрясінь – вірогідно була виключно неспокійним періодом в історії людей, що проживали не лише на теренах Правобережжя, а загалом у смузі впливу двох домінуючих християнських конфесій – в умовній лінії «прикордоння». Поділи Речі Посполитої та подальша її препація за визначенням спричинили до серії політично-адміністративних, церковно-інституційних та культурно-соціальних змін/нововведень в сусідніх імперіях, що, можна сказати, стояли біля витоків модернізації (шляхом вимушеної стандартизації) кін. XIX ст.¹ Приєднані до Російської імперії землі та населення необхідно було допасувати до цілого організму держави – уніфікувати. Найперше, шляхом адміністративно-територіального поділу, з тим – єпархіального (синодального) управління. Та чи не важливішим в цей період був процес соціальної уніфікації, адже Російська імперія від Речі Посполитої успадкувала характерно мультиконфесійні та мультикультурні терени з різнобарвною соціальною мозаїкою.

В особливо непевному положенні в цей час опинилась Унійна Церква. Для імперії з домінуючим православним «Законом» наявність невідконтрольного церковного суб'єкту (при висвяченні в унійне духовенство «присяга» папі скасовувалась аж у 1838 році), надто подібного обрядом до православного була викликом. Це своєрідно потверджує урочистий Полоцький акт 1839 року, хоч і опосередковано (зламами на політичній мапі).

Офіційний акт «возз'єднання» є лише кінцевим проявом релігійної політики російського управління, натомість період «співуживання» Православної Церкви з унійним єпископатом і зокрема з приєднаним унійним

---

¹ В рамках категорії «модернізації шляхом стандартизації» пише Гезер Колман, аналізуючи унійні рудименти в (кон)текстах II пол. XIX ст. (Колман Г. Що таке Київське Православ'я? Парафіяльний клір і місцева релігійна практика Київської єпархії в XIX ст. // Труды Київської духовної академії. – К., 2014. – №21. – С. 179-187)

духівництвом – малодосліджений в сучасній історіографії. Після остаточного поділу Речі Посполитої, у 1794-1797 році на теренах Правобережжя прокотилась перша масова акція навернення унійного духовенства із багатотисячною та соціально-строкатою «паствою». З цього ракурсу означений період цікавий не лише в контексті політичної історії, а й для досліджень соціального та в подальшому культурного характеру. Отже ця праця присвячена висвітленню процесу конфесійної та соціальної уніфікації в Російській імперії на приєднаних теренах. Такий розріз оприявнює новизну та актуальність нашої роботи.

Мета роботи – вивчити як відбувався процес православізації на Правобережній Україні на рівні декларативних механізмів та безпосередньо в спільноті православного (конвертованого) духовенства.

З цієї мети логічно витікають наступні **задачі**:

1. Простежити особливості процесу православізації після I поділу Речі Посполитої до 1839 року та окреслити структурні зміни життєдіяльності Унійної Церкви на теренах Правобережжя.
2. Проаналізувати ідеологічне обґрунтування акцій навернення, як метод конфесійної уніфікації, та вивчити засоби навернення унійної пастви та приєднання унійних парафій Правобережжя до Православної Церкви.
3. Дослідити соціальну характеристику православного кліру після першої масової акції приєднання (1794-1797 рр.) та прослідкувати практики дисциплінування й контролю приєднаних священно/церковнослужителів, а також роль конвертованого духовенства у цьому процесі.

Об'єктом даної праці є конфесійна уніфікація Правобережної України внаслідок її приєднання до Російської імперії.

Предметом – засоби оправославлення правобережного парафіяльного духовенства та його дисциплінування.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1794 року до 1839 року. Нижня хронологічна межа обґрунтовується початком масових конверсій правобережного унійного духовенства, а верхня – офіційним актом ліквідації Унійної Церкви в Російській імперії. Оскільки нас цікавлять процеси, що не були новими у Російській імперії, адже розпочались на білоруських теренах внаслідок першого поділу Речі Посполитої – для порівняння залучатимемо досвід православізації білоруських парафій у 1780-х роках.

Географічні рамки окреслюються теренами Правобережжя; головну увагу зосереджено на Махнівському повіті (як зразку усередненої моделі).

Стан наукової розробки проблеми. Історія православізації Правобережжя кін. XVIII – першої третини XIX ст., її специфіка та методи, в історичній літературі висвітлена досить фрагментарно. Серед напрацювань кін. XIX – поч. XX ст., що стосуються конфесійних проблем на теренах Київської єпархії, вирізняються життєписи важливих церковних діячів (кін. XVIII – першої половини XIX ст.), котрі окрім біографічних свідчень містять також інформацію про основну діяльність архієреїв, зокрема продиктовану політико-релігійною ситуацією в імперії й присвячену приєднанню уніатів², а також історичні тексти присвячені безпосередньо історичному «узасадненню» Церков в історії Російської імперії³. Втім, вони, передусім написані з великодержавницьких позицій та базовані на офіційних джерелах, лишаються вірними «ідеологічним принципам» підходу до Унійної Церкви прописаним в честь «возз'єднання» у 1839 р.

В сучасній історіографії дослідження проблеми православізації приєднаних Російською імперією від Речі Посполитої теренів та становища

---

² *Белгородский А. В.* Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.). – Киев : тип. И.И. Горбунова, 1901. – 224 с.; *Киприанович Г. Я.* Жизнь Иосифа Семашки: митрополита Литовского и Виленского и воссоединение западно-русских униатов с православною церковью в 1839. – Вильна, 1893. – 448 с.

³ *Киприанович Г. Я.* Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени. – Вильна, 1899. – С. 151; *Коялович М. О.* История воссоединения западнорусских униатовъ старыхъ временъ. – СПб: Тип. Второго отд-ния Собств. Е. И. В. канцелярии, 1873. – [2], XII, 400 с.

Унійної Церкви I пол. XIX ст. в Російській імперії починають займати чільне місце. Важливою для вивчення цих питань є монографія Валентини Лось, дослідниці Унійної Церкви на Правобережній Україні кін. XVIII - першої половини XIX ст, в якій авторка розкриває стрижневі відмінності між «возз'єднанням» 1790-х років та 1830-х рр. й на солідній джерельній базі здійснює ретроспективний аналіз долі унійних віруючих та духовенства, зважаючи на регіональну специфіку досліджуваних теренів. Крім того В. Лось вивчає освітню підготовку та соціальне походження унійного парафіяльного духівництва⁴. Сучасна польська історіографія передусім вивчає Унійну Церкву з точки зору організаційних структур. Серед низки таких досліджень варто наголосити на роботах Станіслава Літака, Вітольда Колбука та Маріана Радвана⁵. Приєднання унійного духовенства до православ'я я вивчає й білоруська історіографія. В центрі уваги Святлани Марозової – Унійна Церква XIX ст. у взаємовідносинах з конфесійною політикою російського уряду, й зокрема стосовно духовенства. Дослідниця також вивчає питання другого процесу «возз'єднання» 1830-х рр.⁶ Інша дослідниця, Олена Філатова,

---

⁴ *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст.: організаційна структура та культурно-релігійний аспект. — К., 2013. — 300 с.

⁵ *Stanisław Litak* Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku. - Lublin: Tow. Naukowe KUL, 1980. - 527 s.; *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne.* - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996. - 633 s.; *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998. - 451 s.; *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. - 504 s.; *Ibid.* Socjografia kościoła greckokatolickiego na braclawszczyźnie i kijowszczyźnie w 1782 roku. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. - 184 s.; *Ibid.* Kościół greckokatolicki w zaborze rosyjskim około 1803 roku. - Lublin: IES-W, 2003. - 184 s.;

⁶ *Марозава Святлана* "Сваёй веры ламаць не будзем...": супраціў дэўнізацыі ў Беларусі (1780 - 1839 гады). - Гродна : ЮрСаПрынт, 2014. - 217 с.; *Етос Унійної Церкви та національна ідентичність білорусів у XIX столітті // Ковчег: зб. із церковної історії.* — Л., 2003. — Чис. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. — С. 114–135.

розглядає питання правового регулювання міжконфесійних стосунків та міжконфесійних переходів в Російській імперії на теренах Мінської єпархії⁷.

Привертають увагу також роботи американської дослідниці Барбари Скінер. Історикиня вивчає конфлікти між православними та уніатами на теренах Правобережжя у XVIII ст. у загальноєвропейському контексті⁸ й здійснює розвідки історії Унійної Церкви через призму релігійної ідентичності та свідомості уніатів, надаючи останнім факторам важливу роль у процесах православізації унійного населення українських та білоруських теренів. Крім того авторка вивчає процес оправославлення унійного кліру через освітній фактор⁹. Короткий нарис релігійних практик в Київській єпархії у XIX ст. запропонувала канадська дослідниця Гезер Колман. Історикиня на «протоакадемічних» ієрейських дискусіях переважно 1860-х рр. (в «Київських єпархіальних відомостях»), твердить, що специфіка православного обряду Правобережної України, а саме наявні в ньому унійні рудименти були очевидні, і перед церковною верхівкою постало питання: як з нею уживатись. Колман доходить висновку, що церковна влада була ладна йти на зустріч практикам місцевого кліру, втім прагнула мінімізувати латинський вплив в київській традиції¹⁰.

Сучасну історіографію Церкви кін. XVIII – першої пол. XIX ст. можна охарактеризувати значим поступом у бік тематичного різноманіття, джерельного розширення та актуалізації, розробки методології – головним чином зосередженні на внутрішній історії. Важливими для нас саме з

---

⁷ *Филатава Е. Н.* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг. – Минск, 2006. – 192 с.

⁸ *Skinner B.* The Western front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox Conflict in 18th-century: Poland, Ukraine, Belarus, and Russia. – DeKalb (Ill), 2009. – 295 p.

⁹ *Barbara Skinner* New perspectives on Orthodox clerical education in Right Bank Ukraine, 1825-1855 // Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції «AD FONTES – ДО ДЖЕРЕЛ» до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії / За ред. Н. Яковенко. – К., 2016. – С. 254-266.

¹⁰ *Колман Г.* Що таке Київське Православ'я? Парафіяльний клір і місцева релігійна практика Київської єпархії в XIX ст. // Труды Київської духовної академії. – К., 2014. – №21. – С. 179-187.

методологічного та теоретичного ракурсу є роботи Ігоря Скочиляса. Львівський дослідник, як репрезентант нової генерації істориків Церкви, пропонує новий погляд на історію унійної проблематики – через призму традиції «*Slavia Unita*», та на прикладі власних досліджень ілюструє тяглість унійної та православної традиції¹¹. На жаль, географічні та хронологічні рамки зацікавлення історика переважно виходять за межі нашого дослідницького питання¹².

Крім того, на сьогодні дослідження проблем церковної історії стають одним із пріоритетних напрямків регіональних досліджень. Встановлення чисельності духовенства, з'ясування його вікового складу, освітнього рівня та інших статистичних даних є важливим завданням регіональної історії. Останнім часом активно почали з'являтися дослідження різних аспектів церковної історії, зокрема, привертають увагу роботи Юрія Коптюха¹³ та Володимира Меші¹⁴, в яких досліджуються сюжети землеволодіння православного кліру та його ставлення до Римо-Католицької церкви. Однак ці та інші дослідження не вичерпують всієї глибини проблеми й недослідженим ще залишається потужний пласт джерельного матеріалу. Однак, в своєму дослідницькому регіональному вимірі над цією проблемою якісно працюють такі дослідники як Тетяна Кузнець, Ольга Скус та Ігор Кривошея¹⁵. Вкрай корисні у полі наших досліджень – напрацювання Т. Кузнець, котра вивчає православний клір Уманщини на базі джерельного масиву з використанням

---

¹¹ *Скочиляс І.* Падіння «Золотого Колоса»: Релігійні, соціокультурні й політичні обставини ліквідації Унії на Поділлі (остання чверть XVIII — перша третина XIX століть) // *Ковчег: зб. із церковної історії.* – Л., 2012. – Чис. 6. – С. 70-99.

¹² *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Л., 2010. – XXIV, 832, 16 с.

¹³ *Коптюх Ю.В.* Реформування землеволодіння православної церкви на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. // *Вісник Київського славістичного університету.* – К., 2003. – № 4. – С. 95-101.

¹⁴ *Меша В.Г.* Православний клір України в його ставленні до римо-католицької церкви (друга половина XIX ст.) // *Вісник Київського славістичного університету.* – К., 2003. – № 15. – С. 113-121.

¹⁵ *Кузнець Т.В., Кривошея І.І., Скус О.В.* Християнська Церква в Умані кінця XVIII – початку XX століття. – Умань, 2012. – 148 с.

просопографічного методу. Крім того історикinia побіжно зупиняється на стосунках греко-католицького духовенства з православним¹⁶.

Оскільки предметом нашого дослідження є православний клір, важливо також згадати історичні праці присвячені питанню життєдіяльності Православної Церкви. З дослідників другої половини XIX ст., котрі концентрували свою увагу на Православній Церкві, слід назвати історика Петра Знаменського. У одній зі своїх праць він торкається важливого для нас парафіяльного духовенства у доволі широкому хронологічному зрізі – від реформ Петра I до XIX ст. Зокрема дослідник розглядає й проблему назначення священно/церковнослужителів до приходів¹⁷. Хоч автор й відмічає певні особливості на сучасних українських територіях, як-то залишки унійних традицій, та все ж переважно не вдається у вужчий регіональний аналіз. Окреме комплексне дослідження Знаменського присвячене дореформенній освіті парафіяльного духівництва¹⁸.

Джерельна база нашого дослідження відповідно до поставлених завдань залучає як опубліковані, так і неопубліковані (архівні) матеріали.

Серед опублікованих джерел, в першу чергу варто назвати нормативні акти (іменні укази, маніфести, закони тощо) видані у XIX ст. в «*Полном собрании законов Российской империи*», які формують загальноімперську правову канву становища Унійної Церкви, яке ми досліджуємо. Для висвітлення питань внутрішньоцерковного функціонування на парафіяльному рівні ми залучаємо опубліковані джерела інструктивного характеру¹⁹.

---

¹⁶ Кузнець Т.В. Православний клір Уманщини в середині XIX ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2005. – Випуск 9. – С. 45-50; Її ж. Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX ст. – К., 2006. – 607 с.

¹⁷ Знаменский П. В. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. – Казань, 1873. – 851 с.; История Русской Церкви. - Москва: Директ-Медиа, 2012. - 1105 с.

¹⁸ Знаменський П.В. Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881. – 807 с.

¹⁹ Платон (Левшин) Инструкция благочинным, иереям и протоиерея. – Москва: Б. и., 1775. – 33 с.; Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры. – Санктпетербург : в типографии святейшаго Синода, 1835. – 46 с.

Для аналізу дискурсивного поля в нашій праці залучаємо синодальні панегірики, урочисті слова архієреїв, релігійні тексти (правила Святих Соборів, Біблію), словники Російської Академії, „Єпархіальні Відомості”. Також до опублікованих джерел зараховуємо витяг з автобіографії Гавриїла Добриніна, вихідця з духовного звання. Важливість цього твору пояснюється тим, що в ньому автор згадує період «возз'єднання» після II поділу Речі Посполитої, під час якого був назначений «приєднувачем» уніатів в Сінницький повіт Могилівської архієпархії²⁰.

Комплекс неопублікованих джерел, що міститься у фонді Київської духовної консисторії (ф. 127) Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, можна поділити на кілька блоків за тематичним наповненням.

Перший блок – дані про церковні причети, т.зв. «клірові відомості». Вони склалися в Російській імперії майже щорічно. Хоча встановлені формуляри, за якими мали вестися ревізії церков та причету, були розіслані в усі новостворені повітові духовні правління вже при митрополиті Ієрофеї²¹, лише на кін 1830-х рр. їх структура уніфікувалась по всіх повітах. До того часу – за окремі роки могли випускатись ті чи інші парафії, чи приписуватись до різних благочинь. Для з'ясування питання результатів першої хвилі навернення, нами були опрацьовані клірові відомості Махнівського повіту за 1801 р.

Щодо інформативного наповнення джерела, в клірових відомостях міститься інформація про кожного священно- та церковнослужителя храму: вік, освіта, службові навички, сімейний статус, дані про дітей, а також дані про кар'єру (коли та ким висвячений, коли та куди переведений, окремі згадки про нагороди). Також у клірових відомостях вказувалась інформація про церкву:

---

²⁰ Добрынин Г. Истинное повествование или жизнь Гавриила Добрынина, им самим писанная. 1752-1823 // Русская старина. – 1871 (Август). – Т. IV. – С. 1-152.

²¹ Белгородский А. В. Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.)... – С. 38.

про стан храму й ризниці, його розміщення відносно інших парафій, про нестачі книг церковного характеру, про ктитора/старосту церкви, записувалась кількість прихожан та дворів, в тому числі розкольників, кількість приходської землі, згадувалось про матеріальне забезпечення священно- та церковнослужителів (ругу). Дані про причети та церкви з опрацьованих клірових відомостей укладені нами в Додатках.

Другий блок джерел – це «прошення» унійних кліриків про приєднання до православ'я та клопотання священно- та церковнослужителів по заміщенню тих чи інших посад. Прохання, складені до вищої церковної влади, включають в себе сам лист прохача, та подальшу переписку інституцій, в якій оприявнюється контекст та відповідні вимоги-критерії.

До третього блоку джерел зараховуємо справи про конфліктні випадки, що репрезентують свого роду ситуації-«нормальні виключення» (за Кл. Гірцем) й проливають світло на практичну сторону процесу православізації.

Методологія кваліфікаційної роботи залучає основні надбання з політичної та соціальної історії. В дослідженні були використані метод контент та дискурс-аналізу, просопографічний та мікроісторичний підхід. Метод дослідження питань уніфікації Православної Церкви та соціального дисциплінування священнослужителів в Російській імперії (у XVIII ст.) розроблений у працях професора Максима Яременка, що працює на ниві соціальної історії²².

Структура роботи зумовлена її метою та дослідницькими завданнями й складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел та літератури й додатків. Перший розділ присвячено характеристиці структурних змін в Унійній та Православній Церквах на теренах Правобережжя; другий розділ

---

²² *Максим Яременко* Демографія проти конфесійного дисциплінування (навчання дітей «закордонного» духовенства у Києво-Могилянській академії XVIII століття) // *Theatrum Humanae Vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. - К. : Laurus, 2012. – С. 572-587; *Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська Православна Митрополія у XVIII столітті*. Львів: Видавництво УКУ, 2017. – 272 с.

описує методи та засоби православізації правобережного унійного кліру; третій розділ представляє соціальну характеристику приєднаного кліру після масової акції навернення.

Розділ I. Унійна Церква в Російській імперії: структурні зміни

Поділи Речі Посполитої, мультикультурного та мультиконфесійного соціального організму, зумовили низку церковно-адміністративних й політично-інституційних змін та нововведень. В цій ситуації динамічних трансформацій нас насамперед цікавить соціальне влаштування унійного духовенства, що дісталось у спадок Російській імперії внаслідок поділів. Та перед знайомством з безпосередніми учасниками процесу оправославлення – місцевими священно/церковнослужителями – потрібно розуміти організаційну/структурну канву та релігійно-політичний клімат, в якому опинилась ця соціальна група. Адже остання чверть XVIII ст. до остаточних поділів Речі Посполитої виявилась особливо неспокійним періодом з точки зору церковно-адміністративної організації в Російській імперії загалом та зокрема в ореалі діяльності Унійної Церкви.

З історичних напрацювань, присвячених питанням діяльності та організації Церков у період після поділів Речі Посполитої, найвиразніше виділяються праці істориків та історикинь Католицького університету Іоанна Павла II (м. Люблін) та наукового товариства при університеті²³. А також дослідни/ць Інституту Центрально-Східної Європи (м. Люблін)²⁴ і

---

²³ *Stanisław Litak* Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku. - Lublin: Tow. Naukowe KUL, 1980. - 527 s.; *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne*. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996. - 633 s.; *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998. - 451 s.; *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. - 504 s.; *Ibid.* Socjografia kościoła greckokatolickiego na braclawszczyźnie i kijowszczyźnie w 1782 roku. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. - 184 s.; *Ibid.* Kościół greckokatolicki w zaborze rosyjskim około 1803 roku. - Lublin: IES-W, 2003. - 184 s.; *Dorota Wereda* Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku. - Lublin : Wydawnictwo Werset, 2013. - 375 s.; *Religie, edukacja, kultura : księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi / pod red. Mariana Surdackiego*. - Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002. - 779 s.

²⁴ *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст.: організаційна структура та культурно-релігійний аспект. — К., 2013. — 300 с.

Українського католицького університету (м. Львів)²⁵. В жанрах польської сучасної історіографії, як і в історичних працях імперського періоду, на позір проявляється конструктивістський підхід: вивчення релігійних питань «прикордоння» в епоху «розборів» (поділів) Речі Посполитої часто сягає 1596 р. – року укладення церковної унії. Таке навмисне віддалення від об'єкту дослідження, на наш погляд, недоречне, оскільки засади функціонування Унійної Церкви не були подібними навіть впродовж одного XVIII ст., і залежали від різноманітних політичних та культурних чинників.

Проблема Унійної Церкви в Російській імперії (як і Римо-Католицької) постала після першого поділу – 1772 року. І хоча географічно нас цікавить Правобережжя, задля цілості історичного процесу виникає необхідність прослідкувати обставини розбудови церковних структур починаючи з цього часу, тобто як це було на білоруських землях. Адже політично-релігійні пертурбації та самі акції християнських конверсій, що мали місце на Правобережжі в останню декаду століття, не були новими, а відтак унаочнюються як елементи довшого процесу. Тому для порівняння та задля глибшого розуміння як відбувався процес православізації українських земель, необхідно спочатку дослідити як це тривало в Білорусі.

---

²⁵ Вікторія Білик, Оксана Карліна Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX століть. - Львів: Видавництво УКУ, 2018. - 304 с.; Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Л.: Вид-во УКУ, 2010. – XXIV, 832, 16 с.

1.1. Витоки православізації: впорядкування білоруських теренів

1. Порядокъ во всемъ есть душа правленія: того для, дабы способиѣе руководствовать слми повыми приобрѣтеніями, за благо признали Мы раздѣлить сіи земли на двѣ Губерніи, а имено:

із наказу Катерини II про організацію управління губернського управління на приєднаних від Речі Посполитої землях від 28 травня 1772 р.²⁶

За актом першого поділу від 5.VI.1772 р. до трьох імперій (Росії, Прусії та Австрії) відійшло близько третини територій та 40 відсотків населення Речі Посполитої. Росія отримала східну частину сучасної Білорусі та Лівонію, а переводячи в цифри – 93 тисячі квадратних кілометрів із населенням приблизно 1 мільйон 300 тисяч людей²⁷. За конфесійними характеристиками підданими Російської імперії стало близько 800 тисяч уніатів, 300 тисяч православних та 100 тисяч католиків²⁸. Приєднані землі були оголошені «всенародно» указом від 23.X.1772 р. були поділені на дві губернії, з однієї сторони – утворено Могилівську (з чотирьома провінціями: Могилівською, Оршанською, Мстиславською та Рогачевською), а іншу частину (з яких утворено три провінції: Двінську, Полоцьку та Вітебську) приєднано до Псковської губернії²⁹. На чолі губерній було поставлено двох генералів – Захара Чернишова та Петра Пассека, які, як представники влади з належною військовою силою, зіграли головну роль у процесі «обращенія» унійних вірян

---

²⁶ Именной, данный Генерал-Майорам Каховскому и Кречетникову, с приложением наказа - по коему они должны поступать при исправлении должностей Губернаторов в присоединенных от Польши Губерниях (28 мая 1772 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – №13808

²⁷ Стегний П.В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. - М.: Междунар. отношения, 2002. – С. 150-151 (696 с.)

²⁸ Loret M. Kościół katolicki a Katarzyna II. 1772–1784. – Kraków-Warszawa, 1910. – S.V.

²⁹ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XIX. – С. 602. – № 13888.

та духовенства до православ'я в період поміж першим та другим поділами Речі Посполитої³⁰.

До офіційного поділу, хоч як бачимо офіційна дата досить розмита³¹, станом на 1772 р. Унійна Церква, переважно представлена на східних територіях Речі Посполитої, формувала вісім єпархій: Київсько-Віленську (митрополичу) архієпархію³², Полоцьку, Луцьку, Львівську, Перемишльську, Холмську, Володимирську та Пінську. Всього, за підрахунками Вітольда Колбука, до першого поділу Речі Посполитої, Церква налічувала 9452 парафіяльних церков, 152 каплиці та понад 4,5 мільйона вірних. Внаслідок відмінних історичних традицій, географічних обставин та економічних умов владцтва значно різнилися за розмірами та кількістю парафіян. Найбільшою була Київсько-Віленська єпархія, яка налічувала 2716 парафій з 1 804 388 кількістю вірних, натомість найменшою – Пінська, з 201 парафією та 85 103 парафіянами³³.

В. Колбук відзначає, що на білоруських теренах стійкість унійної конфесії була найслабша, що було пов'язано з малорозвиненим сільським

---

³⁰ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 22.

³¹ Примітно й те, що офіційному акту першого поділу Речі Посполитої, як свідчить російська історіографія, передував іменний указ, цитований епіграфі, про назначення губернаторів та поділ на губернії на (ще не приєднаних) теренах.

³² В історіографії ця єпархія також фігурує як митрополича, див.: *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku : struktury administracyjne. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998. - 451 s.; *Филатава Елена* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг. – Минск, 2006. – 192 с.; *Марозава Святлана* "Сваёй веры ламаць не будзем...": супраціў дэўнізацыі ў Беларусі (1780 - 1839 гады). - Гродна : ЮрСаПрынт, 2014. - 217 с.; *Вікторія Білик, Оксана Карліна* Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX століть. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2018. – С. 109.; *Ігор Сковчиляс* Брацлавський територіальний конфлікт 1747–1754 рр.: правові аргументи, еклезіальні й соціальні практики «впорядкування» географічного простору та історична пам'ять. // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2010. – Випуск 9. – С. 174-218. Така назва вочевидь є спадковою від попередньої православної митрополії, і не в останню чергу, оскільки в її межах впродовж 1729-1795 рр. в місті Радомишлі локалізувалась резиденція унійного митрополита, див.: Там само.

³³ *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne... - S. 46-50.

господарством та військовою загрозою (як східного кордону Речі Посполитої). Слідуючи за візитаційними джерелами, в яких каплиці ототожнюються з філіальними церквами західного обряду, історик зазначає, що превалююча кількість таких церковних споруд також свідчить про тривкість унійного віросповідання³⁴. Втім, таке ототожнення не виправдовується в контексті цих двох християнських конфесій.

Якщо існування філіальних церков в Римо-Католицькій вірі було тимчасовим, і залежало від радше географічних умов, то зведення каплиць в Унійній Церкві не таке дослідження явище. Воно могло означати або нестачу духовного причту, або небажання поміщика виділяти підцерковні землі та утримувати священно/церковнослужителів, або вказувати на бідність приходу і самого храму. Або ж все й водночас³⁵. Тобто, така інтерпретація ситуації потребує додаткових свідчень. Наприклад, кому належали ці каплиці. Адже, відносно превалювання такого типу релігійних споруд могло залежати від економічних умов парафіян та участі поміщика (і не в останню чергу його релігійної приналежності). Де розташовувались каплиці, яке було їх культурне призначення (біля кладовищ чи біля інших місць пам'яті, можливо це були домові церкви). Тому, задля вивчення «стійкості унійної віри» на білоруських теренах (чи де-інде) видається необхідним заглиблюватись безпосередньо у життєдіяльність парафій та аналізувати становище парафіян, а також роль поміщика в конкретних населених пунктах. Та, безперечно, заувага М. Радвана свідчить про те, що ще до першого поділу Речі Посполитої³⁶

---

³⁴ Приміром, на 601 парафію Полоцького владитства припадало 95 каплиць. А на майже 3 тисячі парафій митрополичої єпархії припадало 23 каплиці. 19 із них розташовувались в Київському воєводстві, яке складалось із 1073 парафій, див.: *Witold Kolbuk Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne...* - S. 46-50.

³⁵ Наприклад, пізніше – після остаточного поділу Речі Посполитої, бажання поміщика Абрамовича у 1801 році звести каплицю обгрунтовувалось його ж небажанням віддавати церковні землі, замалим приходом та нестачею причту, див.: ЦДІАК. – Ф. 127, Оп. 313. – Спр. 5. – Арк. 1-2.

³⁶ В Центральному державному архіві м. Києва (далі – ЦДІАК) нами було виявлено кілька ілюстративних справ, котрі свідчать про вплив поміщика/ці на долю конкретних, вже

представники світської влади свого роду протистояли розширенню мережі церков.

З точки зору єпархіального влаштування Унійної Церкви всі унійні парафії в новонабутих провінціях, оформлені в Полоцьку унійну єпархію, поручались колишньому унійному полоцькому архієпископу – Ясону Смогоржевському, йому ж назначалось мати при своєму домі Духовну консисторію³⁷. Так, засади єпархіального управління притаманні синодальній Православній Церкві пристосовувались до інших християнських конфесій (управління Римо-Католицької церкви реформувалось за тим же принципом).

Хоча відомості про парафіяльну мережу Унійної Церкви на територіях, що відійшли до Російської імперії, після поділів Речі Посполитої досить приблизні, користуючись підрахунками Вітольда Колбука можемо орієнтовно визначити кількість унійних парафій, що втрапили до політичного складу Росії у 1772 р. Так, у Двінській провінції (колишнє Інфляндське воєводство) знаходилось дві парафії, в Полоцькій – 178 та 64 каплиці, у Вітебській – 230 та 10 каплиць; у Мстиславському воєводстві була 151 парафія з однією каплицею, а у Мінському (частина з якого відійшла до Могилівської губернії) – 22 парафії та 5 каплиць³⁸. В цілому, в межах Російської імперії внаслідок першого поділу Речі Посполитої опинилось майже 583 парафії (всі підлеглі Полоцькій єпархії, за винятком парафій, що знаходились в межах Віленського воєводства) та 79 каплиць і, відповідно, трохи менш як 765 154 унійних вірян (майже половина інкорпорованого населення)³⁹. В працях білоруських істориків знаходимо схожі дані: в 1770-х роках в склад Полоцької унійної

приєднаних церков у період територіальних та державних пертурбацій останньої декади XVIII ст. і навіть початку XIX ст. Внаслідок наміру поміщика Абрамовича у 1801 році звести каплицю на місці церкви, церкву взагалі було зруйновано, див.: Там само. – Арк. 1-14.

³⁷ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XIX. – С. 688. – №13922.

³⁸ *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne... - S. 49

³⁹ *Ibid.* – S. 50

єпархії входило 24 протопопії, 500 церков та 21 монастир⁴⁰. Дослідниця «деунізації» на білоруських землях Святлана Марозова пише, що 1774 році, завдяки діяльності Георгія Кониського з унії на православ'я було переведено 433 церкви⁴¹. В цілому за період трьох поділів підданими Російської імперії стало понад 4,5 млн уніатів⁴².

Важливо також згадати, що на білоруських теренах впродовж XVIII ст. також проводила свою діяльність і Православна Церква. На землях Мстиславського воєводства проживало найбільше православних парафіян й там же знаходилась православна єпархія з центром у Могилеві, з 1755 року нею опікувався єпископ Георгій Кониський⁴³. На період 1772 р. вона нараховувала 267 парафій⁴⁴. Другим церковно-адміністративним осередком Православної Церкви на теренах Речі Посполитої, ще до першого поділу, була закордонна частина Київської єпархії, що нараховувала 230 церков⁴⁵. Питання (ре)організації Римо-Католицької Церкви також має досить часткове вивчення⁴⁶.

Одразу після приєднання Катерина II задекларувала свого роду релігійну толерантність, прийнявши три нормативні акти, які, як видається, заклали формальний фундамент релігійної політики в умовах розширення Російської імперії територіями з населенням «неправославного віросповідання». В указі від 16.VIII.1772 р. даному псковському генерал-губернатору Чернишеву,

---

⁴⁰ *Филатава Елена* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг... – С. 22

⁴¹ *Марозова Святлана* "Сваёй веры ламаць не будзем...": супраціў дэўнізацыі ў Беларусі (1780 - 1839 гады)... – С. 38

⁴² За підрахунками Вітольда Колбука – 4 653 379 уніатів, див: *Kolbuk, W.* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku ... – S. 50

⁴³ *Собрание Сочинений Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I.* – Спб., 1861. – С. V

⁴⁴ *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne... – S. 331-336.

⁴⁵ *Ibid.* – S. 337-342.

⁴⁶ Серед сучасних досліджень вже цитована праця Олени Філатової про конфесійну політику Російської імперії в період від 1770-х до 1860-х років. Та ще імперські пам'ятники загального характеру (російські церковно-історичні праці XIX ст.) не полишені пафосу православного месіанізму (Кониський іт.д.)

точніше у публічному плакаті виданому від його імені, вписана формула про повноцінну і нічим не обмежену свободу «*въ публичномъ отправленіи ихъ вѣры*». Там же йдеться і про власний обов'язок «*всѣхъ и каждаго награждать еще отнынѣ въ полной мѣрѣ и безъ всякаго изъятія всѣми тѣми правами, вольностями и преимуществами, каковыми древніе Ея подданные пользуются*»⁴⁷. Таке словесне зрівняння у правах новоприєданого населення з російськими підданими допустимо витікало із потреб легітимізації імператорської влади на цих теренах.

В наступному указі від 18.IX.1773 р. в 5 артикулі прописувалось, що

«Римскіе обоего званія Католики имѣють, поелику что касается до гражданскихъ правъ, пользоваться (...) всѣми своми принадлежностями, также движимыми и недвижимыми имѣніями; а что до вѣры ихъ принадлежитъ, то остается имъ при оной въ прежнемъ состояніи, то есть, имѣть имъ вольное отправленіе службы Божіей по ихъ обрядамъ со всѣми тѣми церквами ихъ и принадлежащими духовенству маестностями, которыя состояли за ними во владѣніи въ то самое время, когда сіи Провинціи присоединены къ Державѣ Ея Императорскаго Величества»⁴⁸.

Такий прописний status quo мав також забезпечити свого роду вірність поміщиків, котрі переважно були римо-католиками (звідки, припускаємо, й не уточнення окремо уніатів), і потенційно забезпечити соціальну силу при впорядкуванні конфесійної мозаїки в західних губерніях імперії.

Риторика релігійної толерантності потверджується в третьому нормативному акті – указі Катерини II генерал-губернаторам Псковської та Могилівської губерній від 28.V.1772 р. В 10 пункті цього документу згадується, що «заборона та недозволення віри на широких теренах різнонародної імперії завжди було шкідливим для безпеки і спокою громадян»⁴⁹. Цей пункт відсилає до статей (494-496) про віросповідання із наказу Уложеної комісії 1767 р., які мали би стати засадничими ідеями для губернаторів у ставленні до представників інших віросповідань. В цих статтях

---

⁴⁷ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XIX. – С. 555. – № 13850

⁴⁸ Там само. – С. 830-831. – №14042

⁴⁹ Там само. – С. 508-509. – №13808

політика не-відторгнення підкреслюється як єдиновірний засіб навернення «заблудлих овець до істинного вірних стаду». В той же час, етично і по філософськи, наголошувалось, що «гоніння людські уми подразнює, а дозвіл вірити по своєму закону пом'якшує і найбільш твердошій серця»⁵⁰. Базуючись на аналізі цих законів, можна висунути думку, що політика Катерини II відпочатку не була антиунійною, якою вона була в період 1780-1783 рр.⁵¹ та 1794-1796 рр. Не в останню чергу, вочевидь, ще жива пам'ять про жорстокі «релігійні ігри» часів Коліївщини потребувала м'яких політичних рішень та проголошеної публічно релігійної толерантності.

Про елемент *realpolitik* в катерининську епоху свідчить і ситуація з єзуїтським орденом. За одним з перших указів, ще від 28.V.1772 р., Катерина II називала єзуїтський орден одним із «найпідступніших серед усіх латинськи орденів, оскільки в них без згоди начальства піддані нічого не можуть вчинити», і наказувала генерал-губернаторам найпильніше за ним наглядати⁵². Втім, вже пізніше, після того, як єзуїти (одні із перших після першого поділу Речі Посполитої) присягнули імператриці⁵³, орден навіть отримав виключний привілей у виховно-освітній сфері: указ від 13.I.1774 р. прямо проголошує намір імператорської влади зберегти присутність єзуїтів в білоруських губерніях для викладання в своїх колегіях⁵⁴. Після першого поділу Речі Посполитої патроном православної пастви на новоприєднаних теренах, став Георгій Кониський. Він отримав звання архієпископа Могилівського, Мстиславського та Оршанського⁵⁵ і, можна сказати, був головним «духовним»

---

⁵⁰ Наказ Комиссии о сочинении проекта новаго уложения, с принадлежащими к тому приложениями. – Москва: Печатан при Сенате, 1767. – С. 111 (118 с.)

⁵¹ Дослідниця процесу православізації у Білорусії Святлана Марозова виділяє період від 1780-1783 рр. в першу хвилю «деунізації», див.: *Марозова Святлана "Сваёй веры ламаць не будзем...": супраціў дэўнізацыі ў Беларусі (1780 - 1839 гады)...* – С. 37-39

⁵² ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XIX. – С. 509-510. – №13808

⁵³ *Кояловичь М. О. Исторія возсоединенія западнорусскихъ униатовъ старыхъ временъ.* – СПб: Тип. Второго отд-нія Собств. Е. И. В. канцелярии, 1873. – С. 118-119 ([2], XII, 400 с.)

⁵⁴ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XIX. – С. 892. – №14102

⁵⁵ Там само. – С. 687. – №13921.

ідеологом опрацювання інкорпорованих республіканських територій в другій половині XVIII ст. Його погляди та діяльність були спрямовані на підвищення ролі та визнання/популярності Православної Церкви серед населення здобутих білоруських терен і часто йшли в розріз з офіційною релігійною політикою імператриці в 1770-ті роки. Майже літописний пафос мучеництва Православної Церкви в Речі Посполитій виразно зображений в автобіографічній поетичній епітафії Георгія:

Колыбель — Нѣжинь, Кіевь мой учитель;
Я въ тридцать восемь лѣтъ сдѣлался Святитель.
Семнадцать лѣтъ боролся я съ волками,
А двадцать два, как Пастырь, отдохнулъ съ овцами.
За претерпѣнные труды и непогоду,
Архієпископомъ и Членомъ сталъ Синоду.
Георгій именемъ, я изъ Конискихъ дому,
Коню подобень бывалъ почтовому.
Сего тутъ *надла* зарылъ грѣшны кости
Годъ седмисотный пятый девяностый.⁵⁶

Період від 1755 року (року назначення його на закордонну білоруську єпархію) і до першого поділу Речі Посполитої, означені образом боротьби. Так, парафії преосвященного перебували не в найліпшому положенні ані з економічної точки зору, ані з політичної⁵⁷. Адже Православна Церква в Речі Посполитій мала менше привілеїв, а впродовж релігійних протиборств 1760-х років не могла лишалась осторонь. Повернення своєї «архипастви» в межі православної імперії, правдоподібно спрощувало виконання службових обов'язків та проведення освітньої діяльності серед православного духовенства та «місійної» серед набутої унійної пастви та кліру⁵⁸.

---

⁵⁶ Собрание сочинений Георгія Конискаго архієпископа Бѣлорусскаго. Часть II. – Спб., 1835. – С. 269

⁵⁷ *Титов Ф.И.* Русская православная церковь в Польско-Литовском государстве в 17-18 вв. Киевская митрополия - епархия в 17-18 вв. . – 1905. – С. 191-192 (480 с.); *Коялович М.О.* Исторія возсоединенія западнорусскихъ униатовъ старыхъ временъ... - С. 101-120

⁵⁸ Окрім ініціювання конфесійних переходів, Георгій Кониський також опікувався освітнім рівнем православного духовенства. Приміром в 1785 році реформував слущку монастирську школу, аби вона відповідала рівню церковних семінарій, див.: *Antoni Mironowicz* Kultura prawosławna w dawnej Rzeczypospolitej. - *Elpis* 5/7/8, 2003. – S. 201-235

В 1780-х роках релігійна політика змінюється (не в останню чергу через згадану постать Кониського), та не лише по відношенню до Унійної Церкви. Вже за рескриптом Катерини II графу Чернишову від 2.VII.1780 р. унійного митрополита Ясона Смогоржевського було відсторонено від своїх архипастирських обов'язків перед Унійною Церквою в зміненій за першим поділом Київсько-Віленській унійній єпархії, а саме на теренах Полоцького і Могилівського намісництв – в межах Російської імперії – та відправлено до Речі Посполитої. Там, в новоутвореному Полоцькому унійному владичстві, натомість, мала утворитись духовна консисторія з членів-представників унійного вищого духовенства, які були б підданими Російській імперії (на відміну від Ясона Смогоржевського)⁵⁹ і прийняли присягу⁶⁰. Однак, лише за чотири роки, знайшовся відповідний претендент – Гераклій Лисовський⁶¹. Варто пригадати також обставини, істотні для розуміння подальшої політичної матриці, за яких новий унійний архієпископ був посвячений на свою посаду. Власне, після відлучення Ясона Смогоржевського і створення консисторії у 1780 році, до її складу було призначено священників Гераклія Лисовського, Амвросія Киріата та Інокентія Малиновського. Чотири роки полоцька унійна єпархія перебувала без архіпресвітера, аж доки у 1784 році імператриця згодилась на висвячення до цієї єпархії преосвященного Лисовського, за умови, що у Римі визнають Станіслава Сестренича, як архієпископа новоствореного католицького могилівського архієпископства⁶².

Постать Сестренича виявилась ключовою в процесі впорядкування Римо-Католицького церковного управління в Російській імперії. Недарма в панегіричних працях Георгія Киприановича його діяльність, хоч би й була

---

⁵⁹ Адже сам Ясон Смогоржевський прийняв пропозицію короля Станіслава Августа стати митрополитом Унійної Церкви в Речі Посполитій, див.: *Филатава Елена* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг... – С. 22

⁶⁰ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XX. – С. 953-954. – №15028

⁶¹ *Dorota Wereda* Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku... - S. 168

⁶² Цит. за *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 33 (Nonciatures de Russie: d'Apres les Documents Authentiques, ed. M. J. Rouet de Journel, Rome 1952, vol. I, s. 323)

спрямована на влаштування «іноземного віросповідання», носить позитивні конотації. Адже католицький архієпископ слідував головному принципу церковної організації в імперії: *«За хлѣбъ, коимъ питається духовный, и за доставляемую ему въ имперіи безопасность, онъ долженъ быть преданъ и вѣренъ государю, не воображая, что особенность одѣянiя его отъ того освобождаетъ»*⁶³, – покора церковному правлінню для нього (і для ввіреної йому пастви) в той же час означала покору світській владі.

Повертаючись до питання початків опрацювання унійних терен у новостворених повітах Російської імперії, звернемось до згаданого вище рескрипту Катерини II, де йшлося саме про регулювання цього процесу. У випадку появи вільних приходів необхідно було перевіряти чи бажають прихожани мати православного священника, замість колись унійного, та в такому разі православний архієпископ Георгій Кониський мусив назначити відповідного священнослужителя. Не виключено, що існував окремий документ, чи документи-інструкції на повітових рівнях, у яких прописувався безпосередньо порядок вербальних формул (переконань духовенства та пастви при наверненні), однак нам виявити його не вдалося. В протилежній ситуації, якщо парафіяни не бажали переходити до православного віросповідання, вакантна унійна парафія приєднувалась до територіально найближчої⁶⁴. Тут важливо зауважити, що за ранішим указом від 3.VII.1779 р., прописувалась заборона в'їзду на території полоцької єпархії католицьким та унійним священникам⁶⁵. Дозвіл Георгію Кониському назначити православних священників до унійних єпархій фактично порушував третю умову трактату поділів Речі Посполитої від 18.III.1775 року, в якій прописувались гарантії для обох визнань Католицької Церкви на новонабутих теренах⁶⁶. Така розстановка

---

⁶³ Киприанович Г. Я. Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени. – Вильна, 1899. – С. 151

⁶⁴ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XX. – С. 953-954. – №15028

⁶⁵ Там само. – С. 848. – №14891

⁶⁶ Marian Radwan Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 24

сил унеможливила збереження, не кажучи вже про розширення, парафіяльної мережі Унійної Церкви на теренах формально унійної єпархії.

Польські та білоруські дослідниці Церкви період від 1780-го року вважають початком першого етапу розчинення Унії («деунізації») на землях приєднаних за першим поділом. Покликаючись на збережені статистичні дані, можемо сказати, що в цей час відбулась також й перша акція масового приєднання унійних вірян до Православної Церкви. Впродовж чотирьох років після оголошення рескрипту Кониський рапортував, що йому вдалось пересвятити 95 унійних церков з 112 573 парафіянами та приєднати 35 священнослужителів⁶⁷. За даними протоієрея Михаїла Булгакова в період з 1781-1783 рр. до православ'я приєдналось 117 167 вірян⁶⁸, майже шоста частина із загальної кількості⁶⁹. Примітно, що в середньому на парафію припадало близько 1200 вірян, що може підтверджувати тезу В. Колбука про бідність розбудови мережі унійних храмів на теренах і так не надто густо заселеної Білорусі.

Останнім важливим кроком імперської політики в процесі адміністративно-правових змін Православної Церкви до другого поділу Речі Посполитої було призначення архієпископа Віктора Садковського коадьютором київського митрополита у Слуцьку та, відповідно, створення закордонної православної єпархії у 1784 р.⁷⁰ Вікарний єпископ переяславський і бориспільський мав опікуватись православними парафіянами сучасної південної Білорусі та України, подібно до того, як Георгій Кониський піклувався про паству в сучасній північній Білорусі. Втім, реалізація задуму

---

⁶⁷ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 24

⁶⁸ *Булгаков, М.* Преосвященный Георгий Конисский, Архиепископ Могилевский... - С. 299

⁶⁹ Святлана Марозова відмічає, що кількість приєднаних в першу хвилю православізації складала 37% уніатів Могилівської губернії станом на 1782 р. і 17% усіх білоруських уніатів, див.: *Марозова Святлана* "Сваёй веры ламаць не будзем...": супраціў дэўнізацыі ў Беларусі (1780 - 1839 гады). - Гродна : ЮрСаПрынт, 2014. – С. 39

⁷⁰ *Коялович М.О.* История воссоединения западнорусских униатовъ старыхъ временъ... - С. 282-283

поширення влади православної ієрархії на ще річпосполитські території не була здійснена. Внаслідок розповсюджуваних наприкінці 1780-х років чуток про імовірне повстання православного та унійного духовенства проти католиків, шляхти та євреїв, Садковського було ув'язнено та утримувано у Варшаві аж до Тарговецької конфедерації 12.VI.1792 року⁷¹.

В той же час, в період насильного відлучення російського представника від архиєпископської діяльності на православних теренах Речі Посполитої⁷² (ув'язнення Віктора Садковського) почала оформлюватись свого роду автокефальна організація Православної Церкви, яка задумувалась як незалежна від російських митрополитів церковна структура. Ідеї «автокефалії» виникли на початку літа 1791 року, втім не були втілені через наближення наступного поділу.

1.2. Політико-адміністративні перетворення Унійної та Православної Церков внаслідок поділів Речі Посполитої на українських теренах

Напередодні останніх поділів Речі Посполитої територія сучасної України охоплювала чотири унійні владцтва: Володимирську, Луцько-Острозьку, Львівсько-Кам'янецьку та Київську архієпархію⁷³ (див. Додаток 1, 2). За другим поділом до Росії приєднувались воєводства Київське, Брацлавське, Подільське та Мінське, а також частина територій Волинського, Берестейського та Віленського, що сумарно складало 250 000 кв. км., де проживало 3 000 000 населення, переважна більшість якого належала до

---

⁷¹ *Antoni Mironowicz* Kościół Prawosławny w dziejach Rzeczypospolitej. – Elpis 1/1, 1999. – P. 108 (85-125)

⁷² Перед другим поділом на теренах Речі Посполитої, а саме в повітах Смілянському, Чигиринському, Черкаському і Мошинському у 1791 році продовжувало функціонувати 254 православні парафії, 269 священників, 15 чоловічих монастирів, 145 монахів василіанського ордену та 160 634 православних парафіян. Також у случькому повіті було 32 православні парафії, при тому що на рік 1789 їх зафіксовано 52, див.: *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 26-27

⁷³ *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 49.

Унійної Церкви⁷⁴. В тих чотирьох воєводствах – Київському, Брацлавському, Подільському та Мінському, які відійшли до Російської імперії по 1793 року, налічувалось 3258 унійних парафій⁷⁵. Названі землі були одразу указом від 23.IV.1793 р. приєднані до губерній Полоцької, Могилівської, Київської, Чернігівської і Катеринославської, а решта територій сформувала три нові губернії Мінську, Ізяславську та Брацлавську, генерал-губернатором яких став Тимофій Тутолмін⁷⁶. На територіях нових губерній виникла Мінська православна єпархія на чолі з архієпископом Віктором Садковським, коадьютором Київського Митрополита⁷⁷.

Якщо постать графа Чернишова в польській історіографії асоціюється з першим етапом «відчищення» Унії на приєднаних теренах, то генерал Тутолмін, обов'язок якого як генерал-губернатора очевидно полягав у військовому сприянні, в тому числі і в релігійному питанні, уособлює другий етап, виражений у іменному рескрипті Катерини⁷⁸. Принагідно відзначимо, що така прискіплива увага до безпосередніх текстів законів зумовлена тим, що в історичних дослідженнях присвячених питанню приєднання/оправославлення приєднаних терен висновки із цих законів запозичені із пізніших (імперських) історичних розвідок. Такі імперські розвідки, як-то Кояловича чи Кипріановича – апологетичні за змістом й конструктивістські за формою (можна сказати навіть свого роду примордіалістські), адже відчасти інструменталізують історичні події на догоду пізнішому наративу «возз'єднання».

---

⁷⁴ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 27

⁷⁵ *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne... – S. 49. Достеменно кількість парафій приєднаних за другим поділом також і від інших частин воєводств, на жаль, підрахувати поки що неможливо.

⁷⁶ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 417-418. – №17112

⁷⁷ Там само. – С. 419. – №17113

⁷⁸ *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne... – S. 24-28

22 квітня 1794 р. у зверненні до генерал-поручика Тутолміна імператриця закликає слідкувати, аби для охочих прийняти православну віру не було жодних перепон. Втім, в цьому рескрипті мовиться про ситуацію в Брацлавській губернії, а не в цілому на теренах всіх новосформованих губерній⁷⁹. Тим не менш, вважаємо, що саме цей рескрипт, ба навіть опублікована в ньому пастирська грамота Віктора Садковського, в якій вже читаємо прямий заклик **«приб'їгнуть в об'ятія церкви матери»**, заклали початки першої хвилі православізації на українських теренах.

Квінтесенцією цієї першої хвилі став указ, прийнятий у вересні 1795 року, про скасування всіх унійних єпархій на теренах колишніх річпосполитських земель, таким чином залишивши лише одну – Полоцьку – під управлінням уже згадуваного архієпископа Гераклія Лисовського. До цієї єпархії потрапляли всі церкви та монастирі з українських та білоруських територій, що залишились при унії. Іншими словами унійні приходи та монастирі всього обшару Російської імперії почали підпорядковуватись одному архієпископу – Лисовському. За його словами, це було 2 500 000 вірян⁸⁰. В той же час, не менш цікавий той факт, що колишнім унійним єпископам назначалась пожиттєва річна пенсія: митрополиту Ростоцькому – 6000 рублів, його суфраганові Бутримовичу, єпископу пінському Горбацьому, луцькому єпископу Левинському та володимирському – по 3000 рублів⁸¹. Матеріальне забезпечення колишніх унійних преосвящених з російської казни (із доходів Мінської, Волинської, Подільської та Брацлавської губерній⁸²) може також свідчити про обережність втілення «антиунійної» політики. Цей хід матеріального задобрювання, можна сказати, позбавляв в подальшому

---

⁷⁹ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 509-511. – №17199

⁸⁰ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 35

⁸¹ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 791-793. – №17391

⁸² Там само.

парафіяльне духовенство символічного колективного капіталу⁸³ у вигляді підтримки вищого духовного начальства.

В історіографії 1796 рік прийнято вважати кінцем першого етапу православізації унійних парафій на українських теренах⁸⁴. Вже в листопаді 1796 р. новий імператор Павло I анулював низку указів своєї попередниці закинувши таким чином зерно надії на реанімацію становища Унійної Церкви не лише серед духовенства Російської імперії, але й у Римі. Так, в Апостольській столиці майже одразу узгодили вислання до Москви варшавського нунція Вавжинця Літте, який мав би вирішити дразливі питання функціонування Унійної та Римо-Католицької Церков у Росії. У його донесенні (списку вимог-очікувань) до канцлера Івана Остермана 1797 року йшлося про повернення на митрополичий престол Теодосія Ростоцького (наступника Ясона Смогоржевського) в Радомишль або Вільно та відновлення Пінської та Луцької єпархій⁸⁵.

Аж через рік указом від 28.IV.1798 року було частково відновлено єпархіальну структуру Унійної Церкви, себто заново відтворено Луцьке та Брестське владичтва (див. Додаток 3), та підтверджено правове положення Полоцького. Натомість Теодосію Ростоцькому замість статусу унійного митрополита була призначена пожиттєва пенсія і право проживати в містах чи унійних монастирях в межах Російської імперії, як і колишньому пінському єпископу Йосафату Булгаку⁸⁶. Крім того, в указі також прописувалось зрівняння Унійної Церкви у правах з Римо-Католицькою в справах церковного управління.

---

⁸³ За соціальною теорією П'єра Бурдьє: *Бурдьє П.* Форми капітала // *Економіческая социология (электронный журнал)*. – 2002. – Т.3. – № 5. – С. 60-74.

⁸⁴ *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 66; *Бовуа Д.* Шляхтич, кріпак і ревізор. – К., 1996. – С. 309.

⁸⁵ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 34-35

⁸⁶ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXV. – С. 222. – №18503

Отже, від 1798 р. усі унійні парафії⁸⁷ Київської губернії потрапили у підпорядкування Луцькій унійній єпархії⁸⁸. За підрахунками Радвана, серед 176 залишених імперською владою парафій на Київщині (в Київській губернії) залишилось всього 7: в с. Великий Чорнятин (Махнівського повіту); в селах Борщів, Чоповиці, Горбулів, Мелене (Радомишльського повіту); в селах Малій Березянці та Завадівці з каплицями (Сквирського повіту), у них налічувалося 4708 вірян⁸⁹.

Попри те, що кількість унійних приходів зменшилась більш ніж у двадцять разів, адміністративна сітка Луцької єпархії на поч. ХІХ ст. поділялась на: Брацлавську, Київську, Ямпільську проофіціації; Вінницьку, Кам'янецьку та Ольгопільську сурогації; Житомирську делегатуру та Овруцький і Радомишльський протопресвітеріати. Окремо існував і поділ на деканати, в Луцькій єпархії їх було найбільше – 26 (Додаток 4), однак на теренах Київщини їх існування пояснюється радше великою кількістю безмісних священиків, аніж достатньою кількістю приходів⁹⁰. Так, Маріан Радван пише, що фактично лише п'ять деканатів існувало на Волині, а інші були скасовані в 1795 році⁹¹. Крім того, можемо припустити, що збереження інституту декана було вигідне для нагляду за унійним духовенством Російської імперії. Приміром, греко-католицькі декани давали свідоцтва про

---

⁸⁷ За підрахунками Маріана Радвана на 1772 р. на територіях пізніше включених до Російської імперії нараховувалось 4034 парафії (див.: *Radwan M. Kościół greckokatolicki w zaborze rosyjskim około 1803 roku...* – S. 15-16).

⁸⁸ Нею керували С. Левинський (1798-1807), суфраган Ф. Корсак (†1812), Г. Коханович (1807-1814), Ю. Мартусевич (1814-1826), Ю. Красовський (1826-1827), К. Шерочинський (†1833), див. *Marian Radwan Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839...* – S. 36

⁸⁹ *Radwan M. Kościół greckokatolicki w zaborze rosyjskim około 1803 roku* – S. 15, S. 144.

⁹⁰ *Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ — першій половині ХІХ ст...* – С. 55.

⁹¹ *Marian Radwan Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839...* – S. 40

окремих священників, що забажали приєднатись, дикастерії чи повітовому правлінню⁹².

Адміністративний апарат унійної єпархіальної влади складала консисторія та капітули. Луцька духовна консисторія проіснувала з 1798 р. аж до скасування унії 1839 року. Натомість капітула, як зовсім «златинізована» форма ведення церковних справ, була зліквідована у 1828 р. Луцька капітула нараховувала 12 осіб (шість протоієреїв та шість каноніків)⁹³.

Так, з кін. XVIII ст. була відновлена класична організаційно-адміністративна вертикаль Унійної Церкви, представлена митрополитами та єпископами, і нижчими – деканами, ігуменами, парафіяльними та домовими священниками. Єпископом «відновленої» єпархії став Стефан Левинський, котрий її очолював з 1788 р.⁹⁴. У такому вигляді Луцька унійна єпархія проіснувала до 1828 р. Разом з ліквідацією капітул були скасовані Луцька та Брестська єпархії, натомість залишались Литовська (з осідком в Жировицькому унійному монастирі, колишній резиденції брестського єпископа) та Білоруська (з центром у Полоцьку). Церковні одиниці, що раніше перебували у відомстві луцького унійного єпископа розподілялись поміж двома новими єпархіями: храми Радомишльського повіту⁹⁵ прираховувались до Полоцького владичтва, щодо інших повітів Київської губернії мала бути видана спеціальна довідка⁹⁶.

За рахунок нових земель, населених вірянами іншої конфесії, всередині устрою Православної Церкви також відбулась низка адміністративно-територіальних пертурбацій. Ще напередодні 1795 р. влада київських

---

⁹² Див. наприклад, справу про приєднання клірика Феодосія Якубинського з Липовецького пов.: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 306. – Спр. 7. – А. 1-2.

⁹³ *Marian Radwan* *Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839...* – S. 43-44

⁹⁴ *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 54.

⁹⁵ Вже з кін. 1830-х рр. дикастерські довідки про приєднаних кліриків приходять з Полоцької духовної консисторії, див. наприклад: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 306. – Спр. 7. – Арк. 5-9

⁹⁶ ПСЗРИ. Собрание второе. – СПб, 1830. – Т. III. – С. 458. – № 1977

митрополитів фактично розповсюджувалась на лівий берег Дніпра. Та невелика кількість православних парафій, розташованих на річпосполитському Правобережжі, перебувала під впливом київського владики, а частина (з 1770-х рр. і до 1785 року) підпорядковувалась переяславському владиці (це були закордонні частини відповідних єпархій)⁹⁷.

Організаційно-територіальна сітка Православної Церкви у Російській імперії від 1797 року (після скасування намісництва) формувалась наступним чином. Єпархія, що повсякчас (але не завжди⁹⁸) відповідає межах губернії, складалась з менших одиниць, котрі територіально відповідали межах повітів, вони поділялись на менші церковні структури – на округи, чи т.зв. благочиння. Після останніх поділів Речі Посполитої Київський митрополит Ієрофей пропонував також ввести посаду деканів, задля зручності реорганізації й православізації церковного простору (оскільки ж ці землі були поділені на деканати за принципом унійних та католицьких методів адміністрування), втім серед опрацьованих нами джерел не було виявлено окремих помічників благочинного (прото)ієрея⁹⁹. Найменшою церковно-адміністративною одиницею була парафія. З адміністративної точки зору Київська духовна дикастерія (а з 1832 р. – консисторія¹⁰⁰) була найвищим єпархіальним урядовим органом, їй підвідомчими були повітові духовні правління, а останнім відповідно – «інститут» благочинних.

---

⁹⁷ *Перерва В.С.* Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській Митрополії кінця XVIII–XIX століття. Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – С. 28; переяславський владики мав більше впливу на правобережних річпосполитських територіях, під його підпорядкуванням з 1770-х рр. на території Брацлавщини перебувало сім православних намісництв, див.: *Ігор Скочиляс* Брацлавський територіальний конфлікт 1747–1754 рр.: правові аргументи, еклезіальні й соціальні практики «впорядкування» географічного простору та історична пам'ять. // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2010. – Випуск 9. – С. 214–215.

⁹⁸ Так, лише за указом від 1 вересня 1797 р. Київська єпархія була вміщена в територіальні межі однойменної губернії, див.: *Перерва В.С.* Статус єпархіальних органів влади... – С. 30.

⁹⁹ *Белгородский А. В.* Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796–1799 гг.). – Киев, 1901. – С. 24–25.

¹⁰⁰ *Перерва В.С.* Статус єпархіальних органів влади... – С. 52.

Засадничим завданням Ієрофея після сходження у 1796 р. (себто після останнього поділу Речі Посполитої) на митрополичий престол було впорядкувати відповідно до загальноімперського формату новоприєднані церковні одиниці, попередньо конвертовані до «благочестя». Білгородський відмічає особливу непевність територіальної структури у цей час, на прикладі, Рожевського округу, який на 1796 р. налічував з 86 церков, керувався одним Чорнобильським духовним правлінням та формував одне благочиння¹⁰¹. Рожевська округа була приєднана до Російської імперії за II поділом Речі Посполитої. Однак подальші територіальні зміни, спровоковані третім поділом, сильно перекроїли церковно-адміністративну структуру. Проілюструємо непевність територіально-адміністративної структури новооформленої православної єпархії впродовж досліджуваного періоду на прикладі тої-таки Рожевської округи Радомишльського повіту.

Вона, на період 1794-95 рр., включала в себе 19 населених пунктів з 22 церквами, і належав до Ізяславської губернії (див. Додаток 5). Вже у 1805 р. населені пункти обраного благочиння ділилися поміж II, IV та V благочинними частинами¹⁰². Після остаточного оформлення благочинницької структури на кін. 1830-х рр. дві церкви містечка Коростишева приписувались до II-го благочиння; Кочорівська, Осовецька та Озерянська церкви – до IV-го благочиння, а VI благочиння формували решта зазначених церков.

Окремі села разом з приходами були виключені з Радомишльського повіту¹⁰³, деякі церкви були взагалі ліквідовані. Приміром, Покровська церква в м-ку Коростишеві у 1799 р. за проханням графа Філіпа Олізара була скасована як домована за унійної влади та незручна для парафіян. Натомість ризниця та причт цієї церкви послугували відновленню храму в с.

---

¹⁰¹ *Белгородский А. В.* Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.)... – С. 22.

¹⁰² ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 32. – 150 арк.

¹⁰³ Наприклад, м-ко Ходорків, с. Соболівка та с. Яроповичі перейшли до Сквирського повіту, див.: Там само. – Оп. 1011. – Спр. 2152. – Арк. 143зв.; Там само. – Оп. 1009. – Спр. 125. – Арк. 114-114зв.; Там само. – Оп. 1011. – Спр. 2152. – Арк. 151зв.

Бельківцях¹⁰⁴. Інший випадок скасування церковного приходу в селищі Щегліївка затягнувся аж на 13 років. У 1811 р. граф Леонард Олізар-Волкович також просив скасувати храм як колишню домову церкву та через невідповідну кількість приходських дворів, а парафіян приєднати до церкви у с. Вільня. Однак прихожани виступили проти скасування зручного за розташуванням храму. Насамкінець, сталося по волі поміщика, адже основною причиною скасування була нестача грошей на ремонт церкви, які, вочевидь, граф Волкович не збирався виділяти¹⁰⁵.

Вже за указом від 1797 р. Київська єпархія злокалізувалась на правому березі Дніпра (на лівому ж березі була утворена Переяславська єпархія). До її території увійшло дванадцять повітів: Київський, Васильківський, Канівський та новоутворені з приєднаних земель Таращанський, Звенигородський, Черкаський, Чигиринський, Уманський, Липовецький, Сквирський, Махновський та Радомишльський¹⁰⁶. Вищеописані зміни церковно-адміністративного поділу були характерні для всієї Російської імперії, що й стимулювало процес православізації, інкорпорації приєднаних земель до Православної Церкви.

Важливо також згадати про право патронату (*ius patronatus*), властиве Унійній Церкві¹⁰⁷. Тема впливу поміщика на життя приходу в приєднаних єпархіях в Російській імперії після поділів Речі Посполитої малодосліджена.

---

¹⁰⁴ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 394. – Спр. 7. – Арк. 1-7зв.

¹⁰⁵ Хоча церква вже з 1812 р. не фігурує у клірових відомостях, справа про церковний інвентар затягнулась до 1825 р. Припускаємо, що приход в селі Озера був також приєднаний до іншої церкви (обидва причетники церкви Св. Михаїла в с. Хомутець за ревізією 1795 р. записані при озерській церкві). Інформацію стосовно поселення Биків виявити не вдалося, див.: Там само. – Оп. 1039. – Спр. 37. – Арк. 1-29.

¹⁰⁶ *Белгородский А. В.* Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.)... – С. 16-18.

¹⁰⁷ В 21 артикулі Берестейської унії прописувалось обмеження прав духовенства у випадку приналежності церковної землі світській особі: «А хто з духовних і попів під панамі й шляхтою володіння свої мають, такі своє підданство і слухняність своїм панам повинні чинити й визнавати щодо ґрунтів і надань їх, не виламуючись до іншого права і не позиваючи своїх панів, але цілком додержуючи *ius patronatus* своїм панам», див.: *Тимошенко Л. В.* Артикули Берестейської унії 1596 р. / Тимошенко Л. В. // Український історичний журнал. - 1996. - № 2. - С. 31.

На відміну від устрою парафій Православної Церкви, в руських унійних єпархіях земля не належала церковним інституціям на безумовному праві¹⁰⁸. Натомість, поміщик – патрон, у чиєму володінні знаходилась храмова земля, мав право призначати настоятеля самостійно, передаючи йому тимчасове право на користування земельними угіддями при церкві у формі презенти чи ерекції¹⁰⁹. Презента (presentatio), затверджена сеймовою конституцією 1647 р. як право поміщиків, була своєрідним рекомендаційним листом до вищої архієрейської влади з представленням кандидата до духовної посади¹¹⁰. Згодом, вона трансформувалась за своєю функцією до «дарчої грамоти», що значно розширювало права старости¹¹¹. Ерекція ж містила детальні описи земельних володінь закріплених за конкретною церквою, і відповідно надавалась лише один раз¹¹².

Оскільки з поч. ХІХ ст. виникають конфлікти поміж вищою єпархіальною владою та місцевими старостами, можемо припустити, тоді ж *ius patronatus* починає нівелюватись (подібно як і роль парафіяльних клопотань)¹¹³. Крім того, навертаючись до православ'я священник-конвертит лишався всього документального потвердження своїх колишніх приходських прав: священницької грамоти, яка закріплювала за ним можливість відправляти службу при конкретному храмі, та презенту – право володіння церковними

---

¹⁰⁸ *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія ХІІ–ХVІІІ століть: організаційна структура та правовий статус... – С. 343.

¹⁰⁹ *Bogumił Szady* “Beneficia patronata” i “beneficia libera” - prawne i potoczne rozumienie prawa patronatu // *Religia. Edukacja. Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi.* – Lublin, 2002. – S. 53-61

¹¹⁰ Втім, право патронату розповсюджувалось не лише на духовні інституції та осіб, але і на світські інституції та посади (наприклад, в університетах чи академіях). *Ibid.* – S. 54

¹¹¹ *Кондратюк Р. Ю.* Джерела з історії уніатської церкви південно-східної Волині другої половини ХVІІІ ст. // *Архіви України.* - 2001. – № 4-5(247). – С. 102.

¹¹² Там само. – С. 103.

¹¹³ Офіційно право ктиторства, за яким назначення священнослужителів залежало від волі поміщика, скасовувалось вже наприкінці 1820-х рр.: *Чистович І.А.* Пятидесятилетие воссоединения съ Православною Церковію западно-рускихъ уніатовъ. Обзоръ событій воссоединенія въ царствованіе императора Николая І-го. – Спб, 1889. – С. 29

маєтностями¹¹⁴. Загалом на теренах Російської імперії презента була ліквідована. Відсутність такого документу унеможлиблювала поміщицький релігійний вплив офіційно¹¹⁵. Втім роль поміщика вочевидь відігравала не малу роль не лише в процесі церковного впорядкування в цей час¹¹⁶, але й соціального дисциплінування.

Таким чином, на відміну від процесів приєднання 1780-х рр., після I поділу Речі Посполитої, коли приєднувались приходи, новими власниками яких були православні поміщики¹¹⁷, православізація кліру шляхом заміщення священницького складу кін. XVIII – поч. XIX ст. гальмувалась традицією поміщицького права патронату, хоч формально *ius patronatus* було скасовано, а документи надані патроном священнику втрачали юрисдикційну цінність в структурі Православної Церкви.

1.3. Бінарність влади та віри: інституційне переоформлення церковних структур (1795-1839)

В історіографії поширений погляд на роки правління Павла I та Олександра I, як на своєрідний період лібералізації релігійної політики уряду. Як мовилось вище, дійсно, після смерті Катерини II мережа Унійної Церкви на теренах Російської імперії почала відновлюватись: нечисельною офіційно унійною паствою Правобережжя завідувала Луцька унійна консисторія. Основним підтвердженням такої «ідеологічної відлиги» вважається маніфест

---

¹¹⁴ При усіх опрацьованих нами клопотаннях на приєднання до Православної Церкви, священники прикріплювали ці два основних документи.

¹¹⁵ *Skinner B.* The Western front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox Conflict in 18th-century: Poland, Ukraine, Belarus, and Russia. – DeKalb (III), 2009. – P. 211

¹¹⁶ Наприклад, у 1801 році, бажання поміщика села Прушинки (Махнівського повіту) Давида Абрамовича переробити церкву у каплицю, Київська духовна дикастерія резолює, що церкву необхідно взагалі ліквідувати/використати на розбудову найближчого приходу, див.: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 313. – Спр. 5

¹¹⁷ *Филатава Е. Н.* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг... – С. 101.

Павла I про віротерпимість¹¹⁸. Втім, маніфест від 18 березня 1797 р. проголошує радше заборону римо-католицькому духовенству та поміщикам заохочувати «прилѣпившееся» у 1794-1796 рр. до православ'я населення повернутися до колишньої унійної віри, пропонуючи за це можливість вільно сповідувати Римо-Католицьку релігію¹¹⁹. Окремі історики натомість відзначають, що основна відмінність поміж епохою правління Катерини II та її двох наступників полягала в тому, що після смерті імператриці справи вирішувались через різноманітні департаменти і відповідно до встановленого порядку, не залежно від волі якого-небудь «фаворита»¹²⁰.

Та справедливою, на наш погляд, була б теза про те, що релігійна політика часів Павла I (1796-1801) та Олександра I (1801-1825) під покровом декларованої «релігійної толерантності» систематично шляхом інституційних нововведень (як ми покажемо далі) вивласнювала Унійну Церкву від безпосереднього керівництва архієреїв. Ієрархію влади таким чином формували з одного боку світські державні представники, а з іншого – Католицька Церква (в межах її інституцій до 1820-х років перебувала і Унійна Церква). Інакше кажучи, у співіснуванні православної та унійної юрисдикції впродовж 1798-1827 рр. (чи асиміляції останньої) важливу роль зіграла католицька церковна ієрархія, яка на період останніх двох поділів Речі Посполитої досить впевнено проводила свою діяльність в бюрократичній системі Російської імперії. Важливо також згадати, що другий період «приєднання», розпочатий від 1827-1839 рр.¹²¹, проводився вже за активної

---

¹¹⁸ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 68-69.

¹¹⁹ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIV. – С. 512. – № 17879.

¹²⁰ Галанов М.М. Политика российского самодержавия и позиция Русской Православной церкви в отношении католиков и униатов в годы царствования Павла I. Дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / Санкт-Петербургский государственный экономический университет. - СПб, 2014. – С. 242

¹²¹ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 72

участі унійного єпископату¹²² викшталтованого російською владою за першу чверть століття. В цей період інституційної розбудови Унійної Церкви чільне місце відводилось розбудові навчальних закладів для унійного духовенства, а освіта стала ключовим засобом православізації унійного духовенства.

Знов таки, задля цілості контексту поглянемо, як Унійна Церква вживалася в тіло імперії після першого поділу Речі Посполитої. За законом від 14.XII.1772 р., про влаштування єпархіальної сітки на приєднаних землях, апеляційним органом у вирішеннях судових справ ставала Ліфляндська Юстиц-Колегія¹²³, в складі якої у 1774 р. був утворений II департамент (російськомовний)¹²⁴, що завідував справами Католицької та Унійної Церков.

Вже пізніше, за Павла I в 1797 році, в структурі Юстиц-Колегії оформився окремий Департамент римсько-католицьких справ, що завідував справами 9 єпархій (6 римо-католицьких та 3 унійних)¹²⁵. В цьому департаменті не передбачувалось місць для представників унійного вищого духовенства, як обгрунтував закон від 28.XII.1800: «...а Уніаты, такъ какъ они присоединенные или къ намъ, или къ Католикамъ, а не сами по себѣ, Членовъ не могутъ имѣть»¹²⁶.

На базі згаданого департаменту за Олександра I у листопаді 1801 р. була утворена Римо-Католицька духовна Колегія, котра мала відати всіма справами Католицької Церкви в Росії¹²⁷. Вона ставала головним духовним управлінням (інша назва - Головна духовна колегія), а за розпорядженням Сенату, по

---

¹²² Киприанович Г. Я. Жизнь Юсифа Семашки: митрополита Литовского и Виленского и воссоединение западно-русскихъ униатов с православною церковью в 1839. – Вильна, 1893. – С. 24-25.

¹²³ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIV. – №13922

¹²⁴ Сама Юстиц-Колегія займалась проблемами на землях естонських, фінських та литовських і відповідно вела кореспонденцію німецькою мовою. Приєднання річпосполитських земель зумовило поділ колегії на два департаменти, див.: Marian Radwan Sarat wobes..., S. 48-49

¹²⁵ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXVI. – С. 16. – №19253

¹²⁶ Там само. – С. 486. – №19706

¹²⁷ Буравський О. А. Римо-католицька церква у міжконфесійних відносинах на Правобережній Україні: історія і сучасний стан // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору. – 2013. – № 5. - С. 182.

положенню управління церковного і духовного Римсько-католицького закону, унійні єпархії теж потрапляли під її відомство¹²⁸. Так само, як і в заміщеній інституції місце для представників унійного єпископату не передбачалось. Вже у 1804 р. через протест Полоцького унійного владики Лісовського до складу Колегії дозволено було увести одного унійного єпископа, та трьох засідателів від унійних єпархій, для зручності ведення справ пов'язаних з унійним духовенством та вірянами¹²⁹. А вже з 1805 року Колегію було поділено на два департаменти: I займався справами римо-католицького духовенства, а II – справами унійного¹³⁰. Крім того, статут Колегії передбачав посаду державного урядовця – прокурора. У випадку невідповідності дій Колегії державній політиці, прокурор мав право припинити її управлінську діяльність¹³¹. З відокремленням окремого Греко-унійної департаменту в 1805 р. на посади прокурорів назначались чиновники Міністерства Внутрішніх Справ (О. Іванов та Ф. Серно-Солов'євич). Останні набиралися зі створеного у 1810 р. Головного управління духовними справами (різних) іноземних віросповідань¹³². Прокурор виконував важливу роль в Колегії, адже був своєрідним світським посередником між Сенатом та Унійною Церквою, а Колегія, відповідно, репрезентувала вищу ланку політичного контролю за Унійною Церквою.

Описана бінарність влади, в ситуації якої опинилось неприєднане унійне духовенство – з одного боку нагляд імперських світських (та опосередковано православних) державних структур, а з іншого вплив римського двору (через Католицьку Церкву) – підважувалась в 1817 році. Аби «християнське

---

¹²⁸ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXVI. – С. 827. – № 20053: *«Епархиям Униатским надлежит быть управляемым по положению о правительстве духовном и церковном Римско-Католического закона, состоя под Духовною Коллегиею, в которой Члены из Униатов не полагаются».*

¹²⁹ Там само. – Т. XXVIII. – С. 450. – № 21393.

¹³⁰ Там само. – С. 1128 – №21836

¹³¹ *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 70.

¹³² ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXXI. – С. 278. – №24307

благочестя було завжди основою істинного просвітництва» відбулось заснування Міністерства духовних справ і народного «просвѣщенія»¹³³. Воно об'єднало в собі три інституцій: Міністерство народного «просвѣщенія», Головне управління духовними справами православного віросповідання Святейшого Синоду та Головне управління духовними справами іноземних віросповідань. Це означало безпосередній вплив Синоду на діяльність Унійної Церкви, зокрема на її освітні функції. Адже ключовим повноваженням новоствореного Міністерства було влаштування навчальної структури для духовенства¹³⁴. Посада Міністра духовних справ проіснувала до 1824 року¹³⁵.

Загалом роль освіти у процесі православізації унійного духовенства та парафіян є важливим аспектом в цей період. В. Лось вирішальним вододілом у процесі ліквідації Унійної Церкви нахиває відкриття унійної семінарії в м. Жировицях на зразок православної. Вона зауважує, що практика «перевиховання» учнів унійних семінарій в академіях Санкт-Петербургу та Москви, та відправка на службу в російські губернії на кілька років з подальшим поверненням до рідних епархій була класичною схемою підготовки православізації представниками унійного духовенства¹³⁶. Барбара Скінер відмічає, що важливу роль в цьому процесі відіграло підпорядкування унійних релігійних закладів Комісії духовних училищ, що сталось 1835 р. Дослідниця також показує, що процес опрацювання уніатів відбувався шляхом русифікації – введення в духовні унійні училища російської мови викладання¹³⁷. Дійсно, освіта була рішучим фактором в процесі перевиховання

---

¹³³ Руслана Шеретюк Уніатська церква в контексті етноконфесійної політики Російської імперії першої чверті XIX ст. // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 49 (С. 48-62.)

¹³⁴ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXXIV. – С. 814-815. – №27106

¹³⁵ Там само. – Т. XXXIX. – С. 319. – №29914

¹³⁶ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 73.

¹³⁷ Barbara Skinner New perspectives on Orthodox clerical education in Right Bank Ukraine, 1825-1855 // Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції «AD FONTES – ДО ДЖЕРЕЛ» до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії» / За ред. Н. Яковенко. – К., 2016. – С. 256-261

приєднаного унійного духовенства та його синів з 1820-х рр., що розглянемо згодом на прикладі персональних біографій.

Вже в період імплементації планів Йосифа Семашки щодо Унійної Церкви, настали нові зміни в адмініструванні та керуванні. За його ж настановами, у 1828 році відбулось повне відокремлення Унійної церкви: ліквідовано Греко-унійний департамент, і натомість створено Греко-унійну Колегію. Того ж року після скасування Луцької унійної єпархії справами унійного духовенства Правобережжя завідував сам Семашко¹³⁸, як литовський архієпископ, та як голова новоствореної Колегії. Та вже у 1834 р. було створено Таємну комісію у справах уніатів, котра зайняла місце головного органу з ліквідації Унійної Церкви¹³⁹.

Ілюстративним для розуміння імперської релігійної політики був також сюжет з єзуїтським орденом. Його збереження в імперії за правління Катерини співпало з заборною діяльністю ордену у світі. Водночас вигнання єзуїтів, спершу з Санкт-Петербургу (в 1815-1816 році), а згодом і за межі Російської імперії (25.III.1820 р.)¹⁴⁰ співпало із відновлення Товариства Ісуса в світі в 1814 році¹⁴¹. Тобто втрата повноцінного контролю над конфесійною спільнотою була неприйнятною для російської влади, що призвело до ліквідації ордену.

Підсумовуючи, період 1794-1796 рр., який звикло вважається першим етапом приєднання унійних церков на теренах Правобережжя до Православної Церкви видається доречним виводити із першого етапу опрацювання загалом, себто датуючи 1780-ми роками. З 1797 року відновлена Павлом I єпархіальна сітка Унійної Церкви співіснувала паралельно та на одній

---

¹³⁸ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 635. – Спр. 103. – Акр. 1-2.

¹³⁹ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 70.

¹⁴⁰ Смолич І.К. История Русской Церкви 1700 – 1917. – М.: 1996. – Т. VIII. Ч. 1. – С. 182

¹⁴¹ В історіографії також присутні гіпотези про важливу роль католицького архієпископа Сестренича в процесі вигнання єзуїтів, див.: Марек Інґлот (S.J.) Общество Иисуса в Российской Империи (1772-1820 гг.) и его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире. – М., 2004. - С. 193-195

території з православною церковною структурою, хоча й чисельно духовенство останньої значно переважало. Так, в межах Радомишльського повіту існувало дві церковні юрисдикції: православна Київської єпархії та унійна – в якості протопресвітеріату Луцької єпархії, з чотирма офійними унійними церквами в селах Борщів, Чоповиці, Горбулів, Мелене; як і в межах Махнівського повіту – з однією унійною церквою в с. Великий Чорнятин. Втім, територіально-церковна структура новостворених повітів на рівні парафій досить динамічно змінювалась аж до поч. ХІХ ст., що було пов'язано як і з переоформленням меж єпархій, так і залишковим функціонуванням *ius patronatus* на приєднаних землях (скасування окремих церков з волі поміщиків, чи радше з небажання поміщиків вкладати кошт в реконструкцію приєднаних церков).

Вже за правління Павла І та Олександра І релігійна політика набула більш «поміркованих» форм: замість масових приєднань унійних парафіян почався процес інституціоналізації Унійної Церкви. Тому, з часу введення окремих надцерковних інституцій – духовних колегій, головних управлінь та міністерств в справах віросповідань, вважаємо за доцільне виводити новий етап в процесі релігійної асиміляції приєднаних терен, а саме шляхом непрямого залучення Унійної Церкви в бюрократичний апарат Російської імперії (аби протистояти впливу Папи) та нагляду за освітою. Утворення окремої «самостійної» Греко-католицької колегії увінчалось другою акцією масового приєднання унійного духовенства, парафіян та святинь до Православної Церкви, а вже з 1830-х рр. політика по відношенню до уніатів набула форми цілеспрямованого викорінення, також не без допомоги вже таємних інституцій та за сприяння самого унійного духівництва.

Розділ II. «Відторгнуті насиллям, возз'єднані любов'ю»: методи та засоби приєднання уніатів до Православної Церкви.

—Потомъ, схвата меня за руку: «пойдемъ къ преосвященному, сказалъ, я тебя зарекомендую».

«Преосвященный меня знаетъ...»

— «Пойдемъ.»

И не выпуская меня изъ рукъ, потащилъ за собою—вошедши: «вотъ, сказалъ, представляю вашему преосвященству, это былъ нашъ».

— Я довольно знаю, и отличаю; онъ былъ вашъ, а теперь нашъ»...

1788 рік, із записок Добриніна на сторінках «Русской Старины» (1871 : IV)

Масові переходи унійного духовенства до православ'я 1780-х – 1790-х рр., і навіть 30-х років, хоч і співпали з нестабільною соціально-політичною ситуацією – республіканським поворотом у Франції, буремними 1790-ми в Речі Посполитій, Листопадним повстанням, – не були наслідком цілеспрямованої релігійної політики імперського уряду з ліквідації унії. Натомість, акції конверсій були спричинені вищеописаною місіонерською діяльністю окремих представників православної ієрархії: Георгія Кониського, Віктора Садковського (та, на білоруських теренах у 1830-х роках, Смарагда Крижановського)¹⁴². Однак, місіонерське завзяття серед православних в Російській імперії в цей період мало очевидну підтримку зверху. Одних указів, які ми аналізували раніше, що розширювали поле можливостей для конфесійних конверсій, було недостатньо. Різкі та численні зміни віросповідання серед духовенства, потребували також цілісного ідеологічного обґрунтування на рівні імперії.

Активізація ідейного конструювання «антиунійної» парадигми¹⁴³ напозір співпала з першою масовою акцією опрацювання унійних парафій

---

¹⁴² *Филатава Елена* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг... – С. 124

¹⁴³ Адаже останній сплеск антиунійної риторики та теми мучеництва за віру датується 1760-х рр., див.: *Олексій Смірнов* Страта Данила Кушніра і родина Гдишицьких. Уніати та православні на Наддніпрянщині другої половини XVIII ст. – Соціум. Альманах соціальної

(приєднання духовенства та кліру) на українських теренах у 1790-х рр. Тому, перш як приступити до аналізу ходу конфесійних конверсій в Київській єпархії¹⁴⁴, методом контент та дискурс-аналізу джерел розглянемо дискурсивне поле навколо подій пов'язаних з місцем Унійної Церкви в православному світі та в процесі соціорелігійних трансформацій в Російській імперії.

В соціальній теорії Мішеля Фуко дискурс – «не тільки те, крізь що битви та системи підкорення проявляють себе світу, але й те, заради чого ведуть бій, те, чим б'ються, влада, якою прагнуть заволодіти»¹⁴⁵. Метод дискурс-аналізу оригінально був спрямований на дослідження епістемологічних формацій, що виникали на грані норми та факту¹⁴⁶. «Конфесійний дискурс» досліджуваного нами періоду, як і «науковий дискурс» - археологія знання – досліджуваний М. Фуко, функціонує завдяки діяльності т. зв. «дискурсивних спільнот». Такі спільноти наділені функцією зберігати та виробляти дискурси – знання про конкретне явище (у нашому випадку – Унійну Церкву), таким чином, щоб забезпечувати їх обіг в закритому просторі, в закритій соціальній групі¹⁴⁷. Спершу «знання» про унію продукувалось у спільноті синодальної православної єрархії й розповсюджувалось серед парафіян та кліриків конкретних єпархій на схилі XVIII ст. (до чого ми повернемося у другому підрозділі «Місія»). Так, кристалізацію дискурсу розглядаємо як один із засобів православізації.

Відтак, предметом аналізу виступають пастирські грамоти, урочисті «слова», синодальні панегірики, як інтерсуб'єктивні публічні комунікативні

історії. – К., 2017. – Випуск 13-14. – С. 245-262; Так само, і в риториці Георгія Кониського не знаходимо згадок про унію поміж 1760-ми та 1790-ми роками.

¹⁴⁴ І насамкінець, розбору процесу асиміляції та співуживання колишнього унійного причету при вже православних церквах.

¹⁴⁵ *Мишель Фуко* Порядок дискурса. Лекція // Центр гуманитарных технологий. — 09.04.2007 / Електронний ресурс: <https://gtmarket.ru/library/articles/777>

¹⁴⁶ *Герман Коцыба* Дисциплинирование Фуко. Дискурс-анализ как социология знания // Научный журнал "Совереманный дискурс-анализ". – Випуск 1. – Том 1. – 2009. / Електронний ресурс: http://discourseanalysis.org/ada1_1.pdf

¹⁴⁷ *Мишель Фуко* Порядок дискурса. Лекція...

джерела-«пам'ятники» про унію, як вирази, що виникали при специфічних умовах і в цьому сенсі відображають «умови існування». Не зайве вказати, що ці документи були водночас і засобом до нормування, і відображенням «факту» (віросповідань) в спільноті мультиконфесійного духовенства Російської імперії, адже унійне духовенство, в цей період постало в православному світі Російської імперії новою «епістемологічною формацією» (за категоріями М. Фуко)¹⁴⁸. Деконструкція вищеописаних джерел наблизить нас до розуміння ідейних засад православізації, всередині якої рамки взаємовідносин ті чи інші погляди на Унійну Церкву наділялись поняттям «істини» (тобто, хто мав вплив на формування такого знання, а відтак – хто мав владу; хто мав доступ до цього знання), і як це втілювалось в процесі конфесійних конверсій. А аналізуючи заборони та обмеження стосовно діяльності парафіяльного духовенства, до яких схильний конфесійний дискурс цієї доби, поглянути на період діяльної Унійної Церкви в Російській імперії після поділів Речі Посполитої з точки зору дисциплінування (і далі – конфесійного будівництва).

2.1. Кристалізація конфесійних дискурсів: «історичне» підмур'я приналежності унії до православ'я

Генеральна ідея, в межах якої унія трактувалась як інструмент польського/римського політичного впливу, почала оформлюватись не одразу. Перші акції конверсій серед духовенства білоруських єпархій 1780-х років проводились без офіційної публічної «аргументації» (принаймні інформацію про такі джерела нам виявити не вдалось) та висвітлювались як добровільний жест парафіян та священнослужителів. В цей період, унійні сюжети фактично

---

¹⁴⁸ Імператив до нормування/дисциплінування (влади) проявляється навіть виразніше й більш очевидно в джерелах інструктивного жанру, приміром в інструкціях для благочинних. Втім останні носять ще більш специфіковане знання.

не представлені ані в публічній синодальній літературі (часів владцтва Георгія Кониського), ані в творах самого єпископа¹⁴⁹.

Лише в урочистому слові на день народження імператриці в 1791 році преосвященний, возвеличуючи діяння Катерини II, ретроспективно згадує у якому становищі була Православна Церква впродовж століть, втім зовсім побіжно та лаконічно. За його версією від 1340 року, *«когда провинціи Русскія, во владѣніе Государей Польскихъ достались, (...), по силѣ капитуляціи, съ Казиміромъ Великимъ, Королемъ Польскимъ»*, і до 1595 року *«въ которомъ извѣстные Епископы Литовскіе Унію съ костеломъ Римскимъ приняли, – исповѣданіе наше, (...), не въ худшемъ цвѣтѣ и льпотѣ было, какъ и исповѣданіе Римско-Католицкое»*¹⁵⁰. Після згадки про укладення унії піднесений настрій автора спадає: *«нынѣ кому не извѣстно, въ какомъ жалкомъ видѣ наша Благочествая Вѣра въ семь Государствъ?»*¹⁵¹. Несправедливо було б сказати, що Г. Кониський чітко маркує рік закладення унії свого роду вододілом, до якого був порядок та благодать, а потім настала епоха гоніння. Адже, *«еще въ 1686 году четыре Епископіи Православныя [Луцька, Галицька, Премішльська и Львівська, тут і далі прим. Н.Д.] состояли*

---

¹⁴⁹ Лише в особистих переписках досліджуваного періоду побіжно згадуються унійні проблеми. Втім, що може бути цікавим предметом дослідження, то це компоративний аналіз текстів архієпископа присвячених унійному питанню в 1760-ті роки, з пізнішими обґрунтуваннями. Наприклад, в «слові» при освяченні церкви поверненої із унії до православ'я можна виділити одну цікаву характеристику, і видається, засадничу для XVIII ст. Про унію, як таку, Георгій Кониський не говорить, лише метафорично порівнюючи повернення церкви з біблійним поверненням іудеїв із вавилонського полону. Натомість, історичний наратив автор виводить ще із часів великої схизми, вибудовуючи театр релігійних подій максимально дуалістично, в рамках Схід/Захід. Таким чином відмінності символу віри - *filioque*, відділення західного обряду від східного («схизма») постає головним питанням, яке архієпископ підіймає на переосвяченні унійної церкви. Наголосимо щт раз, що останню автор ніяк «історично» не означає. Див.: Собрание сочинений Георгія Конискаго архієпископа Бѣлорусскаго. Часть II. – Спб., 1835. – С. 100-106

¹⁵⁰ Собрание Сочинений Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I. – Спб., 1861. – С. 150

¹⁵¹ Там само. – С. 153

[в Короні Польській], *почему и трактатомъ вѣчнаго мира, тогда съ Россією заключеннымъ, охранены*»¹⁵².

Можемо припустити, що текст-привітання для самого автора був спробою пошуку каузальних зв'язків для витворення цілісного оповідання про нелегку долю Православної Церкви в західних провінціях¹⁵³ Російської імперії. Тому й про роль Унійної Церкви зустрічаємо лише пару згадок, а втім, видається, фундаментальних:

Духовные, властію и силою мірскою укрѣпясь, гонять православный народъ, какъ овецъ неимущихъ пастыря, **или до костеловъ, или до унійтскихъ церквей** [виділено тут і далі Н.Д.], — гонять не точію изъ домовъ, но изъ церквей нашихъ. Во время самага Евангельскаго чтенія, пришедъ въ церковь нашу прикащикъ, бьетъ народъ плѣтью, какъ скотъ гоня изъ хлѣва, что близъ самага Могилева въ недавнемъ времени сдѣлалось¹⁵⁴.

Так, витворення православного міфу про поширення унії супроводжував топос гоніння православних. В принципі, наратив Георгія Кониського розвивається у традиційному для пізньої ранньомодерної релігійної літератури жанрі: історії мучеництва та страждань. Автор наводить сюжети (як відзначає видавець, із записок зроблених під час об'їзду білоруських епархій), в яких теж опосередковано маркує православні терени. Наведемо цитату, що описує ситуацію у Вітебській Губернії Лепельського повіту:

На моихъ глазахъ сѣчена дѣвица, впервыхъ розгами, потомъ шиповникомъ, дабы Вѣры нашей отверглась, — не отверглась. Женщина полгода въ тюрьмѣ, съ младенцемъ при сосцахъ, была тѣснена, и младенца тамъ же въ тюрьмѣ, а мужа особо біеннаго и увѣченнаго лишилась; самой при томъ персты ручные жжены, чтобъ Вѣры нашей отверглась, — не отверглась. Другая,

---

¹⁵² Ситуацію з православною конфесією у Великому князівстві Литовському архієпископ характеризує ще скрутніше: «...хотя и осталась послѣдняя Епархія Бѣлорусская : однако и сія большею частію расхищена. Могли вы еще видѣть въ ней нѣкое число Церквей Православныхъ, но и тѣ сараямъ паче и хлѣвникамъ скотскимъ подобны, а не храмамъ Христіанскимъ», див.: Собрание Сочиненій Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I... – С. 154

¹⁵³ В польській історіографії звикло використовувється поняття «забрані землі», в російській в свою чергу – «західні землі», а імперському прочитанні «провінції».

¹⁵⁴ Собрание Сочиненій Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I... – С. 156

въ мѣстечкѣ Невлѣ, закована бывши при костелѣ, въ куницу, тою же куницею удавлена до смерти¹⁵⁵.

А у дещо раніших словах, сказаних у приватному листі від 1759 року, Кониський відмічає, що більшість таких церков були таки приєднані самими православними священниками і монастирськими настоятелями («п'яницями та безчинниками»): *«когда убо не могутъ чего доказать и отмстить сопернику и опасаются на конецъ справедливого суда, то туди ж къ бісу и до тих же протекторовъ удаются и за собою, чтобъ хліба не позбить, церкви и мнстрі влекутъ<...>. И сей обичай нашихъ благочестивцовъ зді не въ диво»*¹⁵⁶.

Принагідно зауважимо, що на досліджуваних нами теренах, вже після поділів Речі Посполитої, також траплялись сюжети з «куницею» – фізичною карою над представниками духовного сану. Наприклад, в 1799 році у скарзі священника-конвертита Махнівського повіту Михаїла Бобровича на Липовецького (!) протоієрея Никифора Топольського, поміж іншим, читаємо:

По возвращении моем с Погребищ в дом и за прибытием в липовецкое правление он Топольский будучи наполнен жестокостью гневом не приемля от меня никаких оправданий считая меня якобы ослушным, и при открытом зеркале вдарил меня в грудь а затем писарь там бывший схватя сзади за волосы, прочие ж присутствующие за руки вытолкали с присутственной конторы и заковали цепью за шею и притом неизвестно кто вдарил меня очень сильно сзади по затылку и в которой цепи находился я целые сутки¹⁵⁷.

Тож, вірогідно, засоби фізичного примусу на низовому рівні використовувались повсякчас, через що свідчення архієпископа в даному контексті варто сприймати в першу чергу як феномен «нормального

---

¹⁵⁵ Примітка видавця: «Куница, по Польски kupa, иначе gasior, желѣзная цѣпь съ ошейникомъ. Сіи куницы и теперь случается видѣть при Унитсквхъ церквахъ и костелахъ; въ нихъ замыкають и выставляютъ на позоръ провинившихся», див.: Собрание Сочиненій Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I... – С. 157-158.

¹⁵⁶ Максим Яременко Демографія проти конфесійного дисциплінування (навчання дітей «закордонного» духовенства у Києво-Могилянській академії XVIII століття) // Theatrum Humanae Vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко. - К., 2012. – С. 574.

¹⁵⁷ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 311. – Спр. 27. – Арк. 3.

виключення» за Кліфордом Гірцем, яке під пером преосвященного оформлюється в літературний, навіть свого роду образотворчий прийом¹⁵⁸.

Все ж свого роду «публічне» оформлення православно-унійного нарративу нам видається доцільним виводити початки його оформлення від 1794 року – перших публічних слів православного архієпископа Віктора Садковського, в яких фігурує топос повернення до «церкви матері». Дослідниця Барбара Скіннер також відзначає, що у 1795 році імператриця Катерина, з ціллю історичної легітимізації своєї політики, дала завдання директору Колегії Закордонних Справ Миколаю Бантиш-Камінському синтезувати історичний нарратив, в якому б відстоювалась російська позиція стосовно місця Унійної Церкви. У книзі «Историческое известие о возникшей в Польше униии», опублікованій у 1800 році, Унійна Церква отримувала своє (в подальшому аксіоматичне) алегоричне означення «зброї поляків-католиків» супроти Православної Церкви¹⁵⁹. За словами дослідниці, ця фундаментальна історична праця, зіграла вирішальну роль для формування нарративу стосовно Унійної Церкви в наступні століття. Однак, для нас важливо з'ясувати ті взаємозв'язки, що так чи інакше впливали на формування православно-унійного дискурсу в публічному просторі й впродовж конвертацій 1790-х років (до публікації цієї історичної пам'ятки).

В іменному указі Тутолміну від 22 квітня 1794 року «*Объ отстраненіи всякихъ препятствій къ обращенію Уніатъ къ Православной Греческой Церкви*» до Православної Церкви читаємо:

«...а как из письма Вашего (...) Мы видим, что вы по сему делу [по справі приєднання унійних парафій – *Н.Д.*] имеете предварительные переписки с Униатским Митрополитом, Феодосием Ростовским; то в **прекращение оных** [переписок] и во избежание могущих произойти для желающих присоединения к Православию препятствій, за нужное находим предписать: всех таковых

---

¹⁵⁸ Що й досить закономірно, якщо пригадати, що Георгій Кониський викладав індивідуальний курс Поетики в Києво-Могилянській академії в 1745-1747 рр., див.: Собрание Сочинений Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I... – С. II

¹⁵⁹ Skinner B. The Western front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox Conflict in 18th-century: Poland, Ukraine, Belarus, and Russia... - S. 223-224

прошения для немедленного исполнения отсылать к Архиепископу Виктору, **извещая только** о сѣм Униатского Митрополита»¹⁶⁰.

Тобто, в 1790-х роках, вище духовенство Унійної Церкви не мало жодного впливу на офіційне/загальноімперське формування унійного дискурсу, адже було виключене із механізму залагодження переходу на православ'я (на відміну від 1830-х років, коли, щправда вже колишні унійні ієрархи, долучаються до антиунійних обгрунтувань). Тому нам видається доречним розкрити питання унійного «міфу» поетапно.

У пастирській грамоті Віктора Садковського при іменному указі, знаходимо символічні ідіоми, повторювані пізніше в самих прошеннях про приєднання та у відомому наративі «возз'єднання» про роль та місце Унійної Церкви в православній риторичі.

Приводом до специфікації знання про унійне віросповідання, і поширення його серед унійних вірян, в передмові адресованій Тутолміну до оголошеної грамоти, виступає суспільний намір самих підданих приєднатись до Православної Церкви:

Изъ дошедшихъ въ Синодъ Нашъ отъ Архієпископа Минскаго Виктора рапортовъ усмотрѣли Мы съ удовольствіемъ, что жители многихъ селеній Брацлавской Губерніи, находящіеся въ Уніи съ Римскою церковью, изъявили желаніе чрезъ Гражданское Правительство присоединиться къ Православной Греческой церкви, отъ которой были они насильственно отторгнуты¹⁶¹.

Як бачимо, концепція «гоніння православних до костелів, та унійних церков» трансформується в чіткіший, більш загальний конструкт «насильного відторгнення» при заснуванні Унійної Церкви. При тому спершу, це – політичне, «тілесне» відчуження: *«отторгнута отъ истиннаго тѣла своего подъ иго Польское»*, а вже зати́м відчуження віри, утиски *«въ свободномъ благочестія своего исповѣданіи»*¹⁶².

---

¹⁶⁰ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 510. – № 17199.

¹⁶¹ Там само.

¹⁶² Там само. – С. 510

Семіозиси насильницького начала навіть частіше звучать як дуальний конструкт: Унійна Церква поставала внаслідок «лестоців та насилля», «лестоців та страху» з боку польської влади:

Все, что лесть только могла избрѣтать, употреблено было на совращенные съ пути истиннаго сыновъ церкви Христовой: когда же средства сии желаемаго не имѣли успѣха, тогда и самыя мучительныя насилыя произведены, дабы держащихся православія принудить к Унії съ Латинами¹⁶³.

У такий спосіб приєднаним унійним вірянам (в даному випадку Брацлавської губернії¹⁶⁴) нагадувалось про православне минуле у кількох поколіннях («праотцы, отцы, или и сами они»¹⁶⁵), як доказ «істинного» джерела їхньої віри. Водночас до категорій «істинного» відносилась і особа імператриці («...изторженъ нынѣ оный [народ] изъ руки чуждой [польської], и возвращенъ подъ кроткій Скипетръ истиннаго своего Государя»¹⁶⁶).

Забігаючи наперед, варто сказати, що вже після офіційного акту ліквідації Унійної Церкви в Російській імперії акція «возз'єднання» як така наділяється поняттям «істини» («и напрасно было бы усиліе враговъ ея утверждать противное вопреки *исторической истинѣ* и дѣйствительной сущности вещей¹⁶⁷»). В панегіричному «слові» на честь Полоцького собору 1839 року читаємо:

Въ семь дивномъ событіи всякъ видѣль подтвержденіе **неоспоримой истины**, что все стремится къ своему началу, и возсоединеніе бывшей Грекоунитской Церкви съ Православною не представило въ сущности своей

---

¹⁶³ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 510. – № 17199.

¹⁶⁴ Втім, цей документ читався і на теренах інших приєднаних єпархій, приміром у 1795 році «видѣвъ опытами, какое спасительное дѣйствіе произвели обнародованные по повѣленію Нашему Архієпископомъ Минскимъ грамоты» був виданий указ до проголошення грамоти на теренах Могилівської та Полоцької губерній, див.: ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 615. – №17289. Припускаємо, що на теренах Київської єпархії також читалась ця грамота, оскільки відповідних заохочувань авторства київських митрополитів (Самуїла Миславського чи Ієрофея Малицького) ми не віднайшли. А текст прошений, як вже згадувалось ледь не дослівно копіює аргументацію з пастирської грамоти Віктора Садковського, до чого ми ще повернемось.

¹⁶⁵ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 510. – № 17199.

¹⁶⁶ Там само.

¹⁶⁷ О возсоединении униатов с православною церковию Российской Империи. - СПб, 1839. – С. 28

ничего новаго для обѣихъ: родное возвратилось къ родному, законное достояніе къ законной власти¹⁶⁸.

Принагідно зауважимо, що з поданої цитати не випливає трактування унії як свого, вона продовжує маркуватись «богомерзким» явищем. Натомість, повернення «рідного» до «рідного» означає, що відірване силою та підступом повертається «на круги своя». Рідним у даному випадку виступає конкретно «руський» народ. Торжество «возз'єднання» насамкінець навіть подано у свого роду біблійних категоріях неба і землі:

...многочисленное въ Западныхъ Областяхъ Россіи Духовенство и народъ такъ называвшагося Греко-унитскаго обряда воскресли къ новой жизни въ тѣснѣйшемъ духовномъ соединеніи: для неба – съ древнею Вселенскою Церковію Христовою, и для земли – съ древнимъ своимъ Русскимъ Отечествомъ¹⁶⁹.

Щодо першої хвилі православізації Унійної Церкви на українських теренах, причиною для поширення «агітаційного» повідомлення Віктора Садковського була (за визначенням) потреба усунення всяких перешкод при наверненні до православної віри унійних вірян. Такими перешкодами з точки зору аналізованого джерела були «*власти духовныя, или мирскія Римскаго закона*». Саме для «удобнѣйшого искорененія Унії» (яке вже починає артикулюватись як ціль) по всіх містах і поселеннях губерній ввірених Т. Тутолміну мала бути оприлюднена грамота архієпископа Віктора. А задля поширення цього специфічного знання про унію залучались сили самого генерал-губернатора та земської поліції¹⁷⁰. Такі засоби «порядку», а фактично впливу, розглядались як найбільш надійні.

Топос одностайності, порядку та спокою, що метафорично позначав «*вѣру Православную в Имперіи Ея господствующую*» («істину»), доповнювався антонімічною парою непорядку та неспокою, що відсилала до «*временныхъ владѣльцовъ и чиновниковъ духовныхъ и мирскихъ Римскаго и*

---

¹⁶⁸ О воссоединении униатов с православною церковию Российской Империи... – С.27

¹⁶⁹ Там само. - С. 23

¹⁷⁰ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 510. – № 17199.

Уніатського закона»¹⁷¹. Тож наступним впливовим засобом для утвердження місцевого населення «въ единомыслии и спокойствъ» було накладання кримінальної кари та секвестр майна до завершення судової справи на тих, хто «перешкоджає» становленню православної парафіяльної ієрархії на місці унійної¹⁷². Шляхом винесення подібного роду конфліктів в сферу кримінального судочинства, раніше в ньому не означених, втілювався нагляд за поміщи/цями в рамках конфесійної політики.

Видається, що для досліджень явищ конфесіоналізації в «східноєвропейському світі»¹⁷³, остання декада XVIII ст. в західних губерніях Російської імперії (сучасної східної Білорусі та Правобережної України) може бути досить репрезентативною. Адже окремі нюанси діяльності християнських Церков в цей період мають деякі характеристики притаманні концепту «конфесіоналізації». В цей період головною задачею діяльності православної духовної ієрархії виступає дисциплінування взаємозв'язків поміж представниками духовної та світської влади Римо-Католицької, Православної та Унійної Церков; на рівні держави – безапеляційне втручання в діяльність церков; як ми вже згадували, відбуваються також активні освітні реформи в Унійній Церкві в 1820-х рр., та спроби катехизації. Тобто, очевидно, що досліджувані нами події розкривають найперше процес уніфікації в Російській імперії. Втім описані засоби уніфікації суголосні до засобів конфесіоналізації. Тому, в контексті концептуальних дискусій, може бути доречним поставити питання конфесіоналізації в цей час і в цих географічних рамках також.

---

¹⁷¹ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 510. – № 17199.

¹⁷² Там само.

¹⁷³ Хоча в сучасних дискусіях про дану концепцію існує теза про дві: ранньомодерну та модерну конфесіоналізації, див.: *Альмес І.* [Orthodoxa Confessio? Konfessionsbildung, Konfessionalisierung und ihre Folgen in der östlichen Christenheit Europas, hrsg. von Mihai-D. Grigore, Florian Kühner-Wielach (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2018), 359 s. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Band 114)] / Іван Альмес // Київська Академія. - Київ : Дух і літера, 2018. - Вип. 15. - С. 191-200. Натомість, період, що вивчаємо ми, – є якраз перехідним періодом.

Якщо у 1780-ті та ще 1790-ті триває процес пошуку площини координат для створення історичної цілості, вибудування тяглості Православної Церкви на «забраних землях», витворення сценарію органічного «виродження» Унійної Церкви, конструювання образу ворога тощо, то надалі літературна архітектоніка змінюється. Осмислення унійного віросповідання в Російській імперії все більше наростає контрастними елементами. Наприклад в урочистому памфлеті 1839 року, поміж іншими визначеннями, Унія ніщо інше, як «бѣдственное порождение лжеполитики Польской»¹⁷⁴. Врешті-решт, колективна пам'ять про унію оформлюється в дихотомічну схему «добра і зла», що її найбільш виразно можемо спостерігати на медалі «Торжество православія», вирізбленій в честь урочистої ліквідації Унійної Церкви в на теренах імперії: «Отторгнутые насиліемъ. Возсоединены любовію» (Додаток б).

2.2. «Місія»: механізм християнських конверсій

Як ми вже неодноразово згадували, в історіографії (якщо говорити про терени сучасної України) у процесі приєднання уніатів до Православної Церкви, виділяються два періоди/дві масові кампанії з конверсій: 1794-1796 рр. та 1830-ті¹⁷⁵. Сучасна дослідниця Унійної Церкви Валентина Лось диференціює три регіони – Поділля, Волинь та Київщину – за стійкістю на їх теренах унійного віросповідання у період між поділами Речі Посполитої та Полоцьким собором. Так, Волинь аж до 1839 р. була найменш хистким осердям Унійної Церкви на Правобережжі, що було обумовлено політичною стабільністю та раннім поширенням унії (з XVII ст.) в регіоні, а також активною діяльністю парафіяльного духовенства. Зовсім протилежна ситуація

---

¹⁷⁴ О возсоединении униатов с православною церковию Российской Империи... – С.3

¹⁷⁵ Skinner B. The Western front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox Conflict in 18th-century: Poland, Ukraine, Belarus, and Russia. – DeKalb (III), 2009. – P. 196-198; Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 66-72.

склалась на Поділлі (прикордонній території з Молдавією, слабкій до зовнішніх релігійних впливів православного Переяслава¹⁷⁶) та на Київщині, території, на яку частково де юре розповсюджувалось церковне право київських митрополитів, та де фундувались головні «заштатні» осередки Православної Церкви (як-то Чигирин). Там процес православізації у 1794-1796 рр. набував масового характеру¹⁷⁷.

В історичній спільноті немає згоди щодо того, як акція православізації набула такого поширення, та й сам процес малодосліджений. Олена Філатова припускає, що каталізатором хвилі міжконфесійних переходів (з унії до православ'я) послугував аналізований нами указ від 22 квітня 1794 р. про усунення будь-яких перешкод унійному духівництву «повертатись» до Православної Церкви, при виконанні якого керівництво, вочевидь, перестаралось¹⁷⁸. Це був справді, свого роду місіонерський текст, у якому постулювалось, що уряд Катерини II, віротерпимий за своєю суттю, не терпить утисків відносно приєднаних уніатів¹⁷⁹, імовірно малась на увазі різка реакція римо-католицьких поміщиків на спорадичні на той час випадки конвертацій. В той же час приєднання з унії до православ'я ставали нормою. А до навернених вірян влада дійсно ставилась уважніше: ще за імператриці був виданий указ про заборону запечатувати храми приєднані від Унійної Церкви з «неслухняним» настоятелем без архієрейського відома, щоб не полишати

---

¹⁷⁶ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... С. 84

¹⁷⁷ В. Лось також відзначає, що на теренах Радомишльщини унія залишалась на міцних позиціях до скасування Унійної Церкви, за її підрахунками найбільша кількість уніатів Київщини після поділів Речі Посполитої проживала на території Радомишльського повіту (6600 осіб), що й не дивно, адже Радомишль був резиденцією київських унійних митрополитів до 1795 р., див.: Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... — С. 59

¹⁷⁸ Філатова Е. Н. Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг... — С. 101.

¹⁷⁹ ПСЗРИ. — СПб, 1830. — Т. XXIII. — С. 510. — № 17199.

прихожан можливості бути присутніми при здійсненні «благочестивого» священнослужіння¹⁸⁰.

Саме поняття «*обращенія*» (в церковнословянському перекладі), як і латинський відповідник «*conversio*», має біблійне коріння¹⁸¹: «*Они же убо, предпослани бывше от церкви, проходящу Финикию и Самарю, повѣдающе обращение языковъ, и творяху радость велию всей братии.*» (Діян. 15:3). Тобто відносить до періоду язичницьких конверсій – апостольського місіонерства. В той же час, релігійні антропологі, відмічають варіативність цього концепту: існували язичницькі конверсії та християнські конверсії. З самого початку, концепт «християнської конверсії» (в гностичній та герметичній традиціях) характеризується взаємністю у стосунках поміж конвертитом та «Богом»¹⁸². Заклик архієпископа Садковського «*прибѣгнутъ в объятія*» передбачає «взаємність» акції «навернення», притаманну тим-таки першим християнським конверсіям (за визначенням релігійних антропологів).

Цікаво, що в тлумачному словнику Російської академії від 1793 року не має ані поняття «*обращение*», ані «*присоединение*»¹⁸³. Натомість, в пізнішій редакції від 1822 року вже знаходимо (що може означати те, що поняття набуває широкого вжитку від 1793 року) наступні дефініції. «*Обращение*» означає «*приведение къ вѣрѣ, убѣжденіе къ принятію извѣстнаго образа*

---

¹⁸⁰ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1043. – Спр. 114. – Арк. 1.

¹⁸¹ При тому, першопочатковий грецький варіант, поняття «*epistrophe*», сягає діяльності Епіктета та стоїків, див.: *Андрей Игнатъев* Пять базовых концептов социологии религии. – Социологическое обозрение. – 2014. – Т. 13. – № 1. – с. 155–170.

¹⁸² На відміну від «язичницьких конверсій» для яких такі взаємовідносини виключені, оскільки, в інтерпритації антропологів релігії, язичник не може помислити, що «Вищий, в усій своїй досконалості, може обернутись до нижчого, зразок до зображуваного», див.: *Giovanni Filoramo* The transformation of the Inner Self in gnostic and hermetic texts. Transformations of the Inner Self in Ancient Religions. – ed. Jan Assmann, Guy G. Stroumsa) - 1999 – P.137–149. Антропологічне прочитання феномену християнських конверсій на схилі ранньомодерної доби досі залишається малодослідженим. Основні дискусії в цьому напрямі тривають довкола концепту «релігійної культури» («Київське християнство»/«київська традиція»). Нам видається, що компоративний аналіз текстів присвячених релігійним конверсіям з використанням антропологічного підходу має неабиякий потенціал для розкриття питань «ідентичності» («Inner Self») вірян (тобто з точки зору релігійних практик).

¹⁸³ Словарь Академии Российской. Часть IV. - СПб, 1793. - 639 с.

Богослуженія», а дія – «обращать» - «въ отношеніи къ закону или вѣрѣ значитъ: наставленіями, совѣтами или другими убѣжденіями склоняють кого къ принятію извѣстнаго образа богослуженія»¹⁸⁴.

Синодальне прочитання цього концепту дещо більш ускладнене, специфіковане. Навернення складалось з двох етапів: присяги імператору та приєднання до Церкви. Дефініція приєднання з 1822 року відсилала до поняття «присовокупленія», тобто очевидних релігійних коннотацій не мала, як і не мала ще широкого загального вжитку¹⁸⁵. Біблійне прочитання поняття «приєднання» заслуговує окремої уваги дослідників. Не в останню чергу ще й тому, що в цей період відбувалась спроба, хоч і невдала, глобального перекладення Біблії з церковнослов'янської на «простонародное наречіе»¹⁸⁶. В цьому контексті нас цікавить вислів «приєднання» - «присоединеніе».

В Біблії перекладу Російського біблійного товариства зустрічаємо концепт «приєднання» теж в контексті апостольського місіонерства¹⁸⁷, втім вже поміж іудеями: «И некоторые из них уверовали и **присоединились** к Павлу и Силе, как из Еллинов, чтущих Бога, великое множество, так и из знатных женщин немало» (Діян. 17:4). Церковнослов'янський відповідник звучить наступним чином: «И нецыи от них вероваша и **приложишася**¹⁸⁸ к Павлу и Силе, от честивых еллин множество много и от жен благородных не мало». Можемо припустити, що процес православізації впродовж першої половини ХІХ ст. впливав на ідеї перекладу Біблії, пошук нових значень та

---

¹⁸⁴ В словнику також відсилається до навернення язичників до християнської віри, див.: Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный. Часть 4. - СПб., 1806-1822. – С. 108-109

¹⁸⁵ Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный. - Т. 5. - СПб., 1822. - С. 421-422

¹⁸⁶ Смолич И.К. История Русской Церкви 1700 – 1917. – М.: 1996. – Т. VIII. Ч. 1. – С. 183; Петро Знаменский История Русской Церкви. - Москва: Директ-Медиа, 2012. - С. 780.

¹⁸⁷ Діян. 1:21, 1:26, 5:12, 16:22 і т.д.

¹⁸⁸ Згадаємо, також вислів «прилепившееся», використовуваний на позначення навернених до православ'я, див.: ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIV. – С. 513. – № 17879

відновлення символів¹⁸⁹, обґрунтування акцій масових переходів з унії до православ'я апостольською¹⁹⁰ традицією. Так, чин приєднання до православної віри відносить до 95 правила Святих Отців з VI Вселенського Собору¹⁹¹. Адже до цього (і до 1830-х років¹⁹², коли це поняття почало широко входити до літургійної сфери) поняття «присоединенія» не мало такого широкого церковного вжитку.

Якщо поглянути на архівні описи ЦДІАКу фонду Київської духовної дикастерії, то майже половина прохань про приєднання датуються 1795-1796 рр., інша частина – 1797-1801 рр., за наступні роки до 1838 р. зустрічаємо лише поодинокі справи й не за кожен рік. Втім, переважно ці прохання надходять від вже приєднаних священників на затвердження (отримання святительської «усиновительной» грамоти¹⁹³) чи на переміщення їх до «родинних» парафій. Метод обґрунтування був також неоднаковий для двох хвиль православізації. У 1830-х роках міняється і саме розуміння цих акцій, завдяки діяльності Йосифа Семашка. У 1833 році архієпископ відзначив, що *«...для благополучнаго прекращенія уніатскаго дѣла необходимо прекратитъ всякія покушенія къ частному присоединенію уніатовъ къ Православной церкви»*¹⁹⁴. Припускаємо, що на 1830-ті роки припадає кінцевий етап нормування

---

¹⁸⁹ Зокрема йдеться про апостольський символ віри, який був традиційним для Римо-Католицької Церкви (і скоріш за все постулювався Унійною Церквою в Речі Посолитій, що малодосліджене в сучасній історіографії).

¹⁹⁰ З грецької поняття «апостольського» (ἀποστολικός) спільнокореневе з поняттям «посланництва, місії» (ἀποστολή).

¹⁹¹ Правила Православної Церкви с толкованиями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского, Т. I. - Москва: "Издательство "Отчий Дом", 2001. - С. 587

¹⁹² Мова йде про поширення документу «Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры», котрий кожен священник мав мати під рукою під час церемонії приєднання та процедур навернення.

¹⁹³ Див. наприклад: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 47. – Спр. 55. – Арк. 1-2.

¹⁹⁴ Иларион Чистович Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов: обзор событий воссоединения в царствование имп. Николая I-го. – Спб, 1889. – С. 18

конверсій. Врешті публікується спеціальна брошура для читання священниками про релігійні «заблудження»¹⁹⁵.

Вважаємо, що ідейне обґрунтування архієпископа Віктора Садковського та засоби «порядку» земської поліції були основними інструментами місії діяльності 1790-х років. Так, вже 17 травня 1794 рішучий імператив преосвященного **«прибѣгнуть в объятія церкви матери»** був щедро винагороджений та матеріально схвалений: на акцію призначалось 20 000 рублів, а самому архіпастиру виділялась пенсія розміром 2000 червонців¹⁹⁶. Для релігійних конверсій у Мінській єпархії було залучене духовенство із найближчих єпархій (Київської, Чернігівської, Новгород-Сіверської, Могилівської та Смоленської). Впродовж 1794-1795 рр. київський митрополит направив 40 священників, чернігівський єпископ – 57, смоленський – 50¹⁹⁷. Вже за донесенням архієпископа Віктора в Синод 28 лютого 1795 р, повідомлялось, що в трьох губерніях (Мінській, Ізяславській та Брацлавській) приєднано до Православної Церкви 2328 церков, 575 священників та понад 1 мільйон вірян¹⁹⁸. За екстрактом від 28.II.1795 маємо дещо іншу кількість священників. Так, в Мінській губернії в цей рік була приєднана одна церква (без священника) разом з 849 парафіянами; з Ізяславської губернії було приєднано 745 церков, 10 каплиць, 489 священників, 1 монастир (в с. Загайцях, Ямпольського округу), 2 ієромонаха та 406 954 вірян; з Брацлавської губернії – 861 церкву, 14 каплиць, 543 священників, 1 монастир (Головчанський василіанський монастир), 3 ієромонаха та 592 416 вірян¹⁹⁹. За статистикою Тутолміна та Садковського можна вирахувати, що на травень 1795 на означених теренах лишалось 413 унійних церков. Та вже за пізнішою

---

¹⁹⁵ Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры. – Санктпетербург : в типографии святейшаго Синода, 1835. – 46 с.

¹⁹⁶ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – С. 511. – № 17204

¹⁹⁷ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 28

¹⁹⁸ Матеріали для історії возсоединенія жителей юго-западного края изъ униі въ православіе // Киевскія Епархіальныя Вѣдомости. – 1891. – №10. – С. 211

¹⁹⁹ Там само. – С. 213-215

статистикою, опрацьованою унійним єпископом Стефаном Левицьким, у 1802 році на теренах цілої України залишалось 176 унійних храмів²⁰⁰.

На інших приєднаних землях (білоруських) також велись масові акції з конверсій. Владиці моголівської єпархії Афанасію Волховському навіть прописувалась інструкція для регулювання ситуацій з охочими приєднатись до Православної Церкви. У випадку, якщо в поселенні вже існувала православна парафія, то таких осіб потрібно було приписувати до неї. Якщо ж в місцевості існувала лише унійна церква, а охочі складали більшість – то прописувалось таку церкву прийняти разом з парафіянами і назначити православного священника (у випадку якщо місцевий не хотів приєднуватись). Врешті, якщо кількість охочих прийняти православну віру була у меншості, то необхідно було прийняти їх до найближчої православної парафії і дозволити побудувати власну церкву²⁰¹. Таким чином, як бачимо, акції конверсій на білоруських теренах планувалось проводити обережно для уникнення неспокійних суспільних реакцій²⁰².

У своїх записках, опублікованих у 1871 р. в «Русской старине», Гавриїл Добринін у характерній для нього сатиричній формі згадує історію навернення уніатів в Сінницькому повіті Моголівської губернії. Він сам в 1793-95 роках був назначений приєднувати тамтешніх священників та мирян до «благочестя». Під час цієї акції при ньому були земський справник та «грекоросійський» духовий депутат. Добринін також описує приєднання як цілком добровільну акцію:

---

²⁰⁰ *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 28

²⁰¹ *Ibid.* – S. 30-31

²⁰² Хоча в дійсності внаслідок політики Пассека та владика Афанасія на білоруських теренах відмічається видимий насильний елемент в процесі приєднання «охочих» парафій, задокументований у посланні синодального прокурора Олексія Мусіна-Пушкіна. В листі йшлося про те, що, аби в справі приєднання не було конфліктів, необхідно було діяти обережно, без поспіху та без тиску. Подібно до першопочаткової політики не-відторгнення Катерини II, прокурор наголошував, що самим значення пануючої релігії з часом викоринить будь-який опір зі сторони не-православних, див.: *Ibid.* – S. 31

Ко всякой церкви собирали прихожан – упредительно чрез земского исправника, дабы по приезде не тратить времени; при каждой церкви читали им повеления, предписания, спрашивали о свободном расположении их к перемене веры, или, лучше сказать, одного только переименования веры. Увещавали их чрез духовного депутата и не обрели ни единой души, желающей отстать от униятской и пристать к грекороссийской церкви²⁰³.

Важко назвати таку форму приєднання достовірною, адже якби уповноважені здійснювати його принципово зважали на бажання парафіян та священників, імовірно цей процес не набув би такого масового характеру, як на статистичних даних ілюструє Радван.

Згадки про маніпулятивні методи православізації, що були зокрема застосовані на українських теренах, знаходимо у листі єпископа Йосафата Булгака, який адміністрував Унійну Церкву в Брацлавському та Волинському воєводствах впродовж 1794-1795 рр., до варшавського нунція. Йосафат пише, що в кожному повіті діяли військові командири чи їх заступники разом із солдатами, які збирали людей і аргументуючи свої дії імператорською волею, переконували їх перейти до Православної Церкви. Єпископ відмічає також, що в процедурах приєднання військові командири заохочували народ обіцянками звільнення з панщини, звільненням від двірських податків, чи навіть надання селянам дворянської землі, на якій вони працювали. А у випадку відмови змінювати конфесію селянам погрожували обов'язком постійного постачання провізії військовим, подвійним збільшенням кількості наданих рекрутів і втричі збільшеними податками. Автор листа також пише, що військові погрожували особливо переконаним уніатам вигнанням з їх власних дворів. В цьому ж документі подана інформація про відбирання ключів до церков, а також про арешти та висилки унійного духовенства, як антиросійських повстанців²⁰⁴.

---

²⁰³ Добрынин Г. Истинное повествование или жизнь Гавриила Добрынина, им самим писанная. 1752-1823 // Русская старина. – 1871. – Т. IV. – С. 309.

²⁰⁴ Marian Radwan Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839... – S. 32 (Джерело: Epistolae Metropolitaram Kioviensium Catholicorum, vol. IX, kk. 382-391)

Тобто, серед таких протилежних інтерпретації акцій навернення важко дійти до спільного знаменника, а саме як діяли приєднувачі. Не в останню чергу ще й тому, що це були люди з індивідуальними досвідами та переконанням. Брак свідчень в джерелах, що є у нашому розпорядженні, теж унеможлиблює якісну реконструкцію першого етапу «возз'єднання». В текстах прохань зазначені лише безапеляційні згадки, на кшталт: *«когда же в силу Ея именно высочайшего повеления обнародовано, что быть должно везде православию, то (...) присоединен»*²⁰⁵. Припускаємо, що приєднувачі дійсно могли покеровуватись неформальними заохоченнями, як-то обіцянками матеріальних благ, адже залишаючись при старій вірі, унійні священники автоматично втрачали місце служби, а також рідні домівки.

Укладення прохань унійних священників про приєднання до православ'я було досить формальною процедурою. Текст «прошений» складався за схожим шаблоном, з деякими відмінностями. В ньому наявні два головні принципи: усвідомлення омани утримання «латинської» віри та бажання повернутись до прабатьківської віри. Наприклад, у клопотанні приєднаного священника Стефана Левинського про назначення його в село Шкарівку Васильківського повіту від 1796 року, зустрічаємо шаблон Віктора Садковського, виправдання поколінь: *«отец, дед и прадед мой были православными священниками»*²⁰⁶.

До листа-прохання вкладався короткий нарис біографії конвертита (де народився, де навчався, на кому одружений, хто та коли здійснював хіротонію, чи не мав порушень за час священнослужіння) та священницька грамота видана унійним митрополитом²⁰⁷. Однією із особливостей епохи Павла I та Олександра I була вимога складати прохання «самостійно», себто від першої особи: за унійного священника не могла просити інша особа, тому що

---

²⁰⁵ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 1

²⁰⁶ Там само. – Оп. 43. – Спр. 24. – А1.

²⁰⁷ Там само. – Оп. 1043. – Спр. 167. – Арк. 1-93.

приєднатись можна було лише добровільно²⁰⁸. Оскільки, грамота унійного єпископа на священство забиралась церковною владою, і не завжди одразу видавалась нова «святительська» грамота, ще однією серією листів були прохання видати документ, який дозволяв би здійснювати священнодіяння при храмах. Задля затвердження священника-конвертита при церкві прохач мусив отримати згоду парафіян та дозвіл поміщика, із підтвердженням добросовісності кандидата (однак, як ми вже згадували, це була радше традиційна, аніж як формальна практика).

Світло на саму процедуру приєднання все ж проливають окремі конфліктні справи. У проханні унійного священника Григорія Яроцького (Богуславського пов.) від 1798 р. знаходимо цікавий сюжет. Як пише проситель, попри багаторазові звертання приєднатись до православ'я, богуславський протоієрей Іоанн Крупа йому відмовив, призначивши на священницьке місце іншого ієрея. Далі надходить указ протоієрею Києво-Софійського собору Павлу Альшевському наставити досі унійного священника Яроцького в догматах «православної греко-російської церкви» і за сповіддю приєднати до Православної Церкви по чинопослідуванню 1777 р.²⁰⁹, без миропомазання (адже ж це неповторюване таїнство). Після цього, новонавернений священник має причаститись Святими Тайнами у вівтарі. Потім його в священницькому облаченні приводять до складання присяги²¹⁰. Шаблон тексту присяги (Додаток 7), надісланий отцю Павлу, цікавий з двох причин. По-перше, колишній унійний священник заприсягався ніколи більше не мати справу з унійною вірою. По-друге, присяга звично адресована безпосередньо імператору, в той час як унійне духовенство звично складало

---

²⁰⁸ Цей нюанс розкривається у справі приєданого монаха-втікача Григорія Тарновського (див.: Там само. – Оп. 220. – Спр. 46. – Арк. 2).

²⁰⁹ Припускаємо, що після 1777 року богусловський чин приєднання був ще раз виправлений (в 1720 році, наприклад, був виправлений чин приєднання розкольників, див.: *Петр Знаменский* История Русской Церкви. - Москва: Директ-Медиа, 2012. - 1017 с.; знайти редакцію 1777 року нам не вдалось).

²¹⁰ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 3. – Спр. 58. – Арк. 5.

присягу понтифіку, духовній особі. Принагідно відзначимо, що останнє було заборонене при номінації в унійного священика у 1838 р²¹¹.

З іншого прикладу, при приєднанні сина греко-католицького пароха Мартина Черницького 1839 р. преосвященний Євгеній пропонує на розгляд консисторії питання, в чому має полягати обряд, та чи потрібен він взагалі в «насущних обставинах»²¹², чи не справить він «неблагоприятное влияние» на інших уніатів²¹³. Тут ми вже бачимо деталізованішу процедуру прилучення до Православної Церкви через сповідь та говіння в найближчий (для Черницького – Петровий) піст, з продовженням говіння на чотири пости вже при своїй приходській церкві²¹⁴.

Таким чином саме приєднання, зокрема в кін. XVIII ст., ще не означало отримання церковного приходу. Адже як ми вже згадували (та можна зустріти непоодинокі випадки²¹⁵) благочинні могли назначати священиків при тих чи інших церквах самовільно. Так, при отриманні нової православної святительської грамоти та задля назначення на місце священик проходив ще низку перевірок та процедур, включно з обрядом приєднання.

Друга хвиля приєднання для Київської єпархії не настільки характерна, адже унійних церков на її теренах залишалось не так багато (інша справа – безмісне парафіяльне духовенство). Однак, «опіка» над парафіянами різного конфесійного походження як ніколи була на часі. В кінці 1835 року опубліковано брошуру «Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры»²¹⁶ та розіслано по 10 екземплярів в кожную

---

²¹¹ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 73.

²¹² Можемо припустити, що під «насущними обставинами» архіерей мав на увазі акт офіційної ліквідації Греко-Католицької церкви, втім достеменного пояснення занепокоєння митрополита нам не вдалось з'ясувати. Однак наявність такого занепокоєння вже цікава, адже вкотре потверджує обережність дій вищої влади при конвертації колишнього унійного духовенства та його синів.

²¹³ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 350. – Спр. 68. – Арк. 6.

²¹⁴ Там само.

²¹⁵ Див. наприклад: Там само. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 1-14.

²¹⁶ Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры ... – 46 с.

епархію. При тому, в супровідному указі зазначалось, що інформація призначалась тільки для священників в чийх приходах числяться не-православні (в супровідних указах пропонувалось також розіслати її по семінаріях для вчення про місіонерство)²¹⁷. В ній знаходимо детальнішу інформацію про те, якими можуть бути «зблужденія»:

44. Зблужденія можуть состоять, или въ отворженіи всего Христіанства, даже съ хулою на него, или въ отвержепіи различныхъ частныхъ, но существенныхъ истинъ его, или въ отверженіи только дополнительного въ немъ. Сіи разные роды зблужденія требуютъ не одинакаго опроверженія.²¹⁸

Можемо припустити, що унійні віряни відносились до останньої категорії (адже прямо в цій інструкції про уніатів нічого не сказано):

48. Возстающимъ противъ Христіанства за нѣчто дополнительное въ Христіанствѣ, напр. за хожденіе къ нѣкоторымъ преимущественно чтимымъ иконамъ, надобно тотчасъ показывать различіе между существеннымъ и дополнительными и изъяснять значеніе, цѣль и пользу послѣдняго. За симъ предоставляютъ ему на волю, употреблять несущественное, смотря по его убѣжденію и другимъ обстоятельствамъ.²¹⁹

Тож, очевидно, що процес конфесійних конверсій розгортався в рамках «місіонерства» впродовж всього періоду існування Унійної Церкви на теренах Російської імперії. Однак, важливо зважати не те, що спосіб переконання (а з 1830-х років спростування) мусив бути доступним та близьким словесно та образно для представників різних віросповідань. Якщо при першому етапі приєднання суттєвіше було переконати/нагадати про «історичну похибку» появи Унійної Церкви; другий етап, як нам видається, належить розглядати як творення нової ідеологічної матриці. Хоча сюжет російського біблійного перекладу досить непримітно корелюється з акціями конверсій, творення нового глобального наративу «Православ'я, Самодержавності, Народності» проголошеного С. Уваровим у 1833 році достатньо суголосне з подіями на західних теренах Російської імперії в цей час.

---

²¹⁷ Роман Голий Конфессиональные конверсии греко-католиков во второй четверти XIX в. (на примере Волынской губернии). - Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. - Т. 4, № 2. - СПб, 2014. - С. 107-113

²¹⁸ Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры ... – С. 22

²¹⁹ Там само. – С. 23

2.3. До питання переобладнання приєднаних церков: успадкування та делатинізація ?

Процес витворення стандартизованого конфесійного дискурсу є лише однією складовою конфесійної гомогенізації в досліджуваний період. Для розуміння цієї колізії «унія/православ'я» на практичному рівні (на рівні парафії) цікаво вивчити, яка була церковна політика по відношенню до храмового інтер'єру та начиння та відповідно, що саме було неприпустимим для збереження.

Впродовж всього XVIII ст. можна сказати відбувалась реконструкція Унійної Церкви в Речі Посполитій. Процес «латинізації» вивчав польський священник Даріуш Чолка. Зокрема, й на прикладі виправлень літургійних книг, що тривали від Замойського Синоду 1720 року, дослідник відзначає наявну мішанину східних та західних християнських догматів характерну унійним церквам²²⁰. Історикиня Гезер Колман, що вивчає питання відмінностей віри та збереження релігійних традицій в православному дискурсі пише, що навіть в другій половині XIX ст. приєднане духовенство (хоча й формально мало статус православного) де факто зберігало рудименти старої віри, як то специфічні богослужбові піснеспіви, обряди, не носіння хрестильних хрестиків тощо, з якими треба було уживатись²²¹. Натурально, саме храми були свого роду «архівом» унійної обрядовсті. Тому, на прикладі інструкції для балагочинного по нагяду за церквами та описів церковного начиння прослідкуємо як відбувалось переобладнання церков.

В інструкції від 1798 року, окрім звичайних приписів слідкувати за чистотою та акуратністю церковного начиння й загалом «благообразності» приміщення, прописувались конкретні зауваги, чого не повинно бути в церкві,

---

²²⁰ *Dariusz Ciolka* Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim. - Libra s.c. Wydawnictwo i Drukarnia, 2014. – S. 110

²²¹ Детальніше див.: *Колман Г.* Що таке Київське Православ'я? Парафіяльний клір і місцева релігійна практика Київської єпархії в XIX ст... - С. 180-187.

а що мало би бути перероблено. Загалом, елементи церковного начиння в приєднаних церквах можна поділити на три категорії: предмети, які треба переробити, які вказують на відмінність літургійних особливостей (православного та унійного); предмети, яких не повинно бути; та предмети, яких немає, але мусять бути.

До першої категорії належать ручні хрести, вівтарі, а щодо літургійних практик – набір для Євхаристії. Наприклад, ручні хрести *«самой древней и притом во вся неискусной резьбы, которая на иконное изображение совсем непохожа, а представляет отвратительный вид благолепию церковному отнюдь нетерпимый, хотя бы оные были и новейшие но вырезанные или намалеванные безобразно ни всребро ни вьцены неоправленные»* відбирались та відправлялись в духовні правління. А натомість мали використовуватись дерев'яні хрести за митрополичим зразком²²².

Святі престоли в приєднаних церквах особливо акцентовані у джерелі, як *«суть во вся несоразмерные величине Олтарей Святых краине велики»*. Благодичинному прописувалось взяти під контроль їх переробку, щоб вони були в ширину аршин і чотири вершки (~ 88,7 см), в довжину арший і вісім вершків (~ 106,3 см), а в висоту аршин і шість вершків (~ 97,5 см; з дошкою мав бути метр). В указі від 1734 року про побудову в церквах рівномірних престолів, читаємо, що престоли часом трапляються зависокі настільки, що це призводить до небезпек під час відправлення проскомидії²²³. Реконструкція мала проводитись не більш як в двох церквах одночасно²²⁴, найімовірніше із звичних у цей час переконань «спокою» серед парафіян, а також аби не відбувалось масових зупинок у священнослужіннях.

Щодо проскур, прописувалось, щоб *«из самой чистой белой пшеничной муки печены б были немалыя, как здесь в обычай вошло их делать весьма*

---

²²² ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 2зв.

²²³ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. IX. – №6624.

²²⁴ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – А3.

малыми, с приятнейшими кислотия вкусом». Вино непримінно мало бути солодким та виготовлялись без всяких домішків²²⁵.

Щодо предметів, недопустимих для православного церковного приміщення, це були «униатские» алтарики²²⁶ та сукенки. Унійні вівтаріки прописувалось переробити на інші церковні потреби, а ікони, зроблені при них – поставити «*в приличных им месте*». Священникам прописувалось носити «*приличное сану православного (...) одеяние, то есть рясу и подрясник, а униатский капот и сукенек отнюдь не носили*»²²⁷

Стосовно речей, яких не вистачало в церквах, це були дароносиці та копія. Як прописувалось у інструкції, дароносиць не було в усіх церквах Махнівського повіту²²⁸, і вказувалось конкретно, як вони мають виглядати: «*ценовіе наподобіе четыреугольного креста; так что одна верхняя сторона будет сниматся и шрубками затворяется а в середине оного будет сделан медной и вызолоченной по пропорции места с крышкой четыреугольный ящичок для положения в оный божественных таин*»²²⁹. Замість ножичків, які використовувались у церквах, прописувалось розіслати (де необхідно) спеціальний літургійний інструмент – копія²³⁰.

Окремо йшлося про те, які богослужбові книги мають бути у наявності при церкві (Апостол, Служебник («*православного а не униатского зводу*»)), дванадцять Місячних Міней, Устав, пісна та квітна Тріодь, Октоїх, Псалтирь, Часослов, Требники (великий і малий) та Ірмологіон (нотний та без нот),

---

²²⁵ Там само. – Арк. 4зв.

²²⁶ За пізнішим визначенням Г. Киприановича (із описів стану унійних церков в Галичині), алтарики – це престоли, прилаштовані до ікон в нижньому ярусі іконостасу. Як пише автор, на цих алтариках часом служать тиху мессу одночасно кілька священників, див.: *Киприанович Г. Я. Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени.* – Вильна, 1899. – С. 207

²²⁷ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 4зв, 8зв.

²²⁸ Хоча в тому-таки «нарисі» Г. Киприанович пише, що унійні церкви подекуди містили монстрації (римо-католицьку аналогію дароносиці), див. *Киприанович Г. Я. Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве.* – С. 207

²²⁹ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 4

²³⁰ Там само. – Арк. 3

нововидані проповіді²³¹). Серед необхідних друкованих видань при церкві, цікаві наступні книги з молитвами: *«на день Высочайшего возшествія на престол, благодарственное о побиде над Полтавою, табель о торжественных днях и проскомидиею на листах»*²³². Таким чином, окрім наповнення церков начинням та богослужбовими книгами виключно православного обряду, примітний ще один засіб православізації, а саме – введення імперської політичної культури в богослужбові практики.

Цікаво, що станом на 1801 р. на 107 церков Махнівського повіту у 26 церквах були в наявності всі необхідні книги (при тому в окремих випадках вказано, що є, але різних печатей). У 47 церквах не вистачало уставу, а у 52 церквах – 12 місячних міней (див. Додаток 8). Очевидно, що такий стан міг не доконечно відповідати дійсності (священники церков могли бути не до кінця знайомі з тим, які книги мають бути). Втім, зважаючи на все вищесказане та з огляду на церковні рахунки початку століття²³³, можемо висунути висновок, що забезпечення приєднаних церков православними богослужбовими книгами відбувалось досить успішно, хоч часткова наявність таких при церквах могла обумовлювалась незавершеним процесом «латинізації» XVIII ст.

---

²³¹ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 6

²³² Що є окремою цікавою темою, див: Там само.

²³³ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21.

Розділ III. Габітус унійних священників-конвертитів та церковнослужителів на рубежі століть

«...en chacun de nous, suivant des proportions variables, il y a de l'homme d'hier; et c'est l'homme d'hier qui, par la force des choses, est prédominant en nous, puisque le présent n'est que bien peu de chose comparé à ce long passé au cours duquel nous nous sommes formés et d'où nous résultons. Seulement, cet homme du passé, nous ne le sentons pas, parce qu'il est invétéré en nous; il forme la partie inconsciente de nous-même. Par suite, on est porté à n'en pas tenir compte, non plus que de ses exigences légitimes.»²³⁴

Durkeim E. L'Evolution pedagogique en France. Paris: Alcan, 1938. P.16

У теорії соціального аналізу П'єра Бурдьє одним із центральних понять є поняття «габітусу», як «системи міцних набутих схильностей/диспозицій, структурованих структур, призначених функціонувати як структуруючих структур, тобто в якості принципів, що породжують та організовують практики та уявлення, що об'єктивно пристосовані для досягнення певних результатів, однак вони не передбачають усвідомленої націленості на ці результати та не вимагають високої майстерності»²³⁵. Поняття габітусу в контексті історичного дослідження суголосне метафорі Е. Дюркгайма про «вчорашню людину».

Таким чином, в умовах загальноімперського уніфікування церковної мережі та нормування парафіяльного життя приєднане духовенство постає об'єктом впорядкування, та водночас воно не є «продуктом підпорядкування правилам»²³⁶. Тут набуває значення ще одна важлива теоретична концепція П.

---

²³⁴ «...у кожному з нас, у різних пропорціях, живе вчорашня людина, і саме ця вчорашня людина, в силу обставин, у нас домінує, адже теперішнє – це лише дрібниця в порівнянні з довгим минулим, упродовж якого ми сформувалися і з якого ми походимо. От тільки ми не відчуваємо цю людину з минулого, бо вона закоренилася в нас; вона становить несвідому частину нас самих. Як наслідок, ми схильні не враховувати її, як і її правомірні вимоги» (переклад мій, Н.Д.)

²³⁵ Бурдьє П. Структура, габітус, практика // Журнал соціології і соціальної антропології. - 1998. - Т. I. - №2. - С. 81

²³⁶ Там само.

Бурдые, концепція «подвійного структурування» - структурування зовні (нормативні приписи та акти) та зсередини (поведінка та дії безпосередніх акторів). У такому визначенні габітус виступає не лише агентом соціальних ролей, а також і агентом культурних практик. З цієї позиції, цікаво дослідити це «минуле, що проникає в сьогодення», цю «вчорашню людину», що вона зі своїм набором набутих практик та схильностей проявляється у конкретних конфліктних справах. Разом з тим необхідно окреслити «об'єктивну» (нормативну) канву взаємодій – нагляду та контролю.

3.1. Нагляд та контроль на парафіяльному рівні. «Портрет» благочинного

Найнижчий – парафіяльний – рівень контролю та місцевої адміністрації репрезентували благочинні священники. Посада благочинного доглядача (*«благочинного смотрителя»*) була частково визначена ще за царювання Петра I у 1697 році за інструкцією патріарха Андріана і ототожнювалась з посадою попівського старости²³⁷. У 1775 році московський архієпископ Платон Левшин склав інструкцію благочинним ієреям та протоієреям своєї єпархії²³⁸, засади якої найімовірніше застосовувались і до представників благочинного духовенства на просторах й інших єпархій.

Вже за імператора Павла I, указом від 1797 року *«О наблюдении Епархиальнымъ Архіереямъ за священно и церковнослужителями, дабы они при возмущении крестьянъ всемѣрно старались отвращать от онаго»*²³⁹ обов'язки та повноваження благочинного сформульовані більш конкретно. Благочинному священнику назначався округ з 10-15 церквами *«в лучших приходах, дабы удобнѣе имъ было имѣть за священно и церковнослужителями наблюдение»*. Він повинен був не менше двох разів на

---

²³⁷ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. III. – №1612

²³⁸ Платон (Левшин) Инструкция благочинным, иереям и протоиереям. – Москва, 1775. – 33 с.

²³⁹ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIV. – №17958

рік оглядати церкви свого округу та розвідувати *«всѣми возможными средствами о состояніи священно и церковнослужителей»*, для цього забезпечувався кінною підводою. Також, благочинний ієрей убезпечувався від перешкод з боку духовної чи світської влади під час огляду парафій (*«уполномочить, дабы въ наблюдении ими надъ поведениемъ священно и церковно-служителей, никакого отъ стороны духовной или свѣтской препятствія не было»*). А у випадку суспільного сум'яття (*«возмущенія крестьянь»*), якщо в ньому брали участь священники, благочинний мав право усунути таких священників самотійно від церкви, лише розписавши докладно архієрею рапорт по ситуації, *«по каковым рапортамъ Консисторіямъ строжайше о томъ слѣдовать, не привлекая благочинныхъ къ отвѣтамъ»*. Щорічно або один раз на рік благочинний повинен був складати вірні свідчення про стан кожного священно/церковнослужителя та відправляти єпископу, котрий зобов'язувався *«рассматривать по часту оныя со вниманіем»*²⁴⁰. Так, архієрейський нагляд над духовенством залежав безпосередньо від інституту благочинного. Крім того, цей указ відповідав на нагальні потреби соціального впорядкування парафіяльного духовенства, адже у 1797 р. закінчилась перша хвиля масових конвертацій, як наслідок, приєднані парохії необхідно було максимально лагідно включити до нової церковної структури.

Пізніше, на повітових рівнях, також видавались благочинницькі інструкції. Нам вдалось віднайти текст такої інструкції, написаної колегією священників Махнівського духовного правління на затвердження Київської духовної дикастерії у 1800 році. Вона розписана більш детально, що дає можливість відслідкувати наявне та належне в становищі приєднаних церков та священно/церковнослужителів²⁴¹. За нею посада благочинного визначалась так:

---

²⁴⁰ ПСЗРИ. – СПб, 1830. – Т. XXIV. С. 697. – №17958

²⁴¹ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 10.

благочинный есть избранная по повелению Архипастыря особа, из достойнейших от своєю собратіи разумом, добродетеліе, благоразсужденіем, добронравіем, добросовестіем, и хорошими в обхожденіи качествами, пред другими священника(ми) преимущественнейшая, для наблюдения как в храмах божіих всякаго благолепія, благоустройства и украшения, так особливо во Священноцерковнослужителях доброго порядка в должностстях исправности, в делах честности, во обхожденіях добронравія и трезвости, к Славе Божіи и к пользе Хрыстиан их прихожан служащей²⁴².

За основу, як пишуть автори, було взято синодальну благочинницьку інструкцію, припускаємо, що мова йде про документ архієпископа Платона від 1775 р., подібний за структурою та наповненням. Тут важливо відмітити, що роль благочинного в Православній Церкві відповідала ролі декана у Римо-Католицькій та Унійних Церквах²⁴³. Тобто, з точки зору приєднаного унійного духовенства, суттєво мережа адміністративного контролю не змінювалась.

А з точки зору православного духовенства, особа благочинного – це була свого роду модернізована версія «попівського старости». Серед обов'язків благочинного мало бути регулярне «увещевание» прихожан старатися на добробут церкви, - тобто, надавати різного роду підтримку у випадку нестачі окремих церковних елементів чи якоїсь катастрофи (крадіжки/пожежі)²⁴⁴. Підозрюємо, мова йшла про складання прохань до вищої влади (адже для починки церков необхідний був указ дикастерії), не виключено, що й йшлося про допомогу матеріального характеру. Потреба ж, як було описано у попередньому підрозділі (про переобладнання церков), була особливо на часі у перше десятиліття після поділів.

Таке часте наголошування на увіщуванні саме вірян (а не священників), можна припустити, було спричинене вимушеною самодіяльністю благочинних. У тому-таки конфлікті поміж липовецьким протоієреєм та священником Бобровичем з 1795 року, останній жаліється не лише на насилля

---

²⁴² ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 1.

²⁴³ Шеретюк Р. М. Становище Греко-Унійської Церкви напередодні поділів Речі Посполитої // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - 2012. - Вип. 23. - С. 29-39.

²⁴⁴ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 6-7.

з боку вищепоставленого, а й на всілякого роду здирицтво. Так, із липовецького духовенства, як пише скаржник, кілька разів збирались гроші: на приєднання церкви, за приєднання священників, на побудову будинку правління, на антиміси, на інші потреби²⁴⁵.

Врешті, йому (благочинному), передавались основні знання про впорядкування кліру, церкви та парафії, а також ввірялись не лише наглядові функції, а й почасти каральні повноваження²⁴⁶. В такому розрізі найперше нас цікавить, хто назначався благочинним: місцеві приєднані священники чи пресвітери переміщені з Лівобережжя; яку роль відігравала освіта при назначенні на цю посаду, та загалом, якими критеріями керувались духовні правління при обранні кандидатів для затвердження єпископом. А також, як саме мав здійснюватись нагляд за кліром та які були практики дисциплінування священно/церковнослужителів.

В Махнівському повіті у 1801 році нараховувалось понад 100 церков, що розподілялись серед 8 благочинних, кожному з яких було ввірено від 10 до 16 парафій (Додаток 9). Нам вдалось віднайти біографії семи ієреїв (Феодора Чернявського, Феодора Менчиця, Савви Чаруковського, Іоана Крушинського, Феодора Павловського, Василя Витвицького, Кирила Молявки Тараскевича²⁴⁷), а також перших благочинних священників, котрі згадуються в аналізованих нами джерелах ще в 1797 році (Симеона Брояковського, Іоана Діазеловича, а також Микити Кравцова²⁴⁸). Вищезгадана інструкція призначалась саме для останнього пресвітера, що відправляв священницьку службу при Свято-Георгіївській махнівській церкві²⁴⁹. Його біографія

---

²⁴⁵ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 311. – Спр. 27. – Арк. 1-6.

²⁴⁶ Наприклад, благочинний міг самостійно призначати священникам «привеселюдно бити поклони», чи штрафувати, чи взагалі назначати «нерадивых» священників на дяківські місця, див.: Там само. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 6.

²⁴⁷ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 309. – Спр. 12.

²⁴⁸ У кліровій відомості 1801 року про Микиту Кравцова (як і про церкви м. Махнівки) немає згадок. Може бути, що на 1801 р. Кравцов звільнявся від благочинницьких обов'язків, або Махнівський повіт налічував додатковий благочинний округ, який не ввійшов в названий документ (ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21. – 221 арк.)

²⁴⁹ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 39. – Арк. 43-44

вирізняється свого роду службовою мобільністю, тому зупинимось на цій особі детальніше.

У 1794 році, у віці 37 років, Микита Кравцов був висвячений у священника Ясським митрополитом Іяковом (хоча сам ієрей походив з васильківських державних (казенних) селян). Недовго відправляючи службу в складі Ясської архієпархії, у 1795 році Кравцов був знову переміщений грамотою того ж архієрея «в здешний новоприобретенный от Речи Посполитой к Росийской державе край». Там, в Могилівському повіті, протоієреєм Трофимом Куцинським він був назначений доглядати за двома приходами – Шашковецьким і Довгаєцьким, оскільки священники місцевих церков відмовились приєднуватись до Православної Церкви. На цьому службові переміщення священнослужителя не закінчились. Менше як через півроку, Подільський та Брацлавський єпископ Іоанникій назначив його священником до майбутньої Катеринославської губернії. Вже за два роки, у 1797 р., священник перебував у Москві, де за рішенням московського митрополита Пантелеймона, за станом здоров'я був звільнений він свого приходу, і тим-таки Іоаникієм врешті назначений до махнівської церкви²⁵⁰. Таке кількакратне переміщення ієрея, що врешті отримав повноваження благочинного, ще й в повітовій столиці, було б неприпустимо оминати увагою. Звісно, для цілісного розуміння, чому кар'єра благочинного склалась саме так (чому селянин, отримавши ієрейський сан на Волощині, де для невчених це було доступно та дешево²⁵¹, стає наглядцем над іншими священниками на приєднаних землях), необхідні додаткові джерела, якими ми, на жаль, не розпоряджаємось. Можемо лише припустити, що ієрей, маючи досвід служіння в різних, так би мовити, культурних осередках (молдовська митрополія, білоруські терени, південні українські землі, колишні річпосполитські території), був цінним «кадром».

---

²⁵⁰ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 39. – Арк. 43-44

²⁵¹ Знаменский П. В. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. – Казань: Типография Императорскаго Университета, 1873. – С. 24 851 с.

Як не дивно, серед перших благочинних²⁵² Махнівського повіту Микита Кравцов був чи не єдиним без належного освітнього рівня. Інші шість пресвітерів щонайменше закінчили клас синтаксими. Розглянемо кар'єрний розвиток кожного з них окремо.

Кирило Молявка Тараскевич був обраний головним благочинним і першоприсутнім в Махнівському духовному правлінні у 1797 році. Священницький син, родом із Новгород-Сіверської губернії, мав також досить привабливий «послужний список». Що стосується освіти, Тараскевич навчався в Чернігівській духовній семінарії до класу риторики (не закінчив через карантин в Києві, Чернігові та Ніжині внаслідок морової язви), після чого близько восьми років відправляв писарську службу в різних місцях (працював канцеляристом в Батуринському суді, при Гамаліївському монастирі, в Воронежському духовному правлінні). Затим, в 1784 році, чернігівським єпископом Феофілом висвячений у священника до орлівського приходу (в тому ж таки Новгород-Сіверському повіті). А в 1787 році, в зв'язку з розгортанням російсько-турецької війни, новгород-сіверським преосвященним Іларіоном був назначений до староінгерманського мушкетерського полку. Так, пройшовши війну при різноманітних полках (які сам детально описує в клопотанні про прийняття до Махнівського повіту протоієреєм) у 1795 році Кирило Молявка Тараскевич отримав приход в Липовецькому повіті (с. Очеретне) та був назначений присутствующим до архиєрейського дому брацлавського єпископа Іоаникія. Останнім же був назначений описувати майно прийнятого від василіан Шаргородського монастиря, за яким він – Тараскевич – також і наглядав. Насамкінець, до його обрання благочинним в Махнівський повіт, Тараскевич відслужив два роки при Брацлавській духовній консисторії (на той час, до 1797 року, Липовецький

---

²⁵² Маються на увазі перші благочинні після реформи благочинницьких інструкцій, яка відбувалась у 1797 році, див.: *Белгородский А. В.* Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.). – Киев, 1901. – С. 34.

та Махнівський повіти були їй підпорядковані)²⁵³. В цьому випадку ймовірно також не в останню чергу грав культурний досвід священнодіяння в різноманітних обставинах міг грати роль при назначенні. З іншого боку виникає запитання, чому саме на цього кандидата впав вибір спільноти махнівського духовенства. Адже, більшість священників Махнівського повіту, як видно з Табл. 1, були конвертитами, себто місцевими. Можна припустити, що на обрання могли мати вплив новопризначені православні священники: вони підписувались першими разом з деякою кількістю священників-конвертитів у першому листі від 5 жовтня 1797 р., і вже окремим листом, 5 днів потому, підписувались інші – приєднані – священники²⁵⁴.

Табл. 1. «Конфесійне» минуле священників Махнівського повіту на 1801 р.²⁵⁵

всього	конвертоване	діти унійного	православне	не встановлено
104	78 (75%)	9 (8,7%)	6 (5,7%)	11 (10,6%)

Останнім в списку «оригінально» православних був благочинний священник Савва Чаруковський, також син священника. Маючи богословську ступінь²⁵⁶, у 25 років київським митрополитом Самуїлом він був рукопокладений у священника Золотоношського повіту (в с. Крутьки). З 1794 року ієрей був відправлений до житомирського єпископа (на той час архімандрита) Варлаама (де на наступні два роки, роки масових конверсій, було вирішено його службовий шлях). Так, спершу він був назначений приєднувати священників із приходами з унії до православ'я в Домбровицькій окрузі. Потім, тим же Варлаамом, Чаруковського відправлено до Мінського владики Віктора (на той час Брацлавського), де в с. Комарів Вінницького

²⁵³ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 309. – Спр. 12. – Арк. 20-31.

²⁵⁴ Там само. – Арк. 3-4

²⁵⁵ Складено нами на основі клірових відомостей укладених в Додатку 10 (ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21).

²⁵⁶ Джерело замовчує місце навчання єрея.

повіту по приєднанню приходу був назначений при церкві. Та вже пізніше, з 1796 року, після того як унійний священник тієї церкви приєднався до Православної Церкви, брацлавський єпископ Іоаннікій відправив Савву Чаруковського в село Жежелів Махнівського повіту, і за вибором священників йому було надано наглядати за 15-ма церквами, а вже 1798 році офіційним указом Київської духовної дикастерії назначено благочинним²⁵⁷. Як бачимо, ця особа, перш як стати благочинним, також мала досвід священницької служби на приєднаних територіях, та зокрема в акціях приєднання уніатів.

Інші п'ятеро благочинних були із колишнього унійного духовенства. З наявної у нас інформації, складно з'ясувати чому саме ці кандидати отримали повноваження над іншими священниками. Так, благочинний Феодор Чернявський навчався синтаксими та у 29 років був висвячений до Свято-Троїцької церкви в м-ко Білилівка. Але рукопокладений був вже «російським» унійним єпископом Йосафатом Булгаком, і приєднаний в травні 1795 року протоієреєм Іоаном Охотою Либицьким²⁵⁸. Феодор Менчиць вивчав філософію та у 28 років був висвячений унійним митрополитом Феодосієм Ростоцьким до приходу в с. Маркуші, і в 1795 році протоієреєм Феодором Зражевським приєднаний²⁵⁹. Іоан Крушинський навчався в любарських школах по риторику та отримав свій спершу дияконський, а потім священницький сан також від унійного митрополита у 28 років при Вознесенській церкві села Котяжинці, а в 1794 році протоієреєм Іоаном Строцьким приєднаний до православ'я²⁶⁰. Феодор Павловський вчився в житомирських «училищах» по синтаксиму, та у віці 30 років був висвячений у священника тим же унійним митрополитом при Миколаївській церкві села Сошенська, і в травні 1795 року Феодором Зражевським приєднаний²⁶¹.

---

²⁵⁷ ЦДІАК. - Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21. – Арк. 57-58

²⁵⁸ Там само. – Арк. 21-22

²⁵⁹ Там само. – Арк. 27-28

²⁶⁰ Там само. – Арк. 91-92

²⁶¹ Там само. – Арк. 175-176

Врешті, Василь Витвицький, котрий також вивчав філософію, у віці 34 років був рукопокладеним унійним митрополитом Ростоцьким до Різдобогородичної церкви села Шрамівка, і в червні 1795 року Стефаном Левандовським приєднаний²⁶².

Всі описані парохі після приєднання та отримання нових благочинницьких обов'язків залишались з приходами, до яких були вивсвячені ще за часів унії. Виняток становить лише Феодор Менчиць, що за його клопотанням, та з огляду на «скудость» приходу в селі Маркушах, був затверджений грамотою до Свято-Михайлівської церкви в селі Вчорайшому. Земельний наділ в селі Маркуші порівняно не був найбільший, але мав «в две стороны по 6 дней, а в третью 2 с половиной, на 5 косцов»²⁶³. Тобто, характеризувати становище приходу у Маркушах бідним виключно в економічному плані – складно. Приход нараховував достатню кількість осіб²⁶⁴, порівняно з іншими церквами Махнівського повіту, при тому окрім поміщських та дворових селян було також 10 дворян²⁶⁵.

Також, всі колишні унійні благочинні ієреї були дітьми священнослужителів, окрім Феодора Павловського, котрий значиться як син дяка. Його кар'єрний «ріст» вочевидь обумовлюється успішним шлюбом (він був одружений на доньці священника)²⁶⁶. Тобто, такі стратегії отримання посади були характерні також і для унійного парафіяльного духовенства.

---

²⁶² Місце, де навчались згадані парохі клірові відомості не згадують (припускаємо, що недалеко своїх приходів, див.: Там само. – Арк. 213-214

²⁶³ Хоча й переводячи у сучасні одиниці виходить, що орної землі було близько 11,3 гектарів (день=3/4 десятини=0,81га), а сінокісної – 2,7 га (косар=1/2 десятини=0,54га), див.: *Єрофієв Іван* До питання про старі українські міри, вагу та грошовий обіг / І. Єрофієв, з попереднім словом проф. О. Ветухова, за ред. акад. Д. І. Багалія. – Харків, 1927. – 52 с.

²⁶⁴ На 1801 рік: 69 дворів з 552 жителями, ризниця також була відзначена «достаточной», див.: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21 – Арк. 105-106.

²⁶⁵ За часів унії, колятором цієї церкви був Ян Костюшко, кременецький староста, див.: *Marian Radwan Socjografia kościoła greckokatolickiego na braclawszczyźnie i kijowszczyźnie w 1782 roku...* - S. 101; Окрім, клірових відомостей за 1801 рік, знаходимо цікаву характеристику священника Михайла Ярмолинського, призначеного туди у 1799 році: «к ссорам сложным малоприменительный», себто несварливого характеру. З чого можна було б запідозрити актуальність саме такого характеру пресвітера при церкві.

²⁶⁶ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21 – Арк. 175-176.

Задля репрезентативності наведемо також біографії найперших благочинних: Симеона Брояковського та Іоана Діазеловича (котрий, до речі, підписувався як «Діазелович»), про яких ми згадували. Обидва вони навчались в любарських «школах»: перший – по клас поетики, а другий вивчав філософію. Симеон Брояковський, священник волчинецької церкви, був рукопокладений унійним єпископом Левом Шептицьким, та був назначений екзаменатором в частині деканатів і на цій посаді залишався 14 років. А вже у лютому 1795 року був приєднаний Феодором Зражевським, і в тому ж році Подільським єпископом Іоаникієм був назначений благочинним першої частини і першоприсутнім в Махнівському духовному правлінні²⁶⁷. Іоан Діателович у 1774 році був висвячений до церкви в с. Прилуки Хелмським унійним єпископом Максиміліаном Рилло і в жовтні 1794 року приєднаний Микитою Бохановським²⁶⁸. Обидва благочинні були священницькими дітьми.

Узагальнений «портрет» благочинних наглядачів Махнівського повіту, ієреїв *«из достойнейших от своєю собратіи разумом, добродетеліе, благоразсужденіем, добронравіем, добросовестіем, и хорошими в обхожденіи качествами»*, з 1790-х років дає підстави зробити висновок, що посада благочинного ще не була чітко регламентована. Із доступних нам офіційних джерел, не обмежуючись 1790-ми роками, мовиться радше про ідеальні якості «першого серед рівних» священнослужителя. А на практиці, аналізовані нами постаті мають досить різні біографії. Перше, що кидається у очі, благочинні не доконечно були православними. Так, серед 10 представників лише троє походили з безпосередньо православних єпархій. Все ж, варто наголосити, що головний протоієрей/благочинний був таки православним. Друге – за освітніми характеристиками, більшість були освіченими, хоч і не всі (лише троє навчались в «училищах»/«школах»). Третє – в цей час колишні унійні парохі, що призначувались/обирались на посаду благочинного,

---

²⁶⁷ За власним проханням, як записано у клірових відомостях, був звільнений, див.: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21 – Арк. 25-26

²⁶⁸ Там само. – Арк. 147-148.

затверджувались при своїх родинних парафіях. Стосовно благочинних, котрі були висвячені православними ієрархами – є підстави припускати, що освіта не була вирішальним критерієм. Натомість, велику роль імовірно грав досвід служіння в різних екстремальних обставинах (наприклад, на війні, чи на тих-таки приєднаних теренах). В той же час, серед приєднаних священників, більшість виховувалась в василіанських навчальних закладах до вищих класів²⁶⁹. Підозрюємо, що при обранні кандидата на благочинного також бралась до уваги його витривалість/стійкість в конфліктних ситуаціях.

3.2. Колективний портрет ієреїв (на прикладі Махнівського повіту)

В попередніх наших дослідженнях соціального та «конфесійного» становища парафіяльного духовенства Київщини впродовж 1794-1839 рр. була виявлена тенденція до зменшення частки колишнього унійного духовенства та їх синів серед кліру православних парафій (за винятком академіків) та збільшення частки новопризначених кліриків²⁷⁰. Так, на 1839 р. 82% новоприбулих пресвітерів займали місця при досліджуваних парафіях, та явна меншість дітей місцевого унійного духовенства залишалась на позиціях парохів²⁷¹. Важливим критерієм при закріпленні синів унійного духовенства на церковних урядах була їхня освітня підготовка, а саме вища академічна

---

²⁶⁹ Хоча клірові відомості не завжди вказують конкретний навчальний заклад, припускаємо що вони навчались у найближчих навчальних закладах, якими на той час опікувались василіани, див.: *Шеретюк Р. М.* Становище Греко-Уніатської Церкви напередодні поділів Речі Посполитої // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - 2012. - Вип. 23. - С. 29-39.

²⁷⁰ Питання практик православізації ми вивчали на базі священно/церковнослужителів Рожевського округу Радомишльського повіту, див.: *Наталя Дерев'янка* Modus vivendi: православізація унійного кліру на прикладі духовенства Радомишльського повіту (1794–1839 рр.). Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра історії: 6.020302 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2018. – С. 39-52

²⁷¹ Хоч би вони, як офіційно переконувалось, у розрізі генераційного дискурсу – отців/дідів/прадідів – мали православне коріння.

освіта. Тобто, практично в 1820-30-х роках для дітей унійного духовенства освіта починає відігравати пріоритетну роль²⁷².

Частка церковнослужителів унійних фамілій впродовж досліджуваного періоду зменшилась зі 100% до 27%. Найперше, це свідчить про мобільність нижчих кліриків, звичну для цього періоду. Адже переважно незабезпечені матеріальними ресурсами вони не мали іншого виходу, як блукати у пошуках задовільного прожитку. По-друге, як загальне зменшення причету, так і окремо нащадків унійного кліру, в ці неспокійні десятиліття, пояснюється періодичними призовами на військову службу осіб з духовного стану. Також серед нижчих кліриків не було колишніх унійних священників, про що може свідчити як специфіка конкретного повіту, так і непоширеність таких практик дисциплінування (себто відсторонення від священнодіяння). Таким чином, не дивлячись на те, що Радомишль був центром унійного життя колишньої Київської митрополії, православізація, вливання унійного кліру до православних церковних урядів та внутрішні зміни у парафіяльному устрої відбувалися досить успішно, що можна пояснити тактикою поступової інтеграції приєднаних церков у синодальну структуру. Врешті зменшення частки нащадків місцевого унійного кліру корелюється із царською політикою «забування унії»²⁷³. Якщо постійне переміщення священно/церковнослужителів сприяло розмиванню традиції «Slavia Unita» на теренах Радомишльщини (а це, нагадаємо, був повіт з найщільнішим унійним населенням (бл. 6600 вірян), є підстави підозрювати, що на теренах

---

²⁷² Що й логічно, адже на 1819 рік ще й закінчувалась імплементація освітньої реформи в духовній сфері по всій Російській імперії (див.: *Знаменский П.* Духовная школа в России до реформы 1808 года... - С. 315-321). Стосовно дияконських посад, видається, що ані освіта, ані соціальне походження ще не впливали на призначення, однак соціальна база дияконів в цей час вкрай мала для таких висновків.

²⁷³ Як стверджує Ігор Скочиляс подібне викорінення пам'яті було притаманне зокрема для Поділля, див.: *Скочиляс І.* Падіння «Золотого Колоса»: Релігійні, соціокультурні й політичні обставини ліквідації Унії на Поділлі (остання чверть XVIII — перша третина XIX століть)... – С. 95-96; але можемо пригадати і викреслення поняття «греко-унійного» після ліквідації 1839 року.

Правобережжя в цілому парафіяльне духовенство переживало паралельні соціальні зміни.

Тому, в контексті вживання (свого роду *modus vivendi*) ієреїв-конвертитів на православних приходах, нас більше цікавить як це відбувалось безпосередньо після першої акції з навернення, на прикладі більш звичайного (без колишніх осередків унійної влади), усередненого повіту – Махнівського. Та перш ніж прослідкувати, як на рівні контролю та дисциплінування реалізовувалась політика з православізації та уніфікації в приходах, змалюємо загальний просопографічний портрет священнослужителів за показниками віку, походження та освітнього рівня станом на 1801 рік, диференціюючи їх за «конфесійним» минулим. Всі біографічні дані, на основі яких складено таблиці цього підрозділу, розміщено у Додатку 10.

Загалом, на 113 церков Махнівського повіту в 1801 році було 104 ієрея (в зв'язку з вакантними парафіми, один і той же священник в цей час міг опікуватись двома церквами)²⁷⁴. Важливо зауважити, що серед представників білого духовенства були двоє священників – подвійних конвертитів. При тому, спершу вони були висвячені в сан молдовськими ієрархами, згодом служили як уніати, а згодом приєднались до Православної Церкви²⁷⁵, їх ми відносимо до конвертованого духовенства. Синів унійних священно/церковнослужителів, хоч би вони були висвячені вже православними ієрархами, ми визначаємо як дітей унійного духовенства. Цікавою видається ще одна група вже православних ієреїв, що внаслідок рукопокладення були звільнені зі світської «команди» в духовну. Окремі з них (двоє) – шляхетського походження. Все ж, формуючи статистику ми відносимо їх до православних, оскільки в духовну «команду» вони потрапляють вперше через православних ієрархів, і не мають

---

²⁷⁴ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21.

²⁷⁵ Василь Войтовський (40 р.), священник села Мончин, син дяка (див. ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21. – Арк. 117-118) та Авксеній Бялковський (51 р.), священник містечка Погребиш, зі шляхти (див. Там само. – Арк. 161-162)

практичного досвіду при унійних церквах. Розглянемо цю групу на прикладі персональних відомостей кожного при аналізі походження священників.

Як видно із Таблиці 2, велика кількість ієреїв була досить молодого віку (від 31-40 рр.), не кажучи вже про поодинокі випадки зовсім юних пресвітерів (21-30 рр.), та велика частка – зрілого віку (41-50 рр.). Аналізуючу графу «православних» важко не помітити, що серед них немає священників похилого віку. Більшість із них були рукопокладені саме до приходів Махнівського (чи переведені з інших приєднаних церков) повіту. За винятком вже згаданого Савви Чаруковського, що й логічно, адже, як ми вже згадували посада благочинного вимагала більше досвіду, знань та соціальних навичок. Це може означати, що на початку цілі назначати досвічених православних священників до приєднаних парафій не було (як пізніше, приміром, в Родомишльському повіті). А висвячення до махнівських парафій відбувалось за виключної потреби, наприклад, при появі вакантних місць (внаслідок неприєднання/смерті унійного пароха).

Таблиця 2. Вік парафіяльного духовенства Махнівського повіту в 1801 р.²⁷⁶

вік	конвертити (78)	діти унійних (9)	православні (6)	Не визначено (11)
21-30	1	2	1	1
31-40	20	6	3	8
41-50	29	-	2	-
51-60	15	-	-	-
61-70	8	-	-	-
70+	3	-	-	-

Із графі «конвертитів» відмічаємо й деяку кількість парохів досить-таки поважного віку, що свідчить про те, що до приєднаних священників цієї

²⁷⁶ Вік частини ієреїв (в тому числі неприєданого духовенства) визначити не вдалось (Там само. – 221 арк.).

вікової групи православна влада дійсно ставилась з «опікою» (хоч би вони й були «закореніло» унійними парохами)²⁷⁷.

Перш як перейти до аналізу освітніх показників кліру охарактеризуємо загалом ситуацію з освітою в Унійній та Православній Церквах. Як зазначає В. Лось, впродовж всього XVIII ст., внаслідок розбудовання освітньої мережі, відбувалось піднесення рівня освіти в Унійній Церкві²⁷⁸. Щодо Православної Церкви, ще «Духовним регламентом» 1721 р. закріплювалась категорична вимога до кандидатів у священнослужителі навчатися в архієрейських школах²⁷⁹. У 1784 р. по всіх Духовних правліннях Київської єпархії був розісланий указ київського митрополита Самуїла, про те, щоб тих, хто не навчались у вищих духовних класах священників та дияконів не висвячували у сан, звідки й видно, що окремі колізії таки були²⁸⁰. Вже у 1797 р. читаємо у синодському указі про певний ситуативний пріоритет при виборі кандидата: *«произведение в сан священства тако воспитанных семинаристов предпочитать неученым, хотя бы прихожане и просьбами об них настояли»*²⁸¹. Втім, це не означає, що на приходах було неосвічене духовенство. Перед священницькою чи дияконською хіротонією кандидатам необхідно було скласти «професійний» екзамен. Оскільки у XVIII ст. не кожен з них був випускником академії, за три-два місяці до іспиту їх готували при архієрейському домі до майбутнього служіння, під пильним наглядом

---

²⁷⁷ Не можемо не згадати окремо священника Петра Барилевича, котрому (за кліровими відомостями) на 1801 р. було 99 років!

²⁷⁸ Лось В. Е. Унійська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... — С. 115-119

²⁷⁹ Духовный Регламент Всепресветлейшего, Державнейшего Государя Петра Первого, Императора и Самодержца Всероссийского... — С. 96.; З цього пункту в історіографії виводиться початок формування замкненості духовного стану в Російській імперії, див.: Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII — начало XX в.) — С.101.

²⁸⁰ ЦДІАК. — Ф. 127. — Оп. 1043. — Спр. 86. — Арк. 1.

²⁸¹ ПСЗРИ. - СПб, 1830. — Т. XXIV. — С. 510. - № 17958.

архіпресвітера. Згодом «ставленницький» екзамен стає чисто формальним явищем, але практикується навіть після реформи 1808-1814 рр.²⁸²

Таблиця 3. Освіченість парафіяльного духовенства Махнівського повіту (у 1801 р.)

	конвертити (78)	діти унійних (9)	православні (6)	не визначено (11)
освічені	49 (63%)	6 (67%)	3 (50%)	6 (55%)
невчені	29 (37%)	3 (33%)	3 (50%)	5 (45%)

З Таблиці 3 бачимо – більшість священників навернених до православ'я були освіченими (що суперечить усталеним поглядам про бідність освіти серед унійного духовенства в цей час²⁸³). Більше того, показово, що сини унійного духовенства також були переважно освіченими іереями²⁸⁴.

Дані клірових відомостей за 1801 рік дозволяють детальніше прослідкувати рівень освіти священнослужителів в цей час²⁸⁵: окрім специфікації класів, в яких навчались іереї, в джерелі також зазначається, в яких містах/закладах вони здобували освіту. Втім, у більшості випадків заклад таки не уточнюється. Найімовірніше, мова йшла про найближчі заклади, що як вже згадувалось на приєднаних теренах перебували під василіанською опікою. Більше того, примітно, коли мова йде про «закордонні» освітні заклади, наприклад в Любарі, чи у Вінниці, чи в Умані, то вони виступають то семінаріями, то «школами», а то «училищами». Тобто іереї, уповноважені

²⁸² Знаменский П. Духовная школа в России до реформы 1808 года... - С. 315-321. Духовно-освітня реформа мала би категорично змінити устрій рукопокладення, адже вступаючи до академії студенти зобов'язувались нести священницький «хрест» після закінчення навчання (Смолич И. К., История Русской Церкви 1700 – 1917. – Москва, 1996. – С. 40-41.)

²⁸³ Про що також пише: Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... – С. 112

²⁸⁴ З іншого боку цікаво, що підбурювало висвячувати ненавчених дітей унійних священно/церковнослужителів. Можна припустити, що в тих випадках могла грати роль думка/вибір парафіян, або колятора-власника, чи знов-таки вдале одруження. Втім, для достеменних висновків необхідно аналізувати персональні біографії священників.

²⁸⁵ Що досить таки примітно, адже в пізніших клірових не так конкретно розписуються класи, в яких навчались іереї.

(зобов'язані) заповнювати відомості, не завжди були знайомі з контекстом освітньою мережею в Речі Посполитій. Крім того, в окремих графах-характеристиках освітнього рівня ієреїв просто зазначалось: «в латинських школах». Також, в окремих випадках заповнювачі відомостей вказували не конкретну характеристику освіти, а клас²⁸⁶.

Таблиця 4. Освіта приєднаних унійних священників в Махнівському повіті у 1801 році

рівень освіти	місце не уточнюється	Житомир	Вінниця	Любар	Умань	Жировиці	Шаргород	«латинські»
Граматики (1)	1	-	-	-	-	-	-	-
Синтаксима (9)	2	1	2	1	-	-	-	1
Піітика (13)	4	-	1	3	-	-	1	1
Риторика (15)	9	2	3	4	1	-	-	1
Філософія (10)	6	-	1	2	-	1	-	-
Богослів'я (1)	1	-	-	-	-	-	-	-
Всього (49)	23 (47%)	3 (6%)	7 (14%)	10 (21%)	1 (2%)	1 (2%)	1 (2%)	3 (6%)

Аналізуючи покласовий рівень освіти конвертованого духовенства, не можна не звернути увагу, що більшість (53%) ієреї навчалися у вищих класах. А якщо зважати на освітні установи – то більшість були студентами василіанських освітніх закладів²⁸⁷.

²⁸⁶ Характеристика класів визначена за приписами реформи 1798 року викладених у праці Тітова Ф., див: *Тітов Феодор Іванович* Киевская академия в эпоху реформ (1796-1819 гг.). – 1910. – С. 9

²⁸⁷ Освітньою діяльністю вищезгаданих семінарій та шкіл завідував орден чину святого Василя Великого, див.: *Шеретюк Р. М.* Становище Греко-Уніатської Церкви напередодні поділів Речі Посполитої // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - 2012. - Вип. 23. - С. 29-39.

Щодо дітей, їх освітня специфіка виглядає наступним чином.

Таблиця 5. Освіта священників (дітей унійних священно/церковнослужителів) в Махнівському повіті в 1801 році

	Київ	Житомир	Вінниця	Умань
Грамати́ка (1)	1	-	-	-
Синтаксима (1)	1	-	-	-
Пі́їтика (3)	-	1	2	-
Риторика (1)	-	-	-	1
Всього (6)	2	1	2	1

Перед тим як перейти до аналізу соціального (родинного) походження пресвітерів Махнівського повіту на зламі століть, варто розуміти, місце духовенства на соціальній мапі в цей час. Духовний стан в Унійній Церкві в останню чверть XVIII ст. не був закритий. Багато священників, як твердить Валентина Лось (зокрема з Радомишльського повіту) були шляхетського походження. Хоча в цей час і проголошувалось вивищення духовного походження перед світським для номінації, втім не на офіційному рівні²⁸⁸. В Російській імперії з 1770-х рр. номінування кандидатів в єрейський сан в історіографії окреслюється парадигмою «виборності супроти спадковості»²⁸⁹. Тобто, хоча формально, на рівні декларативних механізмів і оформлювалась замкнутість духовного стану, на парафіях залишався великий відсоток виборності духовенства²⁹⁰. Тому, як бачимо із Таблиці 6, офіційні приписи не завжди й не доконечно виконувались на практиці.

---

²⁸⁸ Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст... - С. 110-111

²⁸⁹ Максим Яременко Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська Православна Митрополія у XVIII столітті. Львів: Видавництво УКУ, 2017. – 110-116

²⁹⁰ Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). – С.101.; Смолич И. К. История Русской Церкви 1700 – 1917. – Москва, 1996. – С. 256.

Таблиця 6. Соціальне походження священників Махнівського повіту у 1801 році

	конвертити (78)	діти унійних (9)	православні (6)	не вказано (11)
діти священників	63	8	1	4
діти дяків	3	1	-	4
діти пономаря	-	-	-	1
дворянські ²⁹¹	1	-	-	-
посполиті	3	-	3	-
шляхетські	8	-	2	-

Стосовно практик призначення до приходів важливо ще раз згадати про право патронату, адже на приєднаних теренах (хоч і неофіційно) воно відгравало не останню роль. Ілюстративним з точки зору питання функціонування права патронату в середовищі приєданого духовенства є наступний сюжет.

В зв'язку зі скрутним матеріальним становищем у 1800 р. Феодор Кальницький, (колишній унійний) священник соловіївської церкви і благочинний Радомишльського повіту, пише лист церковній владі, в якому просить призначити другого священника Гаврилова, поставленого при церкві на дияконську частину (1/3 від прибутку священника), до іншого вільного приходу, або перевести його синів, студентів Київської академії, на казенний кошт. У той же час і Феодор Гаврилов пише лист, в якому просить призначити його напівпарафіяльним священником при цій же Миколаївській церкві, або ж перевести до вільного приходу²⁹². Дикастерія вирішила відправити Гаврилова до щойно звільненого приходу при старостинській церкві (Сквирського пов.). Втім, вже незабаром благочинний священник Іоан Грецинський пише, що прибувши до Параскевської церкви з призначеним священником, виявилось,

²⁹¹ За джерелом, проте найімовірніше мова йшла про шляхетське походження.

²⁹² ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 395. – Спр. 3. – Арк. 1-3.

що ієрейське місце вже «зарезервоване» поміщиком та прихожанами за іншим священником – Феодором Баскевичем²⁹³. 3 березня 1800 р. київський митрополит Гавриїл пише лист до імператора (див. Додаток 11), і просить Государя «рекомендувати» поміщикам не вмішуватись у розпорядження вищої архієрейської влади і не заохочувати до того прихожан²⁹⁴. Справа ж трьох ієреїв Феодорів закінчилась досить несподівано: Гаврилова було призначено напівпарафіяльним священником до соловіївської церкви, Камінському, котрий ще раз попросив перемістити Гаврилова через малозабезпеченість, було відмовлено «з доганою за примхливі прохання», а фаворит поміщика Іванковського – Баскевич – зник безвісти²⁹⁵.

Отже, переважна більшість священнослужителів Махнівського повіту ще на початку століття – це було автохтонне населення, що увиразнює цю групу для подальшого культурного знайомства. Хоч більшість ієреїв походили із священницьких родин, відмічаємо деяку частку синів церковнослужителів, та, що цікавіше – осіб світського походження. В цьому випадку чи не більший інтерес становлять рукопокладені вже у 1790-х роках православні парохі. Так, троє з них (Олександр Козакевич, Трофим Горошкевич та Дмитро Шаминський²⁹⁶) до висвячення були посполитими, і що примітно – не мали спеціальної освіти (ані академічної/семінарської, ані «шкільної»). Натомість двоє священників, що мали шляхетське походження: Мартиніян Безбедович та Грензовский Василій²⁹⁷ мали вищу освіту (відповідно богослів'я та

---

²⁹³ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 395. – Спр. 3. – Арк. 8-9.

²⁹⁴ Втім, в томах ПСР наступних років нами не було виявлено указів, що забороняли б світським старостам назначати пресвітерів до церков у їхніх володіннях.

²⁹⁵ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 395. – Спр. 3. – Арк. 13-42.

²⁹⁶ Там само. – Оп. 1009. – Спр. 21. – Арк. 33-36, 181-182

²⁹⁷ Там само. – Арк. 39-40, 211-212; на жаль, детальніша інформація нам недоступна, а із аналізованих сюжетів із іншими шляхтичами охочими долучитись до духовного стану, зустрічаємо відхилення клопотань. Наприклад, у справі від 1798 року читаємо: «как показанный Иоанн Зилинский природою состоит не из духовной но из шляхетской статьи при том же и по ревизии 795 года нигде не записан то посему от производства ему во священство яко неимеющему увольнения из светского в духовное звание отказать о чем ему при дикастерии объявиль с тем чтоб он в числе ставленников не находился а отъехал бы в свой дом» (див. Там само. – Оп. 310. – Спр. 20. – Арк. 3)

філософія). Описане різнобарв'я священницького складу за соціальним походженням в одному повіті свідчить про стійкість права виборності на парафіяльному рівні. Тобто, на початок ХІХ ст. ще зберігалась деяка соціальна мобільність для охочих перейти у духовний стан. Освіта та соціальне походження для приєднаного кліру (та охочих стати священнослужителями) відігравали важливу роль при рукопокладенні/затвердженні.

3.3. Дисциплінування кліру

Дисциплінування кліру у приєднаних церквах та храмах вочевидь було як ніколи на часі. Питання особливостей релігійних практик серед приєднаного унійного кліру на схилі ХVІІІ ст. та їх практичне врегулювання фактично не висвітлене в історіографії²⁹⁸. Питання дисциплінування в конкретний час та в конкретному місці впринципі не поставало раніше предметом історичних досліджень²⁹⁹. Тому, на прикладі персональних сюжетів приєднаного духовенства Правобережжя (та благочинницьких інструкцій) проаналізуємо як шляхом дисциплінування реалізовувалась політика уніфікації. Можна її умовно поділити на два етапи: до номінування (або призначення причетником) та після.

Як ми вже згадували, духовний стан в Унійній Церкві в останню чверть ХVІІІ ст. не був закритий, хоча традиція спадковості попівського місця зберігалась. При висвяченні брався до уваги вік (кандидат муси мати повних

---

²⁹⁸ Окрім згаданої праці Гезер Колман, втім історикиня вивчає події/(кон)тексти століттям пізніше, втім наразі віднайдення джерельного масиву також становить проблему для дослідни/ць.

²⁹⁹ На ниві соціальної історії Церкви працює професор Максим Яременко, вивчаючи процеси, що мали місце бути у Православній (та відчасти Унійній) Церкві впродовж ХVІІІ ст., див.: *Максим Яременко* Демографія проти конфесійного дисциплінування (навчання дітей «закордонного» духовенства у Києво-Могилянській академії ХVІІІ століття) // *Theatrum Humanae Vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. - К. : Laurus, 2012. – С. 572-587; *Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська Православна Митрополія у ХVІІІ столітті*. Львів: Видавництво УКУ, 2017. – 272 с.

24 роки) та а також проводилось опитування на рівень підготовки претендента до священницької служби³⁰⁰. У Православній Церкві в цей же час кандидат на єрейський сан мусив мати повних 30 років (дияконське місце ставало доступним у 25 років). Право на парафію визначалось подвійним критерієм (досить таки конфронтуючим): виборністю та спадковістю³⁰¹. При тому, відомо, що для потенційного православного попа був ще один шлях отримання місця при церкві, а саме одруження з священницькою донькою.

Щодо церковнослужителів, вони у розрізі нашого дослідження постають не менш виразною соціальною групою, як представники місцевого населення. Адже, служителі причету традиційно, в ранньомодерну добу, переважно не мали спеціальної освіти (що увиразнює їх для досліджень з точки зору концепції габітусу). Крім того, серед опрацьованих джерел вони також (і досить часто) виступають у досить незвичних, а в той же час і «виключно нормальних» ситуаціях (наприклад, колізія з випадковим вистрілом в ікону дячком Григорієм Вигурою, і як наслідок витворення нових узаконень для причету³⁰²).

Причетницьке місце в XVIII ст. було малорегламентоване, як в Унійній Церкві так і Православній, й можемо відмітити брак досліджень на цю тему. Традиційно причетниками були сини/молодші брати священників тієї ж церкви. Для ілюстрації наведемо колективний портрет приєданого причту Махнівського повіту станом на 1801 р. за характеристиками віку, освіти та походження. Зауважимо, що на початок століття причет формували місцеві дяки та паламарі, не переміщені з інших повітів. Соціальну базу причету

---

³⁰⁰ Як пише В. Лось: «Опитування претендентів містило питання про біографічні відомості та сімейний стан, знання наук, навчальний заклад, який закінчив аспірант, наявність чи відсутність негативних рис характеру, стан здоров'я, причини вибору священницького сану, а також наявність майнового забезпечення парафії» (*Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII — першій половині XIX ст...* - С. 112-113)

³⁰¹ *Максим Яременко* Перед викликами уніфікації та дисциплінування... – С. 111-123

³⁰² ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 398. – Спр. 5.

складають 150 осіб. Таблиці 7-9 складено нами на основі відомостей розміщених у Додатку 12.

Таблиця 7. Вік причетників Махнівського повіту станом на 1801 р.

Вік	Кількість
15-20	34
21-30	68
31-40	17
41-50	21
51-60	5
61-70	-
71-80	-
81-90	-
91-100	2
Не вказано	2

Як бачимо із Таблиці 7, велика кількість причетників, будучи на посадах, ще не досягли свого повноліття, а більшість були зовсім юними. Що підтверджує нерегламентованість процесу назначення на причетницькі посади в Російській імперії на початок ХІХ ст. (адже всі вони були затверджені вже Махнівським духовним правлінням).

Таблиця 8. Походження дяків та паламарів Махнівського повіту, 1801 р.³⁰³

Чий син	Кількість
Священника	79
Дяка	27
Пономаря	4
Із "вільних"	2
Посполитий	3
Шляхетський	4
Не вказано	29
Єврейського вихреста	1

³⁰³ Там само.

За соціальним походженням (Таблиця 8) більшість були духовного звання, дітьми священників або причетників, та зустрічаємо зовсім поодинокі випадки, коли дяки та паламарі були вихідцями зі світської команди (що не виключає, що вони мали родинні зв'язки серед духовенства). Цікаво, що серед досліджуваних церковників, ледь не третина, були також вчені люди (із василіанських освітніх закладів) (Таблиця 9).

Таблиця 9. Освітні характеристики причетників Махнівського повіту³⁰⁴

Освіта	Кількість
не навчався	102
не вказано	12
не вказано, де навчався	1
граматики	11
синтаксими	9
піїтики	4
риторики	6
філософії	1
польської і російської грамоти	1
російської грамоти	2

Вже з початку XIX ст. в Російській імперії починають оформлюватись окремі вимоги для кандидатів на церковнослужительські місця³⁰⁵. У першу чергу, зважалося на те, чи числиться прохач у подушному окладі³⁰⁶. Заміщення церковної вакансії сином записаного в подушний оклад для держави було не вигідно з фіскальної точки зору³⁰⁷. Більше того, кандидат мав бути записаний за ревізіями виключно серед православного духовенства.

³⁰⁴ Там само.

³⁰⁵ Маємо підстави підозрювати, що саме приєднання великої кількості колишнього унійного причетницького складу впливає на ці процеси. Так, конфліктні справи із церковнослужителями є каузальними з цього ракурсу, адже їх вирішення повсякчас (особливо на зламі століть) супроводжується новими указами (на локальному рівні).

³⁰⁶ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 399. – Спр. 39. – Арк. 3-3зв.

³⁰⁷ Смолич И. К. История Русской Церкви 1700-1917... – С. 260

Приміром, прохання сина унійного священника Антонія Сесицького (Липовецького пов.) 1828 р. про назначення його причетником в медовецьку церкву не було задоволене, оскільки за ревізією він був записаний серед унійного духовенства³⁰⁸.

По-друге, кандидат мав скласти дикастерський іспит – перевірку його здібностей до церковнослужительської посади³⁰⁹. Приміром, сину колишнього унійного священника, паламарю Василю Лотоцькому, за малограмотністю було відмовлено у заміщенні посади дячка при соловіївській церкві до подальшого вивчення³¹⁰.

Вже пізніше, у першу третину ХІХ ст., прохач мав підтвердити те, що у запрошуваній церкві він ні з ким не перебуває у родинних зв'язках³¹¹. Насамкінець була низка очевидних обов'язкових вимог для офіційного призначення на церковнослужительську посаду з відкритим указом, як-то: повноліття, наявність місця в церкві, порядність самого кандидата.

Подекуди, впродовж всього досліджуваного періоду, причетницька посада була альтернативною можливістю для охочих отримати єрейський сан. Наприклад, у 1798 році в селі Козятин Махнівського повіту шляхтич Іван Зелинський забажав рукопокладення у священника, обгрунтовуючи своє бажання тим, що близько десяти років відправляв дяківську службу при своєму братові, священнику Іосифі Зилинському (с. Журбинець). Спершу через бюрократичні похибки, через те, що він не був записаний ніде по ревізії, його не хотіли приймати. Як пише, брат *«будучи как сіе о ревизии дело в здешних краях еще в первой раз в недоумении что чинить и каким случаем сію ошибку исправить оставил его в молчании»*. Помилка полягала в тому, що через важку хворобу брат-священник ні в яких відомостях не записав Івана

---

³⁰⁸ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 296. – Спр. 33. – Арк. 1-4.

³⁰⁹ Справа про приєднання унійного клірика з Липовецького повіту с. Краснянського Феодосія Яковлева і про призначення його дячком до кожанецької церкви у 1838 р., див.: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 306. – Спр. 7. – Арк. 4

³¹⁰ Там само. – Оп. 406. – Спр. 20. – Арк. 1-2

³¹¹ Там само. – Арк. 1зв

Зелинського. Насамкінець, з огляду на досвід служби, і після того як прохач «умірів» свої побажання до причетницької позиції, його було призначено дяком на вакантне місце при козятинській церкві³¹².

Наведемо інший випадок, зі Сквирського повіту. У 1819 р. Феодот Витвицький (вже син священника-конвертита Романа Витвицького) просив спершу назначити його на дияконське місце, а потім дяком до вільного приходу в с. Березовка. Тільки після цього його прохання було втілене. При тому, цікаво, що часто фінальна митрополича резолюція завершується словами «*чтоб без места не шатался*», «*не бродя здесь напрасно*»³¹³.

Із доступних нам джерел, можна виділити такі основні міри дисциплінування, що застосовувались до священно/церковнослужителів: покладання привселюдних поклонів, назначення єпитимії, накладання штрафів, виключенням із духовної «команди» у світську та (що стосувалось священників) переведення на причетницьку посаду. Так, за безвідповідальне заповнення метричних книг священнослужителів приписувалось штрафувати привселюдними поклонами (персональних сюжетів з такими практиками дисциплінування ми не зустрічали)³¹⁴.

Стосовно переведення ієреїв-конвертитів на цілий Махнівський повіт нам трапився один випадок. Так, у селі Біла за 1801 рік при Михайлівській церкві числиться дяк шляхетського походження Петро Лотовський. Він був рукопокладений у священника у 1778 році Львівським унійним єпископом Левом Шептицьким в Липовецький повіт. А у 1795 р. був приєднаний до православ'я протоієреєм Іваном Строцьким. Вже за два роки, у 1797 р., за «непорядочні» вчинки був назначений дяком в с. Булаї, звідки Махнівським духовним правлінням – в село Біле. Як вписано у графі про поведінку клірика: «пьянственною страстію заражен», для чого був назначений в м. Махнівку

---

³¹² ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 406. – Спр. 53 (Справа під трьома печатями!)

³¹³ Там само; Там само. - Оп. 310. – Спр. 20

³¹⁴ Там само. – Спр. 36. – Арк. 6

для єпитимії, звідки пропав без вісти³¹⁵. Втім, цей одиничний випадок свідчить про те, що все таки подібного роду способи дисциплінування були характерні в цей час.

Більш звичною практикою було штрафування: за п'янство та безчинство належало штрафувати пресвітерів³¹⁶. Наприклад, згадаємо ще один сюжет з павлівським священником Михайлом Бобровичем. У 1801 році до Махнівського духовного правління надійшла скарга вже на нього, від шляхтянки Фекли Твардовської, з м-ка Погребище. Вона скаржилась на те, що Бобрович напав на її будинок, *«разбранил (...) всякими непристойными и чести (...) вредительными словами»*, побив дівчину Уляну, а днем пізніше напав на поле шляхтянки, побив її сина Францишика і «человека» Ілька та вкрав плуг з шістьма волами. За всі описані «проступки» Махнівський повітовий суд (до речі, посилаючись на Литовський статут) постановив, що Бобрович має повернути вкрадене та уплатити три тисячі (!³¹⁷) злотих Феклі Твардовській³¹⁸. При тому, священницької посади Бобровича не полишали, посилаючись на те, що такого велико штрафу було достатньо, й до того ж у подібних історіях він раніше не був помічений. Зауважимо, що крім всього це була освічена людина: пресвітер закінчив клас філософії.

Наприостанок, важливо зауважити, що на поч. ХІХ ст. переважна більшість (3/4 від усього вищого кліру Махнівського повіту) складали місцеві приєднані унійні священники. На парафіяльному рівні була своя ієрархія: за священно/церковнослужителями здійснювали нагляд благочинні священники. Благочинний був свого роду «модернізованою» версією попівського старости, і був означений вперше як «благочинний» у 1775 році, що примітно – після першого поділу Речі Посполитої. Втім, вважаємо що ця посада не була чітко

---

³¹⁵ ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21. – Арк. 11-12

³¹⁶ Там само. – Оп. 310. – Спр. 36. – Арк. 63в.

³¹⁷ Відносно курсу рубля це було 600 р. (підрахунки за: Зварич Володимир Нумізматичний словник / В. В. Зварич. - Львів : Вид. ун-ту, 1972. - С. 68)

³¹⁸ Там само. – Оп. 313. – Спр. 109. – Арк 1-32.

регламентована аж до кінця XVIII ст., а самодіяльність назначених священників-наглядачів вимагала додаткових заходів уніфікації. До таких випадків самодіяльності зараховуємо зокрема тілесні покарання священнослужителів (що з другої половини XVIII ст. піддавався чіткій кодифікації на рівні імперії, зокрема й в 1796 та 1801 роках³¹⁹). Тож, інструкції для благочинних починають поширюватись по повітах вже з кін. XVIII ст.

На підставі досліджених нами біографій, виявлено, що на початок XIX ст. більшість призначуваних благочинних – це було освічене унійне духовенство. Тобто конвертоване парафіяльне духовенство після першої хвилі православізації на позір відіграло значну роль в процесі православізації (як благочинний, прописуваний помічник архієпископської влади). Із досліджених сюжетів можемо висунути висновок, що для православних священників ця посада ставала доступною, якщо вони брали участь у масових акція конверсій на приєднаних теренах. Більше того, ці особи не доконечне мали необхідний (за нормативними актами) освітній рівень (часто й жодного)

Загалом, приєднане унійне духовенство Махнівського повіту переважно було вчене (63%), при тому – з василіанських закладів. Тож, не дивно, що одразу по приєднанню, на попів накладався обов'язок вести канцелярські церковні справи (заповнювати метричні книги та відомості). Це з одного боку сприяло процесові православізації на парафіяльному рівні, а з іншого боку часто було причинами невдоволення та конфліктів поміж священниками та благочинними (імовірно ще й тому, що останні мали більше повноважень, зокрема й каральних).

Становище причту в цей час теж фактично не було регламентоване. За віковими показниками велику кількість складали неповнолітні причетники. З іншого боку, цікаво, що із приєднаних церковнослужителів значна частина були освіченими людьми. Втім, вважаємо, що церковнослужителі були значним викликом в процесі православізації та провокували нові форми

---

³¹⁹ *Петр Знаменский* История Русской Церкви... - С. 793, 814

соціальної уніфікації. Так, впродовж першої третини ХІХ ст. зафіксовано пову нових вимог до цієї соціальної групи.

Висновки

Практика православизації унійних парафій на теренах Правобережжя, яскраво виражена масовими акціями конверсій 1794-1797 рр., не була новою в Російській імперії. Ще в 1780-му році за рескриптом Катерини II вперше обмежувалися права вищого унійного духовенства на теренах імперії. В цей період не лише зменшилась кількість унійних храмів (внаслідок масової акції православизації 1781 – 1783 рр. на білоруських територіях), а й запроваджувалось поширене в імперії церковне управління: починали оформлюватись колегіальні інституції – консисторії. Врешті, прописувалось процесуальне регулювання оправославлення унійних парафій.

Скасована Катериною II у 1795 році, й відновлена Павлом I у 1798 році унійна єпархіальна парафіяльна мережа оформлювалась в рамках трьох владичств: Полоцького та відновлених Луцького й Брестського. Таким чином, унійні парафії Правобережжя потрапляли у підпорядкування Луцькій унійній єпархії (що проіснувала до 1828 р.). В цей же час продовжувалось інституційне уподібнення Унійної Церкви до структури колегіального церковного управління в імперії – спершу, з 1801 року спільно з Римо-Католицькою церквою (в складі Римо-Католицької духовної колегії), а вже з 1828 р. (року утворення Греко-унійної колегії) – як самостійної структури. При тому «усамостійнення» Унійної Церкви, як не парадоксально, було одним із засобів її оправославлення. З цього періоду імперська політика по відношенню до уніатів набуває форми цілеспрямованого викорінення за допомоги колишнього унійного єпископату та таємних структур (на відміну від відкритих форм акцій приєднання 1790-х рр.).

Ідейне обґрунтування архієпископа Віктора Садковського та засоби «порядку» земської поліції були основними інструментами місійної діяльності 1790-х років. Втім, ідеологічне обґрунтування приєднання уніатів до Православної Церкви (як місії) також почало оформлюватись не одразу. Перші акції навернення (1780-х рр. на білоруських теренах) проводились без

офіційного/публічного іншування Унійної Церкви, обґрунтовувались одним бажанням приходу.

Вже з 1794 року, в публічному плакаті православного архиєпископа Віктора Садковського звучали перші заклики про «повернення до об'їм». Розвиток антиунійного дискурсу в цей час опосередковано вказує на відмінність процесів православізації на білоруських та українських теренах: якщо у 1780-х роках приєднувались приходи з новими православними власниками (як свідчить білоруська історіографія), приєднання парафій Правобережжя (де на стійких позиціях лишалось право патронату) потребувало нового методу – ширшого обґрунтування, яким, до речі, у проханнях керувались охочі приєднатись до Православної Церкви.

Кристалізація конфесійного дискурсу вже з 1830-х років не в останню чергу впливала й на розвиток православного міфотворення (публічного наділення православної віри конотаціями «істини» і врешті введення нової пам'ятної дати «возз'єднання»). В цей же час формується відома парадигма С. Уварова «православ'я, самодержавність народність» та починає оформлюватись наратив «православного месіанізму». Припускаємо, що й не в останню чергу приєднання багатотисячної унійної пастви та духовенства впливало на зміни богослужбових практик.

Головним засобом православізації унійних парафій і пастви, за визначенням, були акції навернення (на теренах Махнівського повіту на поч. ХІХ ст. $\frac{3}{4}$ всього духовенства складали саме приєднані священники). Для їх «успішного» проведення залучалась земська поліція разом з духовним депутатом. Конверсії закріплювались спеціальним обрядом приєднання до Православної Церкви, після якого конвертит складав присягу імператору. Акції навернення також не були спершу регламентовані на офіційному рівні. Із наявних джерел відомо, що уповноважені приєднувати унійне духовенство могли послуговуватись неформальними заохоченнями чи навпаки маніпуляціями. Лише в 1830-х роках з'являються спеціальні інструкції, як треба правильно переконувати «заблуждаючих» в істинах віри.

Іншим засобом оправославлення вже приєднаних парафій було переобладнання церков та заміна богослужбової літератури (введення імперської політичної культури в богослужбові практики було очевидно також важливим інструментом). Ще наприкінці XVIII ст. розсилались інструкції, де детально прописувалось, яким має бути внутрішнє «оснащення» православної церкви та якими книгами повинні користуватись священнослужителі. З відомостей про богослужбову літературу та церковні рахунки в Махнівському повіті на поч. XIX ст. можемо висунути висновок, що процес переобладнання церков відбувався досить інтенсивно (зважаючи на обережність, з якою вимагалось проводити такі заходи). На початок XIX ст. майже третина приходів мала всі необхідні книги, при тому активно виділялись кошти на майстрів та на закупівлю необхідних матеріалів для ремонту та обладнання церков.

До нагляду (та дисциплінування) духовенства та причету приєднаних парафій залучалось колишнє унійне духовенство. На прикладі православного кліру Махнівського повіту було з'ясовано, що на поч. XIX ст. переважна більшість священників, а саме 75%, були конвертитами, водночас більшість благочинних – це приєднані священники.

Більше половини приєданого духовенства (63%) були добре освіченими, навчалось у василіанських семінаріях та школах. При тому великий відсоток – у вищих класах. За походженням понад 80% були священницькими дітьми та близько 13% походили зі світських. Натомість, з новоназначених православних священників половина – це ієреї висвячені зі світської «команди», при тому без належної освіти. З чого можна припустити, що до унійного духовенства були строгіші вимоги при номінуванні (а в подальшому – висвяченні).

Щодо практик дисциплінування священнослужителів та засобів контролю за ними, то на початок XIX ст. це були переважно штрафування, при тому досить значні, як для сільського парафіяльного духовенства (за напади на майно та крадіжки, приміром, три тисячі злотих). Відмічаємо також і

застосування практики пониження: зі священника до причетника, накладання епитимій, призначення поклонів. Втім, наприкінці XVIII ст. в спільноті благочинних існували також архаїчніші / традиційніші способи «виховання» підопічних ієреїв – шляхом фізичних покарань.

Однак, на початок XIX ст. активізується дисциплінування не стільки священнослужительського складу, скільки причетників: якщо до кін. XVIII ст. номінування церковнослужителів фактично не було регламентованим та контрольованим (дяками та паламарами були навіть неповнолітні діти), то впродовж першої третини XIX ст. оформлюються спеціальні вимоги для охочих стати причетниками. Не останню роль у цьому процесі, на позір, відігравали місцеві причетники.

Замість епілогу, хотілося б ще раз наголосити, що з 1797 року, після масових міжконфесійних конверсій, православне біле духовенство на теренах Правобережжя (як і на інших теренах, успадкованих від Речі Посполитої) складало люди різноманітного соціального походження з неоднаковим конфесійним та вірогідно розмаїтим культурним досвідом, звичками та практиками. Саме ця складна неоднорідна соціальна група, що внаслідок імперської політики уніфікації мала оформитись в окремий «духовний стан», була взята під приціл нашого дослідження. Однак процес православізації (і як наслідок *modus vivendi* приєднаного не-православного населення) фактично не досліджений, а в той же час велика кількість не лише архівних, але й опублікованих джерел лишається непроаналізованими чи й загалом на узбіччі історичних досліджень. В свою чергу, ми спробували, найперше, розкрити питання засобів оправавлення приєднаних терен та практик дисциплінування приєднаного духовенства - на рівні нормативних механізмів, дискурсивних подій та соціальної уніфікації. Втім, ця праця поміж рядками підіймає низку глибших питань (що всі їх тут загадати немає можливості) – питань культурного характеру: які були унійні та православні літургійні особливості наприкінці XVIII ст., які були відмінності в православній обрядовості на українських та білоруських теренах, який вплив мало

приєднання багатотисячної унійної пастви на православні богослужбові практики, на «модернізацію» Православної Церкви; не останню чергу, піднімає питання ідентичностей, соціальних ролей та культурних практик (габітусу) сільського населення у смузі «прикордоння» - розкриття яких потребує не лише невтомного діалогу з історіографією та джерелами, але й ширшої науково-історичної консолідації.

Список використаних джерел і літератури

Джерела

Архівні джерела

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

Фонд 127 (Київська духовна консисторія):

оп. 1, спр. 8, 13;	оп. 350, спр. 68;
оп. 3, спр. 58;	оп. 394, спр. 7;
оп. 43, спр. 24;	оп. 395, спр. 3;
оп. 47, спр. 55;	оп. 398, спр. 5;
оп. 220, спр. 46;	оп. 399, спр. 39;
оп. 296, спр. 33;	оп. 406, спр. 20, 53;
оп. 306, спр. 7;	оп. 635, спр. 103;
оп. 309, спр. 12;	оп. 1009, спр. 21, 32, 39, 125;
оп. 310, спр. 20, 36;	оп. 1011, спр. 2152;
оп. 311, спр. 27;	оп. 1039, спр. 37, 114;
оп. 313, спр. 5, 109;	оп. 1043, спр. 86, 114, 167.

Опубліковані джерела.

1. Артикули Берестейської унії 1596 р. / Тимошенко Л. В. // Український історичний журнал. - 1996. - № 2. - С. 15-34.
2. *Добрынин Г.* Истинное повествование или жизнь Гавриила Добрынина, им самим писанная. 1752-1823 // Русская старина. – 1871 (Август). – Т. IV. – С. 1-152.

3. Духовный Регламент Всепресветлейшего, Державнейшего Государя Петра Первого, Императора и Самодержца Всероссийского. – Москва: Синодальная типография, 1904. – 198 с.
4. *Иларион Чистович* Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов: обзор событий воссоединения в царствование имп. Николая I-го. – Спб: В Синодальной типографии 1889. – 64 с.
5. Именной, данный Генерал-Майорам Каховскому и Кречетникову, с приложением наказа - по коему они должны поступать при исправлении должностей Губернаторов в присоединенных от Польши Губерниях (28 мая 1772 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – №13808
6. Инструкция Старостам поповским, или Благочинным смотрителям от Святейшаго Патриарха Московского Адриана (26 декабря 1697 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 3 (1689 - 1699). – Ч. I (законы 1328 - 1739). – № 1612.
7. Матеріали для исторіи возсоединенія жетелей юго-западного края изъ униі въ православіе // Кіевскія Єпархіальныя Вѣдомости. – 1891. – №10. – 211 с.
8. Наказ Коммиссии о сочинении проэкта новаго уложения, с принадлежащими к тому приложениями. – Москва: Печатан при Сенате, 1767. – 118 с.
9. Наставление священнику относительно заблуждающих от истины веры. – Санктпетербург : в типографии святейшаго Синода, 1835. – 46 с.
10. О бытии в Католическом Департаменте Юстиц-Колегии двум светским членам (29 декабря 1800 г.) // Полное собрание законов Российской

империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 26 (1800 - 1801) – Ч. I (законы 19241 - 20098). – №19706.

11. О бытии в Римско-Католической Коллегии членам Униатского Духовенства (12 июля 1804 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 28 (1804 - 1805). – Ч. I (законы 21112 - 21982). – № 21393.
12. О восоединении униатов с православною церковию Российской Империи. – Спб: Синодальна Типография, 1839. - 28+29 с.
13. О возстановлении духовнаго и церковнаго Правительств Римско-Католическаго закона в России (13 ноября 1801 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 26 (1800-1801). – Ч. I (законы № 19241 - 20098). – № 20053.
14. О наблюдении Епархиальными Архиереями за священно и церковнослужителями, дабы они при возмущении крестьян всемерно старались отвращать от онаго (7 мая 1797 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 24. (1796-1798). – Ч. I (законы № 19241 - 20098). - № 17958
15. О наблюдении со стороны полиции чтобы в обнаружении грамоты Архиепископа Виктора и в обращении к Православной церкви Униатов ни от кого препятствия учинено не было (17 мая 1794 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 23 (1789 - 31 октября 1796). – Ч. I (законы 16739 - 17529). – № 17204.
16. О невзимании впредь до указа поголовных и за винную продажу денег с крестьян, состоящих за Езуитскими монастырями в Белоруских

- Губерниях (13 января 1774 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – №14102.
17. О недозволении въезжать в Россию Духовным лицам Ромского и Униатского законов (3 июля 1779 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 20 (1775 - 1780). – Ч. I (законы 14233 - 15105). – №14891.
18. О препоручении в Духовное управление Католическому Епископу всех Римских Католических монастырей и церквей, как в присоединенных от Польши Провинциях, так и во всех городах находящихся, а Униатскому Архиепископу монастырей и церквей в одних только новоприобретенных провинциях; о содержании их; о подаче жалоб на решения их, и о необнародовании Папских булл и повелений без Высочайшего соизволения (14 декабря 1772 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). - №13922.
19. О прибавке к штату Юстиц-Коллегии Римско-Католического Департамента Секретаря, Переводчика и Экзекутора (25 января 1800 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 26 (1800 - 1801) – Ч. I (законы 19241 - 20098). – №19253.
20. О при производстве дел Святейшего Синода в том же порядке, в каком они находились до назначения Министра Духовных дел (15 мая 1824 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В.

Канцелярии, 1830. – Том 39 (1824). – Ч. I (законы 29725 - 30189). – №29914.

21. О принятии под Российскую Державу уступленных от Польши Провинций; о назначении жителям срока для принятия присяги; о постановлении столбов на новых границах; о сборе в казну всех публичных доходов, и о произвождении суда и расправы в настоящих судебных местах по тамошним правам и обычаям (16 августа 1772 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – № 13850.
22. О присоединении Губернии Полоцкой к Епархии Могилевской (10 января 1795) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 23 (1789 - 31 октября 1796). – Ч. I (законы 16739 - 17529). – № 17289.
23. О присоединении к России от Польши некоторых областей, и об учреждении из оных Губерний: Минской, Изяславской и Брацлавской (23 апреля 1793 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 23 (1789 - 31 октября 1796). – Ч. I (законы 16739 - 17529). – №17112.
24. О присоединении к Российской Империи от Речи Посполитой Польської земель и о разделении оных на две губернии: Псковскую и Могилевскую (23 октября 1772 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – № 13888.
25. О причислении Провинций Витебской, Полоцкой и Двинской к Епархии Псковской; и о бытии Провинциям Могилевской, Оршанской,

- Мстиславской и Рогачевской Епархией Могилевскою (14 декабря 1772 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – №13921.
26. О разделении Государственных дел на особья управления, с означением предметов, каждому управлению принадлежащих (25 июля 1810 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 31 (1810 - 1811). – Ч. I (законы 24064 - 24941) – №24307.
27. О разделении Римско-Католической Духовной Коллегии на два Департамента, и о присвоении каждому из них особх дел (16 июля 1805 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 28 (1804 - 1805). – Ч. I (законы 21112 - 21982). – №21836.
28. О свободном вероисповедании, о не прислекании в присоединенных от Польши Губерниях людей из Грекороссийской веры в Католическую, и о нестеснении свободы тем, кои сами от других исповеданий к Православной Церкви присоединиться пожелают (18 марта 1797) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 24 (1796-1798). – Ч. I (законы № 17530 - 18301). – № 17879.
29. О строении равномерных в церквях престолов (13 сентября 1734 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 9 (1733-1736). – Ч. I (законы 6294 - 7142). – №6624.

30. О учреждении в Губерниях: Минской, Волынской, Подольской и Брацлавской Православной Епархии и об устройстве Униатских церквей (сентября 1795 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 23 (1789 - 31 октября 1796). – Ч. I (законы 16739 - 17529). – №17391.
31. Об оставлении из бывших в присоединенных к России областях разных Униатских Епархий Архиепископства Полоцкого и Епископств Бржестскаго и Луцкаго; и о распространении указа о Епархиях Римской веры и на униатов (28 апреля 1798 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 25 (1798 - 1799). – Ч. I (законы 18302 - 19240). – №18503.
32. Об устранении всяких препятствий к обращению Униат к Православной Греческой Церкви (22 апреля 1794) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 23 (1789-1796) – Ч. I (законы № 16739 - 17529). – № 17199
33. Об учреждении Греко-Унитской Духовной Коллегии, по прилагаемому у сего штату (22 апреля 1828 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1825–1881). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. – Том 3 (1828). - Ч. I (законы 1677 - 2574). – № 1977.
34. Об учреждении Епархий в новоприобретенных от Польши областях (13 апреля 1793 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 23 (1789 - 31 октября 1796). – Ч. I (законы 16739 - 17529). – №17113.
35. Об учреждении Консисторий для управления духовными делами Униатских церквей в Полоцком и Могилевском Намесничествах (2 июля

- 1780 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 20 (1775 - 1780). – Ч. I (законы 14233 - 15105). – №15028.
36. *Платон (Левшин)* Инструкция благочинным, иереям и протоиерея. – Москва: Б. и., 1775. – 33 с.
37. Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского, Т. I. - Москва: "Издательство "Отчий Дом", 2001. – 650 с.
38. Словарь Академии Российской (в 6 томах). Часть IV. - СПб.: Императорская Академия Наук, 1793. - 639 с.
39. Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный (в 6 томах). - Т. 5. - СПб.: Императорская Академия наук, 1822. - 575 с.
40. Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный в 6 томах). - Т. 4. - СПб. Императорская Академия наук, 1806-1822. - 770 с.
41. Собрание сочинений Георгія Конискаго архієпископа Бѣлорусскаго. Часть II. – Санктпетербургъ: Въ типографіи Императорской Россійской Академіи, 1835. – 270 с.
42. Собрание Сочинений Георгія Конискаго, Архієпископа Бѣлорусскаго. Часть I. – Санктпетербургъ: Въ типографіи Эдгарда Веймара, 1861. – 291 с.
43. Трактат между Россіею и Польшею о возстановлении мира между обеими державами, и о присоединении к Россіи некоторых от Польши земель (18 сентября 1773 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 19 (1770-1774) – Ч. I (законы № 13401 - 14232). – №14042.
44. Учреждение Министерства Духовных дел и Народного Просвещения (24 октября 1817 г.) // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649-1825). – Санкт-Петербург: Типография II отделения

собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Том 34 (1817). – Ч. I (законы 26589 - 27209). – №27106.

Література

Монографії, збірки статей, тези конференцій

1. *Белгородский А. В.* Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.). – Киев : тип. И.И. Горбунова, 1901. – 224 с.
2. *Бовуа Д.* Шляхтич, кріпак і ревізор. – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 415 с.
3. *Булгаков, М.* Преосвященный Георгий Конисский, Архиепископ Могилевский / священник М. Буглаков. - Минск : «Виноград», 2000. – 656 с.
4. *Вікторія Білик, Оксана Карліна* Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX століть. - Львів: Видавництво УКУ, 2018. - 304 с.
5. *Єрофієв Іван* До питання про старі українські міри, вагу та грошовий обіг / І. Єрофієв, з попереднім словом проф. О. Ветухова, за ред. акад. Д. І. Багалія. – Харків, 1927. – 52 с.
6. *Зварич Володимир* Нумізматичний словник / В. В. Зварич. - Львів : Вид. ун-ту, 1972. - 147 с.
7. *Знаменский П. В.* История Русской Церкви. - Москва: Директ-Медиа, 2012. - 1105 с.
8. *Знаменский П. В.* Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. – Казань, 1873. – 851 с.
9. *Знаменський П.В.* Духовные школы в России до реформы 1808 года. – Казань, 1881. – 807 с.
10. *Киприанович Г. Я.* Жизнь Иосифа Семашки: митрополита Литовского и Виленского и воссоединение западно-русских униатов с православною церковью в 1839. – Вильна, 1893. – 448 с.

11. *Киприанович Г. Я.* Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени. – Вильна, 1899. – 305 с.
12. *Кояловичь М. О.* Исторія возсоединенія западнорусскихъ униатовъ старыхъ временъ. – СПб: Тип. Второго отд-ния Собств. Е. И. В. канцелярии, 1873. – [2], XII, 400 с.
13. *Кузнецъ Т.В* Православне духовенство Уманщини ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2006. – 607 с.
14. *Кузнецъ Т.В., Кривошея І.І., Скус О.В.* Християнська Церква в Умані кінця ХVІІІ – початку ХХ століття. – Умань, 2012. – 148 с.
15. *Лось В. Е.* Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ — першій половині ХІХ ст.: організаційна структура та культурно-релігійний аспект. – К., 2013. – 300 с.
16. *Максим Яременко* Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська Православна Митрополія у ХVІІІ столітті. Львів: Видавництво УКУ, 2017. – 272 с.
17. *Марек Инглот (S.J.)* Общество Иисуса в Российской Империи (1772-1820 гг.) и его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всем мире. – М., 2004. – 626 с.
18. *Марозава Святлана* "Сваёй веры ламаць не будзем...": супраціў дэўнізацыі ў Беларусі (1780 - 1839 гады). - Гродна : ЮрСаПрынт, 2014. - 217 с.
19. *Миронов Б. Н.* Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): в 2 т. – Т.1. – СПб., 2003. – 548 с.
20. *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія ХІІ–ХVІІІ століть: організаційна структура та правовий статус. – Л.: Вид-во УКУ, 2010. – ХХІV, 832, 16 с.
21. *Смолич И.К.* История Русской Церкви 1700 – 1917. – М.: 1996. – Т. VIII. Ч. 1. – 799 с.

22. *Стегний П.В.* Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. - М.: Междунар. отношения, 2002. – 696 с.
23. *Титов Ф.И.* Русская православная церковь в Польско-Литовском государстве в 17-18 вв. Киевская митрополия - епархия в 17-18 вв. – Киев : тип. С.В. Кульженко, 1905-1916. – 480 с.
24. *Титов Феодор Иванович* Киевская академия в эпоху реформ (1796-1819 гг.). – 1910. – С. 47 с.
25. *Филатава Елена* Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси 1772-1860 гг. – Минск: «Белорусская наука», 2006. – 192 с.
26. *Dariusz Ciołka* Latynizacja Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej po synodzie zamojskim. - Libra s.c. Wydawnictwo i Drukarnia, 2014. – 320 s.
27. *Dorota Wereda* Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku. - Lublin : Wydawnictwo Werset, 2013. - 375 s.
28. *Loret M.* Kościół katolicki a Katarzyna II. 1772–1784. – Kraków-Warszawa, 1910. – 321 s.
29. *Marian Radwan* Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. - 504 s.
30. *Marian Radwan* Kościół greckokatolicki w zaborze rosyjskim około 1803 roku. - Lublin: IEŚ-W, 2003. - 184 s.
31. *Marian Radwan* Socjografia kościoła greckokatolickiego na braclawszczyźnie i kijowszczyźnie w 1782 roku. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2004. - 184 s.
32. Religie, edukacja, kultura : księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi / pod red. Mariana Surdackiego. - Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002. - 779 s.
33. *Skinner B.* The Western front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox Conflict in 18th-century: Poland, Ukraine, Belarus, and Russia. – DeKalb (III), 2009. – 295 p.

34. *Stanisław Litak* Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1996. - 633 s.
35. *Stanisław Litak* Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku. - Lublin: Tow. Naukowe KUL, 1980. - 527 s.;
36. *Witold Kolbuk* Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne. - Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998. - 451 s.

Статті

1. *Альмес І.* [Orthodoxa Confessio? Konfessionsbildung, Konfessionalisierung und ihre Folgen in der östlichen Christenheit Europas, hrsg. von Mihai-D. Grigore, Florian Kühner-Wielach (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2018), 359 s. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Band 114)] / *Іван Альмес* // Київська Академія. - Київ : Дух і літера, 2018. - Вип. 15. - С. 191-200.
2. *Андрей Игнатьев* Пять базовых концептов социологии религии. – Социологическое обозрение. – 2014. – Т. 13. – № 1. – с. 155–170.
3. *Буравський О. А.* (2013) Римо-католицька церква у міжконфесійних відносинах на Правобережній Україні: історія і сучасний стан // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору. – 2013. – № 5. - С. 181-189.
4. *Бурдые П.* Структура, габитус, практика // Журнал социологии и социальной антропологии. - 1998. - Т. I. - №2. - С. 70-92
5. *Ігор Сковчиляс* Брацлавський територіальний конфлікт 1747–1754 рр.: правові аргументи, еклезіальні й соціальні практики «впорядкування» географічного простору та історична пам'ять. // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2010. – Випуск 9. – С. 174-218.

6. *Колман Г.* Що таке Київське Православ'я? Парафіяльний клір і місцева релігійна практика Київської єпархії в ХІХ ст. // Труди Київської духовної академії. – К., 2014. – №21. – С. 179-187
7. *Кондратюк Р. Ю.* Джерела з історії уніатської церкви південно-східної Волині другої половини ХVІІІ ст. // Архіви України. - 2001. – № 4-5(247). – С. 98-110.
8. *Коптюх Ю.В.* Реформування землеволодіння православної церкви на Правобережній Україні в першій половині ХІХ ст. // Вісник Київського славістичного університету. – К., 2003. - № 4. – С. 95-101.
9. *Кузнець Т.В.* Православний клір Уманщини в середині ХІХ ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2005. – Випуск 9. – С. 45-50
10. *Максим Яременко* Демографія проти конфесійного дисциплінування (навчання дітей «закордонного» духовенства у Києво-Могилянській академії ХVІІІ століття) // *Theatrum Humanae Vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. - К. : Laurus, 2012. – С. 572-587.
11. *Марозава Святлана* Етос Унійної Церкви та національна ідентичність білорусів у ХІХ столітті // *Ковчег: зб. із церковної історії*. – Л., 2003. – Чис. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – С. 114–135.
12. *Меша В.Г.* Православний клір України в його ставленні до римо-католицької церкви (друга половина ХІХ ст.) // Вісник Київського славістичного університету. – К., 2003. - № 15. – С. 113-121.
13. *Олексій Смірнов* Страта Данила Кушніра і родина Гдишицьких. Уніати та православні на Наддніпрянщині другої половини ХVІІІ ст. – Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2017. – Випуск 13-14. – С. 245-262
14. *Роман Голий* Конфессиональные конверсии греко-католиков во второй четверти ХІХ в. (на примере Волынской губернии). - Вестник

- Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. - Т. 4, № 2. - СПб, 2014. - С. 107-113
15. *Руслана Шеретюк* Уніатська церква в контексті етноконфесійної політики Російської імперії першої чверті XIX ст. // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 48-62.)
  16. *Шеретюк Р. М.* Становище Греко-Уніатської Церкви напередодні поділів Речі Посполитої // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. - 2012. - Вип. 23. - С. 29-39.
  17. *Antoni Mironowicz* Kościół Prawosławny w dziejach Rzeczypospolitej. – Elpis 1/1, 1999. – 85-125
  18. *Antoni Mironowicz* Kultura prawosławna w dawnej Rzeczypospolitej. - Elpis 5/7/8, 2003. – S. 201-235
  19. *Barbara Skinner* New perspectives on Orthodox clerical education in Right Bank Ukraine, 1825-1855 // Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції «AD FONTES – ДО ДЖЕРЕЛ» до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії» / За ред. Н. Яковенко. – К., 2016. – С. 254-266.
  20. *Bogumił Szady* “Beneficia patronata” i “beneficia libera” - prawne i potoczne rozumienie prawa patronatu // Religia. Edukacja. Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi. – Lublin, 2002. – S. 53-61
  21. *Giovanni Filoramo* The transformation of the Inner Self in gnostic and hermetic texts. Transformations of the Inner Self in Ancient Religions. – ed. Jan Assmann, Guy G. Stroumsa) - 1999 – P.137–149.

Дисертації, праці кваліфікаційні

1. *Галанов М.М.* Политика российского самодержавия и позиция Русской Православной церкви в отношении католиков и униатов в годы

- царствования Павла I. Дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / Санкт-Петербургский государственный экономический университет. - Спб, 2014. – 536 с.
2. *Наталя Дерев'янка* Modus vivendi: православізація унійного кліру на прикладі духовенства Радомишльського повіту (1794–1839 рр.). Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра історії: 6.020302 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2018. – 99 с.
  3. *Перерва В.С.* Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській Митрополії кінця XVIII-XIX століття. Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 211 с.

Електронні ресурси

1. *Бурдые П.* Формы капитала // Экономическая социология (электронный журнал). – 2002. – Т.3. – № 5. – С. 60-74 // Электронный ресурс:
https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208205039/ecsoc_t3_n5.pdf
2. *Герман Коцыба* Дисциплинирование Фуко. Дискурс-анализ как социология знания // Научный журнал "Современный дискурс-анализ". – Выпуск 1. – Том 1. – 2009. / Электронный ресурс:
http://discourseanalysis.org/ada1_1.pdf
3. *Мишель Фуко* Порядок дискурса. Лекция // Центр гуманитарных технологий. — 09.04.2007 / Электронный ресурс:
<https://gtmarket.ru/library/articles/777>

Додатки

Додаток 1. Адміністративний поділ Унійної Церкви в Речі Посполитій у 1772 р.

Джерело: Radwan M. Kościół greckokatolicki w zaborze rosyjskim około 1803 roku. – Lublin, 2003.

Додаток 2. Унійні деканати в Київському та Брацлавському воєводствах 1782 р.

Джерело: Radwan M. *Sociografia Kościoła greckokatolickiego na Braclawszczyźnie i Kijowszczyźnie w 1782 roku.* – Lublin, 2004.

Додаток 3. Унійні єпархії в Російській імперії (1798-1808)

Джерело: Radwan M. *Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim (1795–1839)*. – Roma-Lublin, 2001.

Додаток 4. Деканати в унійних єпархіях в 1816 році.

єпархії			
віленська	полоцька	брестська	луцька
1. бобруйський	1. бешенковіцький	1. білостоцький	1. брацлавський
2. докшицько-борисовський	(міський) 2. бешенковіцький	2. більський	2. чернігівський
3. дзисненський	(заміський) 3. бобиніцький	3. брестський	3. дубенський
4. ігуменський	4. биховський	4. циринський	4. дубровицький
5. курляндський	5. шашницький	5. дрогицький	5. гайсинський
6. мінський	6. чериковський	6. дрогичинський	6. уманський
7. ошмянський	7. городецький	7. гродзенський	7. ямпільський
8. вілейський	8. городицький	8. яновський	8. камінь-каширський
9. віленський	9. городищанський	9. камянецький	9. казинський
10. заберижинсько-борисовський	10. лепельський	10. кобринський	10. ковельський
	11. мстиславський	11. лідський	11. ксаверівський
	12. оршанський	12. любешівський	12. летичівський
	13. полоцький	13. мозирський	13. могилівський
	14. рогачевський	14. новодворський	14. новгород-волинський
	15. шебеський	15. новгородський	15. ольгопільський
	16. смолянський	16. пінський	16. острозький
	17. тетеринський	17. поліський	17. овруцький
	18. толочинський	18. пружанський	18. плоскіровський
	19. веліський	19. речинський	19. поставський
	20. вітебський	20. слонімський	20. радомишльський
	21. зідруцько-рогачевський	21. слуцький	21. ратненський
	22. заполянський		22. рівенський
	23. засоський		23. староконстантинівський
			24. таращанський (міський)
			25. таращанський (заміський)
			26. ущицький

Перекладено за *Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim (1795–1839)*. – Roma-Lublin, 2001. – S. 40

Додаток 5. Рожевський округ після II поділу Речі Посполитої

№	Населений пункт	Церква	Священник
1.	м-ко Брусилів	Вознесенська	Григорій Вигура
		Воскресенська	Іоан Завадський
2.	м-ко Коростишів	Різдва Богоматері	Іосиф Мацкевич
		Святотроїцька	Димитрій Витвицький
		Покрови Богоматері	Іоан Козлянський
3.	м-ко Ходорків	Різдва Богоматері	Феодор Туржанський
4.	с. Соболівка	Зачаття св. Анни	Стефан Дасевич
5.	с. Хомутець	Св. Архангела Михаїла	Петро Домбровський
6.	с. Соловіївка	Св. Миколая	Феодор Кальницький
7.	с. Дивин	Живоначальної Троїці	Андрій Кошиць
8.	с. Водотії	Св. Миколая	Антоній Лотоцький
9.	с. Гнилець	Св. Миколая	Матфій Махнович
10.	с. Болячів	Різдва Христового	Никифор Стахурський
11.	с. Озеряни	Св. Архангела Михаїла	Карп Центнер
12.	с. Осівці	Зішестя св. Духа	Микола Рогуцький
13.	с. Карабчин	Свято-Покровська	Григорій Прокопович
14.	с. Кочерів	Покрова Богоматері	Іоан Севковський
15.	с. Озера	Свято-Архангельська	Іоан Боярович
16.	с. Биків	Свято-Покровська	Стефан Заблоцький
17.	с. Яроповичі	Св. Димитрія	Іоан Фореній
18.	с. Вільня	Св. Архангела Михаїла	Іоан Венгринович
19.	с. Щегліївска	Св. Димитрія	Іосиф Сушицький

	- приєднався
	- не приєднався
	- помер

Укладено нами за: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1043. – Спр. 167. – 99 арк.

Додаток 6. Монета випущена на честь Полоцького собору 1839 р.

СПб монетный двор. Автор П. Уткин. Бронза. Диаметр 62 мм.

На лицевой стороне изображение Нерукотворного образа Христа Спасителя, по кругу «ТАКОВА ИМАМЫ ПЕРВОСВЩЕННИКА. ЕВР. VIII, 1.» (мы имеем такого Первосвященника - цитата из Послания к евреям Св. апостола Павла на церковно-славянском языке), в обрзе «ОТТОРГНУТЫЕ НАСИЛЕМЪ-(1596) ВОЗСОЕДИНЕНЫ ЛЮБОВІЮ-(1839)» - «РЪЗ. П. УТКИНЪ.».

На оборотной восьмиконечный крест в сиянии, по кругу «ТОРЖЕСТВО – ПРАВОСЛАВІЯ», внизу «25 МАРТА 1839.».

Додаток 7. Шаблон присяги конвертита

Клятвенное обещаніе

Азь ... в том что я уніатской веры и никаких от нее членов содержать и никого от православных прельщать не буду никогда никаким образом не дерзну его императорского величества неприятелем вредительской откровенности чинить, ни же какую запретительную с кем корреспонденцію внутри и вне всероссийского государства содержать или каким нибудь образом противу должности вернаго его императорскому величеству подданства поступать, но пребуду всегда яко верный слуга в верном подданстве, котороя право и всецело без всякого нарушенія содержать имею и прочее в печатных священнических присягах заключающееся твердо и непременно содержать и возбраненного всячески браниться буду, клянусь же и еще пред всемогущим богом что все сія мною обещаваемое неинако толкую во уме моем яко провещаваю устами моими, но в той силе и разуме каковую силу и разум написанная здесь слова. Чтущим а слышащим являют и сія все утверждаю клятвою моею буди мне серведец Бог обещанія моего свидетель яко не ложное есть а ще же ожное и не по совести моей будь мне тот же правосудный отмститель

В заключеніи же сіе моей клятвы целую слова и крест спасителя моего Аминь.

Джерело: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 3. – Спр. 58. – Арк. 5

Додаток 8. Яких книг не вистачало в церквах Махнівського повіту (1801 р.)

Аркуш	Населений пункт	Церква	Яких книг не вистачає
9	с. Брицка	Параскевская	12 місячних миней, устава и книжици благодарственіи
11	с. Белое	Михайловская	12 місячних миней, устава и книжици благодарственіи
13	с. Блажівка	во имя спасителя Христова Николая	12 місячних миней, устава, Ирмологія нотного и книжици молебственной
15	с. Белашки	во имя Свято-Преображенской	все имеются
17	с. Булаи	Свято-Николаевская	12 місячних миней и молебника благодарного
19	м-ко Белополье	во имя Святых апостола Петра и Павла	нет
21	м-ко Белиловка	Свято-Троицкая	12 місячних миней, нотного Иермолога и требника
23	с. Воина	Свято-Михайловская	12 місячних миней, устава, Ирмологи нотного без нот
25	с. Волчинец	во имя Святого апостола евангелиста Иоанна Богослова	12 місячних миней, устава, Ирмологіи без нот, о должности христианина, в книжице благодарственной молебен, и чин исповедания православных
27	с. Вчорайше	Свято-Михайловская	малого Чсловца, трафологона Иермолога безнотного требника
29	с. Вернигородок	Рождество-Богородичная	неимеется
31	с. Верболозы	Святого архистратига Михаила	нет
33	с. Варшици	Покровская	12 місячних миней, устава и книжиці молебственных
35	с. Воскодавинцы	Свято-Покровская	благодарнаго молебника
37	с. Войтовцы	Свято-Покровская	12 місячних миней, устава, о должности христианина, псалтирь и требника
39	с. Васильковцы	Свято-Рождества пресвятой Богородицы	12 місячних миней
41	м-ко Вахновка	Рождественская	апостола устава и книжици благодарствованія
43	с. Глуховец	Свято-Параскевская	12 місячних миней , Ермологія нотного и безнотного, устава
45	с. Гуровец	во имя Рождества Богоматери	нет
47	с. Городок	Свято-Михальская	Ирмологии, молебственной книжици
49	с. Годомец	Свято-Покровская	имеются
51	с. Голубовка	Свято-Покровская	имеются
53	с. Гопчицы	во имя Святая Троицы	имеются
55	с. Дергановка	Рождество-Богородичная	все имеются

57	с. Жежелев	во имя святителя Николая	нет
59	с. Журбинец	во имя Святого Иоанна Богослова	12 месячных, иермалогія нотнаго, благодарного молебня
61	с. Жидовец	Свято-Покровскаі	октоиха, миней, Ирмология
63	с. Закутинцы	во имя Покрова Богоматери	нет
65	с. Збараж	во имя Успения Пресвятыя Богородицы	устава, миней, Ирмолоиха нотного и книжици молебственной
67	с. Зозулинец	во имя Святого Великомученика Димитрия	устава, миней, Часлова нотного Ирмологія, молебственной книжици
69	с. Ивашковец	Свято-Димитриевская	нет
71	с. Малая Клеминка	Покровська	трифологіона, октоиха, Часлова, устава церковно, Ирмология безнотного и миней
73	с. Кикишовка	Параскевская	Октоиха, Часловца, Ирмологія безнотного, устава церковного, миней
75	с. Княжики	Свято-Покровська	все имеются
77	с. Каменка	Рождество-Богородичная	все имеются
79	с. Козятын	во имя Свято апостола и евангелиста Луки	устава, миней, часлова, нотного Ирмология и молебной книжици
81	с. Кашперовка	во имя Архистратига Михаила	нет
83	с. Кардышовка	во имя Покрова Пресвятыя Богородицы	устава, миней, книжици молебственной
85	с. Кумановки	во имя Святого архистратига Михаила	устава, миней, часлова, Ирмология и молебственной книжици
87	с. Константиновка	Богословская	миней, устава
89	с. Курави	Михайловская	миней, устава, книжици благодарственій
91	с. Котяжинцы	Вознесенская	устава, миней
93	с. Кулешов	Свято-Параскевская	все имеются
95	с. Круподеренцы	Свято Рождества Богоматери	все имеются
97	с. Лещанцы	Свято-Покровская	разной печати все имеются
99	с. Люлинец	Свято-Богословская	все имеются
101	с. Левковка	Свято-Николаевская	апостола, часловца, миней, благодарного молебна
103	с. Лосиевка	Свято-Богословская	устава, книжици благодарственія
105	с. Маркуши	Свято-Михайловская	октоиха, триоди постной, Ирмологія нотного и безнотного, миней, устава
107	с. Марковец	Златоустого	трифологіона, часловца, устава церковного, Ирмологіона безнотного, миней, октоиха
109	с. Молотковцы	Свято-Николаевская	октоиха, псалтиря, часловца, евангелія апостола, миней, Иермолога безнотного
111	с. Волоские Махаринцы	Свято-Успенская	служебника, часослова, октоиха, миней
113	с. Дубови Махаринцы	во имя Рождества Пресвятыя Богородицы	устава, миней, часослова, требника, ирмология и молебственной книжици

115	с. Малинки	Святого Иоана Богослова	молебника благодарного
117	с. Мончин	Рождество-Богородичная	часослова, ирмология, молебника
119	с. Неведовка	во имя святителя Николая	нет
121	с. Нимиринец	Свято-Воздвиженская	трифолог, триода великопостная, требника великого
123	с. Новая Гребля	Михайловская	миней, устава, книжици благодарственій
125	с. Низгурец	Свято-Златоустовская	апостола, часловца, миней, нотного Ирмолога, благодарного молебня
127	с. Обуховка	Богословская	псалтиря, требника, триода постного, устава
129	с. Овечаче	во имя Святого архистратига Михаила	устава, миней, иермолога нотного, книжици молебственной
131	с. Огиевка	во имя Свято Параскевской	нет
133	с Овсинки (?)	Святых Верховных апостолов Петра и Павла	молебника благодарного
135	с. Ординцы	Святого апостола евангелиста Иоана Богослова	часослова, октоиха, миней, молебника благодарного, требника
137	с. Поличенец	Преображения господня	часослова, требника, устава, Иермология безнотного
139	с. Пузырьки	во имя Сошестввья святого духа	имеются
141	с. Пляховка	во имя зачатья Святъя Анны	устава, миней
143	с. Пиковцы	во имя Святителя Христова Николая	устава, миней, Ирмология и молебственной книжици
145	с. Псяровка	Параскевская	устава и книжици благодарственной
147	м-ко Прилуки	Преображенская	устава
149	м-ко Прилуки	Покровская	только служебник и требник есть
151	м-ко Прилуки	Троицкая	устава
153	с. Прушинки	Свято-Богословская	устава, миней, служебника, часослова, требника, Ирмология нотного и молебственной книжици
155	с. Педосы	во имя святителя Николая	часослова, молебника благодарного
157	с. Павловки	во имя Святого апостола Иоана Богослова	все имеются
159	м-ко Погребница	Свято-Успенская	все имеются
161	м-ко Погребница	Свято-Михайловская	все имеются
163	с. Роскопаны	Свято-Николаевская	все имеются
165	с. Сингаевки	во имя святителя Николая	нет
167	с. Соколец	во имя Святого архистратига Михаила	устава, миней, нотного Ирмолоиха, молебственной книжици и о должности пресвитера
169	с. Сопине	Свято-Успенская	миней и молебника благодарного

171	м-ко Семигородок	во имя Святого апостола Иоана Богослова	устава, миней, ирмология нотного и книжици молебственной
173	с. Сестриневка	Свято-Покровская	миней, благодарного молебна (вписано над нет)
175	с. Сошенска	во имя Святителя Христова Николая	устава , миней, нотного и безнот ирмолога, книжици исповеданія православних
177	м-ко Спичинцы	Свято-Покровская	миней, молебника благодарного
179	с. Свитинцы	Свято-Михайловская	все имеются
181	с. Степанок	Святой великомученицы Параскевы	требника, иярмолога
183	с. Саражинцы	во имя Покрова Богоматери	ірмологія, благодарственних молебствий книжица
185	с. Станиловка	Свято-Вознесенская	устав, миней, Ирмологий нотный и безнотный, книжица благодарственного молебня, и книжи жбж чин (??) исповеданія православних
187	с. Тереховой	Святой Мученицы Параскевы	октоиха, часловца, малого и великого псалтиря, устава, миней
189	с. Турбова	Димитреевская	устава, миней и книжици благодарственной
191	с. Талалаи	Свято-Покровская	благодарнаго молебника и мокочьа (?)
193	с. Фридров	Димитреевская	трифологиона, Ирмология безнотного, устава, часловца, миней
195	с. Ха(д)жин	во имя Архистратига Михаила	неимеется
197	с. Халаимгородок	во имя святителя Николая	нет
199	с. Черничка	во имя Рождества Пресвятыя Богородицы	часловца, требника, октоиха, миней, ирмоля нотного и безнотного
201	с. Чернорудки	Свято-Димитриевская	трафоля, триоди постной, миней, нотного Ирмоля, устава
203	с. Великой Чернявки	Свято-Богословская	устава, часослова, миней, благодарного молебня
205	с. Малой Чернявки	Свято-Воздвиженская	все имеются
207	с. Малой Чернятин	Лукийская	устава апостола книжици благодарствения
209	с. Черемошне	во имя Святаго Великомученика Димитрия	благодарного молебника
211	с. Шпичинцы	Рождество-Богородичная	нотного Ирмолога, миней, устава (поверх нет)
213	с. Шармовка	Рождество-Богородичная	все имеются
215	с. Шендеровка	Покровская	триход цветной требника трафоля, книжици молебствения часлова октоиха и устава
217	с. Ярославка	Свято-Михайловская	требника, миней, благодарного молебня
219	с. Юровка	Рождество-Богородичная	октоиха, трифологиона, Ермология безнотного, устава, и миней
221	с. Юзефовка	во имя Покрова Пресвятыя Богородицы	устава, миней, нотного Ирмолоиха, молебственной книжици

Складено нами на основі: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21

Додаток 9. Благочиння Махнівського повіту у 1801 році.

Аркуш	Населений пункт	Назва	Благочинний
37	с. Війтівці	Свято-Покровська	
51	с. Голубівка	Свято-Покровська	
55	с. Дерганівка	Різдво-Богородична	
59	с. Журбинець	Святого апостола Іоанна Богослова	
111	с. Волоські Махаринці	Свято-Успенська	
125	с. Низгурець		
131	с. Огіївка	Свято-Параскевська	Феодор Чернявка
173	с. Сестриневка	Свято-Покровська	
201	с. Чорнорудки	Свято-Димитрівська	
203	с. Велика Чернявка	Свято-Богослівська	
205	с. Мала Чернявка	Свято-Воздвиженська	
211	с. Шпичинці	Різдво-Богородична	
217	с. Ярославка	Свято-Михайлівська	
19	м-ко Білопілля	на ім'я Святих апостолів Петра і Павла	
29	с. Вернигородок	Різдво-Богородична	
31	с. Верболози	Святого архистратига Михаїла	
45	с. Гурівець	на ім'я Різдва Богоматері	
49	с. Годомець	Свято-Покровська	
63	с. Закутинці	на ім'я Покрови Богоматері	
69	с. Івашковець	Свято-Димитрівська	Савва Чаруковський
77	с. Камінка	Різдво-Богородична	
81	с. Кашперовка	Святого архистратига Михаїла	
119	с. Неведовка	на ім'я святителя Миколая	
139	с. Пузирьки	на ім'я Зіслання Святого Духа	
165	с. Сингаєвки	на ім'я святителя Миколая	
195	с. Ха(д)жин	Святого архистратига Михаїла	
197	с. Халаїмгородок	на ім'я святителя Миколая	
15	с. Білашки	Свято-Преображенська	
47	с. Городок	Свято-Михальська	
53	с. Гопчиці	на ім'я Святої Трійці	
93	с. Кулешів	Свято-Параскевська	
95	с. Круподеренці	Свято Різдва Богоматері	
97	с. Лещанці	Свято-Покровська	
99	с. Люлинець	Свято-Богослівська	Василь Ветвицький
121	с. Немиринець	Свято-Воздвиженська	
157	с. Павловки	Святого апостола Іоанна Богослова	
159	м-ко Погребища	Свято-Успенська	
161	м-ко Погребища	Свято-Михайлівська	
163	с. Роскопани	Свято-Миколаївська	
179	с. Свитинці	Свято-Михайлівська	
183	с. Саражинці	на ім'я Покрови Богоматері	
13	с. Блажіївка	на ім'я Святителя Христового Миколая	
65	с. Збараж	на ім'я Успіння Пресвятої Богородиці	Феодор Павловський
67	с. Зозулинець	на ім'я святого Великомученика Дмитрія	
79	с. Козятин	на ім'я Святого апостола і євангеліста Луки	

83	с. Кардишівка	на ім'я Покрови Пресвятої Богородиці	
85	с. Куманівки	на ім'я Святого архистратига Михаїла	
113	с. Дубові Махаринці	на ім'я Різдва Пресвятої Богородиці	
129	с. Овечаче	на ім'я Святого архистратига Михаїла	
141	с. Пляхівка	на ім'я зачаття Святої Анни	
143	с. Пиківці	на ім'я Святителя Христового Миколая	
167	с. Соколець	на ім'я Святого архистратига Михаїла	
171	м-ко Семигородок	на ім'я Святого апостола Іоанна Богослова	
221	с. Юзефівка	на ім'я Покрови Пресвятої Богородиці	
71	с. Мала Клеминка	Покровська	
73	с. Кікішівка	Параскевська	
105	с. Маркуші	Свято-Михайлівська	
107	с. Марковець	Златоустого	
109	с. Молотківці	Свято-Миколаївська	
127	с. Обухівка	Богослівська	Феодор Менчиц
137	с. Поліченець	Преображення Господнього	
187	с. Терехової	Святої Мучениці Параскеви	
193	с. Фридрів	Димитрівська	
199	с. Черничка	на ім'я Різдва Пресвятої Богородиці	
219	с. Юрівка	Різдво-Богородична	
9	с. Брицька	Параскевська	
11	с. Білоє	Михайловская	
33	с. Варшиці	Покровська	
41	м-ко Вахнівка	Різдва Христового	
87	с. Константинівка	Богослівська	
89	с. Курави	Михайлівська	
103	с. Лосівка	Свято-Богословська	
123	с. Нова Гребля	Михайлівська	Іоан Крушинський
145	с. Псярівка	Параскевська	
147	м-ко Прилуки	Преображенська	
149	м-ко Прилуки	Покровська	
151	м-ко Прилуки	Троїцька	
153	с. Прушинки	Свято-Богослівська	
189	с. Турбова	Димитрівська	
207	с. Малий Чернятин	Лукийська	
215	с. Шендерівка	Покровська	
21	м-ко Белілівка	Свято-Троїцька	
23	с. Война	Свято-Михайлівська на ім'я Святого апостола євангеліста Іоанна Богослова	
25	с. Волчинець	Богослова	
27	с. Вчорайше	Свято-Михайлівська	
43	с. Глуховець	Свято-Параскевська	Кирил Молявка Тараскевич
57	с. Жежелів	на ім'я Святителя Миколая	
91	с. Котяжинці	Вознесенська	
175	с. Сошенська	на ім'я Святителя Христового Миколая	
185	с. Станилівка	Свято-Вознесенська	
213	с. Шармівка	Різдво-Богородична	
17	с. Булаї	Свято-Миколаївська	Іоан Збичевич
35	с. Воскодавинці	Свято-Покровська	

39	с. Васильківці	Свято Різдва Пресвятої Богородиці
61	с. Жидовець	Свято-Покровська
75	с. Княжики	Свято-Покровська
101	с. Левківка	Свято-Миколаївська
115	с. Малинки	Святого Іоана Богослова
117	с. Мончин	Різдво-Богородична
133	С. Овсинки (?)	Святих Верховних Апостолів Петра і Павла Святого апостола євангеліста Іоанна Богослова
135	с. Ординці	на ім'я Святителя Миколая
155	с. Педоси	Свято-Успенська
169	с. Сопине	Свято-Покровська
177	м-ко Спичинці	Святої Великомучениці Параскеви
181	с. Степанок	Свято-Покровська
191	с. Талалаї	на ім'я Святого Великомученика Дмитрія
209	с. Черемошне	

Складено нами на основі: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21.

Додаток 10. Відомості про священнослужителів Махнівського повіту за 1801 рік.

№	Населений пункт	Ім'я	Вік	Освіта	Чий син	Кар'єра	Поведінка	Сім'я
1.	с. Брицка	Иоан Менчиць	-	в Житомирських школах по риторику	Свящ.	16.02.1799 Ієрофеєм рукопокладений до цієї церкви	искусен; доброго	Женат на девице; Григорій 3
2.	с. Брицка					Син померлого священника Петра Рожковського Матфій, 7 років, навчається часословцю, не навчається за малолетством		
3.	с. Белое	Петро Робаковський		Померлого священника				Михаїл 11 - навч. Псалтирю; Василій 8 - часловца, азбуки; Іоан 4
4.	с. Белое	Євстихій Чайковський		Наглядач-священник (з с. Шандаровки)				
5.	с. Блажівка	Андрей Маркевич	40	з нижчих класів по риторику	Свящ.	15.07.1784 - УМ Ясоном Смогоржевським Подольської єпархії Сінницького повіту в село Павловку у священника рукопокладений; 20.03.1786 - переміщений до Блажіївської церкви; 19.05.1795 - протоієреєм Феодором Зражевським присднаний; 17.04.1801 - грамотою від митрополита затверджений сюди.	в читанні іскусен, нотному співу навчався; тверезий і добропорядочний	Женат на девице священническою дочери; Даниил 14, навчається в КА латинському

6.	с. Белашки	Александр Новохапский	32	в Винницком училище ... риторики	Свящ.	15.02.1797 - рукопол. в Черемошню Брацл. і Подол. Єпископом; 29.10.1800 - в Белашки переведен	искусен; доброго	женат; Матфтей 6 Александр4 Григорий 2
7.	с. Булаи	Роман Захаревич	36	до 5 класа	Свящ.	16.02.1796 - Еп. Іоаникієм произведен во священника в с. Булаи	искусен; склонен до пьянства и сору, был подсуден и штрафован	женат на девице; Андрей 5
8.	М-ко Белополье	Сергей Кршикуневич	63	не навчався	Свящ.	25.03.1765 - УМ Володкевичем здешнего уезда в с. Сингаевку за викария рукоположен; Иасоном Смогоржевским в м-ко Белополье к Петропавл. ц. переведен; 30.08.1794 - протоиерем Петром Зражевским приднаний; 1800 - грамота	искусен; доброго	женат на девице; Феодосий 13 - рос.грам. обучается
9.	М-ко Белиловка	Феодор Чернявский	36	синтаксиме	Свящ.	8.09.1794 - УЄ Іосафатом Булгаком рукоположен Свято-Троицкой церкви во священника; 19.05.1795 - протоіереєм Іоаном Охотою Либицким присоединен; 1798 - в благочинного избран	сведущ; трезвого и честного	женат на девице

10.	с. Воина	Василий Сешицкий	39	пітики	Свящ.	<p>9.12.1787 - по звільненню з семінарії УМ Ясоном Смогоржевскимрукоположений в с. Воину;</p> <p>8.06.1795 - благоч. протоієр Махновським і Чуднівським (колишн.) Іоанном Охотою Либицким присданий;</p> <p>затим єпископом Іоаннієм призначений на посаду;</p> <p>_12.1800 - усинов. грам. затвердж.</p>	в чтении добр, посредственен в нотном пении; добраго и трезваго	вдов; Дямян 11 - обучается писать и началам латинскаго...
-----	----------	------------------	----	--------	-------	---	---	--

11.	с. Волчинец	Симеон Петров сын Брояковский	-	в Люберской семинарии поетики	Свящ.	<p>_ - по звільненню з семінарії УЄ Львівським Деоном Шептицьким рукопокладений і назначений экзаменатором в части дзеканій 14 років був на посаді;</p> <p>__02.1795 - ієреєм Феодором Зражевским присданий;</p> <p>1795 - по вибору священників Подольским єпископом Іоаннієм Махновського повіту першої частини благочинним и МДП першоприсутнім, а по прозьбі його последовавшим (указом) уволен</p>	исправен; честнаго и добропорядочнаго	женат на девице
-----	-------------	----------------------------------	---	----------------------------------	-------	---	---------------------------------------	--------------------

12.	с. Вчорайше	Феодор Менциц	36	філософiя	Свящ.	1793 - УМ Феодосiєм Ростоцьким в с. Маркуши; 1795 - там же протоiсреем Феодором Зражевським приеднаний; 1800 - по проханню його i на розгляд скудости приходу у Марушах - переведений в с. Вчорайше i грамотою затверджений	исправен; трезвого и честнаго	женат на девице; Александр 2
13.	с. Вернигородок	Ияков Левандовский	31	не навчався	Свящ.	25.05.1793 - УМ Филиппом Володкевичем руопокладений священником сюди; 8.05.1795 - протоiсреем Охотою Либицьким приеднаний ; 7.11.1800 - грамотою затверджений	могущий; доброго, радочен и нештраф.	женат на девице; Антон 6 - обучается русской грамот.

14.	с. Верболозы	Григорий Здетовецкий	75	не навчався	Шляхта	по изучению российской грамоты в селениях Неведовки и Вернигородок исправлял дячковскую должность; 1.03.1755 УМ Иассоном Смогоржевским Корсунского деканата в село Покову за викария рукоположен; потом в село Вернигородки переведен где - 14.07.1795 - протоиреем Охотою Либицким присоединен; указом Брацлавської консисторії определен в с. Веболозы і грамотою затверджений	искусен; добропорядочен и нештрафован	вдов
15.	с. Варшицы	Александр Козакевич	41	не навчався в семінарії	Посполитий	31.07.1796 - Іоаникіє в діакона і священника рукопокладений до цієї ж церкви і грамотою затверджений	искусен; добраго	женат на девице; Григорій 6, Василий 3 - за малол. не об.
16.	с. Воскодавинцы	Трофим Горошкевич	30	не навчався	Посполитий	4.10.1796 - звільнений з звання посполитого у священника до цього села	искусен; почтенного	женат на девице
17.	с. Васильковцы	Мартиниан Безбедович	40	до 5 класа	Шляхта	22.07.1797 - рукопокладений Іоаникієм; 15.05.1798 - затверджений Іерофеєм	искусен; постоянно	женат; Іоан 15; в академии 1 класи; искусен

18.	М-КО Вахновка	Игнатий Крубович	31	в винницких школах по риторику	Свящ.	24.05.1798 - преосв. Иерофеем в диакона и священника рукополож.. I грамотою затверджений	искусен; доброго	женат на девице; Роман 5, Николай 3 - не навч за малол.
19.	с. Глуховец		36	риторики	Свящ.	23.05.1792 - УЄ Арсением Главницким к махновской тогда приладской, а нине Соборной Богородичной церкви в викарного священника рукоположен; __06.1795 - Иоаном Охотою Либицким приднаний; Иоаникієм Подольським назначений в МДП присутнім; 1798 - за определением Молявкою Тараскевичем грамотою Иерофея в с. Глуховці назначений.	искусен; трезв и добропорядочен	женат на девице
Иоан Михальский								
20.	с. Гуровец	Антоній Мурковский	31	ничему	Дяка	МДП назначений на посаду в с. Вершици; 27.01.1801 - МК рукоположений в с. Гуровці	средственен; добропорядочного	женат на девице
21.	с. Гуровец	умершаго священника Иоана Крабницкого сини Алексей 15 (нотному пению и писать); Димитрий 5 (росийской грамоте)						

22.	с. Годомец	Антоній Добржский	49	не навч.	Свящ.	23.08.1786 - УМ Іассоном Смогоржевським у священника сюди ж рукопокладений; 3.09.1794 - ієреєм Петром Гражовским приєднаний; 15.12.1800 - МК дана грамота	средственен	вдов; Феодор 12 - обуч. в Кіевской академіи
23.	с. Голубовка	Петр Загайкевич	38	в семінарії Любарских по 4 класу	Свящ.	9.12.1788 - УМ Феодосієм Ростоцким рукополож. у свящ в с. Голубовку к ц. Святопетровской; 23.07.1795 - там же Іоаном Лебицким (колишнім чуднівським і Махновським благочинним) приєднаний до цієї церкви	пианственною страстію заражен	женат на девице; Іосиф 13, Карп 6 - обучаються в дому русской грамоты
24.	с. Гопчицы	Гавриил Гутовский	36	в семінарії Любарских синтаксиме	Свящ.	6.11.1793 - УМ Феодосієм Ростоцким рукоположен до цієї ж церкви; 26.05.1795 - по желанію своєму благочинним Ігнатієм Бицким приєднаний	искусен, добропорядочен	женат на девице
25.	с. Дергановка	Дмитрий Крижановский	52	в семінарії не навч.	Шляхта	21.07.1781 - УМ Іассоном Смогоржевским у свящ. ключа Мошенського в с. Березнякидо церкви пророка Ільи; 25.05.1790 - Феодосієм Ростоцьким в с. Дергановку переведений; 19.05.1795 - Іоаном Охотою Либицким приєднаний.	искусен, трезвен	вдов

26.	с. Жежелев	Савва Чаруковский	34	Богослiв'я	Свящ.	<p>19.06.1792 - КМ Самуилом руковоложен во свящ. уезда Золотоношскаго в с. Крутьки;</p> <p>1794 - по указу сената отправлен в Житомир к архимандриту, а нине епископу Варлааму, коим отправлен Домбровицкой округи к благочинному игумену Лазару, где присоединял той округи священников купно с церквями и народом из униї к православію и исправлял другіе по таковым обстоятельствам случившіеся указныя дела;</p> <p>тем же благочинним игуменом отправлен к Минскому архипастырю Виктору тогда Брацл. а ныне Подол. губернии, где также по предложению бывшаго Винницкаго уезда протоіеря Вержинскаго того уезда села Комарова церковь и народы присоединил к православію в тое селение Минским архиепископом определен;</p> <p>26.08.1796 - за присоединением же того села униятскаго священника в православие и за утверждением в том селе по прежнему настоятелем Брацлавским епископом Иоаникием определен Махновскаго уезда в село Жежелев, по выбору Махновскаго уезда священников и утвержден означенного Иоаникія того уезда при 15 церквах, депутатскую должность исправлял, а затем 1798 - ввиду указа КДД в благочиннаго избран, в каковой долж. и по ныне состоит</p>	исправен, добраго и трезваго	женат
27.	с. Журбинец	Иосиф Зелиинский	53	риторики	Шляхта	<p>5._.1785 - УМ Иассоном Смогоржевским рукоп. в с. Журбинці;</p> <p>19.05.1795 - бывшим протоіереем Феодором Зражевским присднаний</p>	в читанні средственен; нотному пенію не обучался; добраго	женат; Григорій 10 обуч. рус. грамоте

28.	с. Жидовец	Ананій Ковальський	52	до 5 класа	Свящ.	22.05.1776 - УМ Леоном Шептицьким; 3.05.1795 - благоч. Игнатием Быцким приднаний; 27.11.1800 - грамотою КМ затвердж.	искусен;постояннаго	женат на девице; Яков 20 (в чтении искусен, до 4 класа); Павел 14 (в чтении искусен); Петр 9 (учит псалтирь); Василий 2
29.	с. Закутинцы	Исаакий Веселовский	35	не навч.	Дяка	21.10.1795 - Іоаникієм Сп. БрацліПод к сему приходу в настоящий сан рукоположен	искусен; добropорядочен и нештрафован	женат на девице
30.	с. Закутинцы	Петр Барилевич (Уступивший по старости зятю приход)	99	ничему	Свящ.	29.03.1758 - УМ Филипом Володкевичем в с. Каменск; а оттоль униатскою ж властью переведен, а по старости уволен	знающий; пречижен и нештраф.	вдов
31.	с. Збараж	Феодор Ящуржинський	54	не навч.	Свящ.	19.08.1779 - УЄ Леоном Шептицьким сюди рукопокл.; 19.09.1794 - протоіереєм Стефаном Строцьким приднаний; 31.04.1801 - грамотою КМ затвердж.	искусен; хорошаго	вдов; Августин 11 (обуч. Писать и поинілам читать и наход.при отцу...)
32.	с. Зозулинец	при сей настоятельнаго священника нет, а надсматривает за приходом с. Сошенка благоч.свящ. Феодор Павловский						

33.	с. Ивашковец	Гаврил Менчиць	71	не навч.	Свящ.	11.03.1761 - Филипом Володкевичем рукоположен у свящ. и опред. в с. Иванковци ...(?); 1795 - Іоаном Охотою Либицким приєднаний; 1800 - грамотою КМ затв.	по старости не плох; честен	женат на девице
34.	с. Малая Клемишка	Ерміи Загайкевич	31	синтаксима	Свящ.	1795 - Іоаникієп ЄБП в дякона в с. Безименной; 4.02.1798 - КМ сюди у свящ.	не худ, честного	женат; Василий 1
35.	с. Кикишовка	Григорий Горошкевич	33	синтаксима	Дяка	1796 - Іоаникієм у свящ. сюди	читает хорошо, честного	женат; Феодор 4
36.	с. Княжики	Іоан Просовский	55	не навч.	Шляхта	15.07.1777 - УМ Іоном Шептицким в село ___(чай?) рукоположен у свящ; 30.02.1799 - по желанію своему приєднаний Іоаном Крупною уезда Богославского и сюди назначений	искусен; доброго	женат
37.	с. Каменка	Лукіан Бариллович	37	не навч	Свящ.	30.05.1794 - УМ Феодосием Ростовким к сему приходу рукоположен; 15.07.1797 - Іоаном Охотою Либицким приєднаний; 1800 - грамота	искусен; добропорядочен и нештрафован	женат на девице; Антоний 6 (рос.грам.)

38.	с. Козятын	Иоан Бобовский	37	не навч	Свящ.	9.05.1799 - КМ у свящ.рукопол.сюди; прежде ж находился в с. Кардишовки з самага присоединенія оной с причтом и прихожани дячком, по определенію МДП	искусен; хорошаго	женат на девице священническо й дочери; Андрей 9 (об.элементарн), Игнатій 8 (об.часослова)
39.	с. Кашперовка	Стефан Войцеховский	33	не навч	Дяка	21.10.1796 - Іоаникієм ЄБП сюди ж рукополож і грам	искусен, добраго	женат на девице
40.	с. Кардышовка	Стефан Маркевич	40	в Любарских школах до философии	Свящ.	14.11.1787 УМ Іас.Смогор. Произведен сюди ж в целопарох.свящ.; 17.05.1795 - протоіерем Феодором Зражевським приєднаний; 3.12.1800 - грамота	обучался; добропорядочного	женат на девице свящ. доч.

41.	с. Кумановки	Григорій Фурсевич	63	не навч.	Свящ.	<p>10.04.1771 - Фил.Волод.в с. Вчерайше в помощь брату в свящ. произв.;</p> <p>по опред. УДД (уніатской дд) Пятигорского уезда в Баштечки переведен;</p> <p>17.11.1794 - свящ. Павлом Радошевским приєднаний в Вчерайшому;</p> <p>а оттоль по предписанию Стефана Левандовского протоіеря в с. Ярославку к надсматриванію прихода назначен;</p> <p>за переведением же в то село свящ. Марка Божкевича, сего ж уезда в село Гуровці МДП к надсматриванию прихода определен;</p> <p>4.04.1801 - сюди грамотою затверджений</p>	<p>посредственен; поведенія не очень хорошого, бил штрафован</p>	вдов
-----	--------------	-------------------	----	----------	-------	--	--	------

---

42.	с. Кумановки	умершаго священника Максима Келдишевича синовья: Никита 7 (часословець), Іоаннь 4					
-----	--------------	---	--	--	--	--	--

43.	с. Константиновка	Григорий Хлебкевич	40	в семінарії не навч.	Свящ.	9.12.1788 - УЄ Ростоцьким в диякона и свящ. в с. Собаров к тесте на половинную часть рукопол.; 30.09.1794 - протоіереєм Іоаном Строцьким приєднаний и сюди ж назначений; 20.10.1800 - грамота	средственен; добраго	Женат на девице; Іоаннь 13 (обуч. в Академі Київской), Евтихія 6, Алексей 2
44.	с. Курави	Михаил Руданский	60	в школах Винницких по риторіку	Свящ.	15.08.1778 - УЄ Гедеоном Горбацким во диякона и свящ рукопол того ж села Курави; 30.09.1794 - протоіереєм Іоаном Строцким приєднаний; (накопец) 10.10.1800 - грам.	искусен; добраго	женат на девице; Роман 19 (обуч.в акад.Київской), Василій 15 (обуч. нот. пенію, необуч в акад.Київской для бедности)
45.	с. Котяжинцы	Іоан Крушинський	38	в Любарських школах по риторіку	Свящ.	6.05.1789 - УМ Ростоцьким в диякона і свящ. рукопол. сюди ж; 30.09.1794 - протоіер. Іоаном Строцким приєднаний; 13.12.1800 - грамота КМ	искусен; трезвого и добропорядочного	женат на вдове; Іоан Ветрожкнягнецкий 16 (обуч. В школах Винницких); Феофан 6; Владимир 1

46.	с. Кулешов	Михаил Фялковский	63	не навч	Дворян	18.12.1776 - УЄ Лионом Шептицким к сей церкви; 20.06.1795 - по желанію своему протоіерем Никифором Топольским приєднаний	искусен; честнаго	женат; Евтимий 12
47.	с. Круподеренцы	Андрей Басевич	50	в Винницких семинариях по риторику	Свящ.	12.06.1777 - УЄ Леоном Шиптицким к сей церкви; 2.06.1795 - по желанію своему протоіерем Никифором Топольским присоединен	искусен; честнаго и добраго	вдов
48.	с. Лещанцы	Иоан Песанчинский	36	по риторику в Уманской училище	Свящ.	25.06.1794 - УМ Ф.Рост. В с. Терновку уезда Уманского; 19.11.1794 - Иоаном Строчким по желанію своему приєднаний в село Лещинци	искусен; добраго	Женат; Лука 1
49.	с. Люлинец	Стефан Костецкій	33	не навч	Свящ.	7.05.1794 - Ум рукопол. сюди; 19.08.1795 - по своему желанію протоіерем Никифором Топольским приєднаний, і указом сената затверджений	искусен; чеснаго	женат; Онисим 3; Иоан 2
50.	с. Левковка	Высоцкий Иоан	36	до 4 класи	Свящ.	18.09.1794 - УЄ Булгаком; 13.05.1795 - благоч Ігнатієм Быцким приєднаний; 22.11.1800 - грамота сюди ж	искусен; трезвого и порядочнаго	женат на девице вторым браком; Петр 1

51.	с. Лосиевка	Спрунович Іоан Феодоров сїн	48	в Любарских школах до риторики	Свящ.	6.03.1776 - Ує Леоном Шептицьким к сей церкви рукоположен в діакона и свящ.; 30.09.1794 - протієр. Іоаном Строчьким приєднаний 23.11.1800 - грамота	искусен; доброго	женат на девице; Іоан 16 (навч в КА)
52.	с. Маркуши	Ярмолинский Михаил	40	граматики	Свящ.	26.03.1788 - с. Пилешовки рукоположен во свящ., где и к благочестию присоединен ієрем Михаилом собора Кієвскаго, от котораго прихода КМ Самуилом отрешен к приходу с. Вчорайшого по билету даному и в дикастерии МДП определен; 1799 - грамот. КМ утвержден; указом из КДД определен в Маркуши.	нехудо; к сорам "мложним" малопримирительный	женат на девице
53.	с. Марковец	Михальский Лука	41	риторики	Свящ.	3.07.1793 - УМ Ростоцьким в с. Марковец; 14.05.1798 - вместе с прихожанами корсунским протоієреєм Охотою Либицьким Іоаном; 1800 - грамота КМ	нехуд; честнаго	женат; Трифон 11 (псалтьрь)

54.	с. Молотковцы	Загайкевич Симеон	37	риторики	Свящ.	1791 - УМ Ростоцким рукопол.у викар.свящ. с. Безименнойк приходу оцовскому; 1795 - курсунским Охотою Либицким приеднаний вместе с прихожанами с. Молотиевец и определен к Молотиловскому приходу; 1801 - грамота	хорошо; честнаго	женат; Іоан 3
55.	с. Дубови Махаринцы	Маркевич Іоан	33	в школах Любарських по риторику	Свящ.	1.05.1793 - УМ Ростоцким к сей церкви во священника к тестю его сей церкви свящ. Кирили Здитовецкому уже умершему на половинную часть рукопол.; 21.05.1795 - Охотою Либицким присоединен; 31.10.1800 - грамота	в чт.искусен, нотному пению малообучался; трезв.и добр	женат на девице свящ. доч.
56.	с. Малинки	Филипович Григорій	66	в семінарії не навч.	Свящ.	1.10.1765 - УМ Володкевичем; 1795 - Ігнатиєм Бицким приеднаний того ж прихода ; 15.12.1800 - грамотою утвержден	искусен; постоянно	вдов

57.	с. Мончин	Войтовский Василий	40	не навч в школах	Дяка	1787 - Молдавским Гушским Епископом Гемовом рукопл.во свящ.; а за возвращением в здешнем крае униатской власти во унию присоединен и был в селе Вершици на викария; 1795 - приеднаний и определен в Винницкаго уезда в с. Радавку; оттель же переведен того ж повета в м-ко Водоносицу; после того Подольским Епископом Иоаникием выслан в КДД, с которой получив открытый указ в село Мончин	искусен; трезвого и постоянного	женат на девице; син Яков 1
58.	с. Неведовка	Радецкий Иоан	48	не навч	Свящ.	7.09.1777 - УЄ Шептицьким сюди ж у свящ.; 9.09.1794 - протоіереєм Петром Зражевським приеднаний; 1800 - грамота КМ	исправен; добропорядочен	женат на девице; Матвей 11 (рос.гарм. , помалолетству)
59.	с. Нимиринец	Волошкевич Гавриил	44	не навч	Свящ.	13.07.1785 - УМ Смогорж. В Нимиринци; 25.1795 - по желанію своему Лебицким приеднаний	искусен; доброго	женат
60.	с. Новая Гребля	Черетович Климент	35	в Винницких по поетику	Свящ.	31.12.1793 - УЄ Порф.Важин. во діакона і свящ.рукопол.; 24.10.1794 - І.Строцким приеднаний ; 1800 - КМ грам.	искусен; доброго	вдов

61.	с. Низгурец	Косец Ігнатій	48	в семінарії не навч.	Свящ.	11.01.1778 - УМ Шептицьким рукополож.в с. Низгурци; 24.10.1794 - Охотою Лебицьким приєднаний; 1800 - грамота КМ	искусен; нотному обуч; доброго	женат
62.	с. Обуховка	Витвицкий Антоній	29	не навч	Свящ.	1799 - КМ Іерофеєм рукопокладений у свящ. сюди і грам.затвердж.	посредственно; честного	женат
63.	с. Овечаче	Кудрицкий Григорій	47	в латинских школах по риторику	Свящ.	8.07.1778 УМ Шептицьким сюди в цілопарафіяльного свящ.; 11.06.1795 - Іоаном Строцьким приєднаний; 15.10.1800 - грамота	искусен; хорошаго	женат на девице священническо й дочки; Михаил 15, Іоан 13 - в КА в 1 класе; Роман 10 - оканчивает псалтьірь; Максим - 5 малий
64.	с. Огієвка	Левицкий Василий	51	не навч в акад.	Свящ.	8.05.1780 - І.Смогорж. Руопол. В с. Соквичу (?) к ц. св.Архистр.Мих.; 1790 - определен протоіереєм Григорієм Лапинеским; 24.08.1795 - благоч. Сокальским приєднаний, а определен в с. Огієвку Іоаном Охотою того ж года	в чт.посредств.нот.п.неискусен; заражен пьянств.страстію	женат; Даміан 20, Стефан 18, Григорій 16

65.	с. Овсинки (?)	Ящурицкий Иоан	53	до 5 класа	Свящ.	4.09.1771 - УМ Филицианом Володкевичем рукополож. у свящ; 31.05.1795 - благоч. Ігнатієм Бицьким приєднаний; 22.11.1800 - грамота КМ	искусен; похвальной жизни	женат на девице; Иоан 15 в чтении искусен
66.	с. Ординцы	Волошкевич Михаил	59	до 5 класа	Посполитий	10.12.1771 - УМ Ф.Володк.рукопол. у свящ.; 31.05.1795 - Ігнатієм Бицьким приєднаний; 15.12.1800 - грамотою КМ затверджений до цієї церкви рукоположений.	искусен; напивался по наказанію поштравился	женат; Феодор 9
67.	с. Поличенец	Фелятович Стефан	34	не навч	Посполитий	15.08.1794 - УМ Ростоцким рукопол.во свящ. с. Малой Клжтинки(?) ц. Святопечеровской; где 14.03.1795 - протоіер. Феодором Зражевским приєднаний; брацлавской консистории в преставленіем МДП в с. Поличинци сего повета переведен; 1800 - грамотою утверждён КМ	нехуд; честнаго	женат; син Кирилл 8
68.	с. Пузырьки	Клебановский Павел	36	не навч.	Свящ.	1796 - Єп. Брацл.і Под. Іоаникієм к тому жж приходу рукоположен	могущий; добропорядочен	женат на девице; Василий 7 (рос.грамоты)

69.	с. Пляховка	Габудович Даніил	57	в латинских Любарских школа до поетики	Свящ.	20.02.1765 - Филип.Володкевичем до Пляховецкой ц. во священника; 3.05.1795 - Охотою Лебицким приеднаный; 11.12.1800 - грамота КМ	искусен; хорошаго	женат на девице священнической дочери; Матфтей 11 (обуч. Ирилоц ??) Матфтей 8 (псалт.)
70.	с. Пиковцы	Супрунович Петр	29	с малых классов по риторике	Свящ.	30.12.1800 - КМ свящ. произв. И грам утвержд КМ	посредствен, ноте не обуч; трезв	женат на дев.свящ.доч.
71.	с. Псяровка	Кучоровский Роман	41	в школах Любарских по риторике	Свящ.	16.12.1785 - УЄ І.Смогоржевским к ц. Рождеств. в с. Гаражиновку Ум. Уезда в діакона і свящ рукопол.; 24.10.1794 - Іоаном Бохановським приеднаный; 1800 - грамота КМ	искусен; пьянственной страстию заражен	женат на девице; Михаил 15
72.	М-ко Прилуки	Діателович Іоан	52	в Любарских школах філософії	Свящ.	29.06.1774 - УЄ Хелмским Максимилианов Рилов в діакона и свящ. рукопол. к сей церкви; 23.10.1794 - Никитою Бохановським приеднаный; 18.12.1800 - грамотою КМ	искусен; доброго	женат на девице; Стефан 20, Николай 18 (обуч в КА)
73.	М-ко Прилуки	Сярчинський Евстафій	49	в школах Шаргородских до постики	Свящ.	23.04.1781 - УМ Радом. Іас. Смогорж.к сей церкви в діакона і свящ; 15.09.1794 - Строщким присоеденен; 13.12.1800 - грамотою КМ	искусен; к пьянственной страстиі и к сорам частию приклонен	женат на дев.; Николай 13 (КА) Гавриил 4

74.	м-ко Прилуки	Врублевский Петр	47	в школах Винницких до синтаксими	Свящ.	17.04.1781 - УМ Иассоном Смогоржевским во діакона і свящ к сей же церкви; 14.10.1794 - Иассоном Строчким присоеденен; 29.10.1800 - грамота КМ	искусен; доброго	женат на девице; Фома 16 (КА) Феодо 2
75.	с. Прушинки	При ней настоятельного священника не имеется, а наблюдает то приход и исправляет по очереди священнослуженія села Сокольца Петр Барилевич						
76.	с. Педосы	Волошкевич Иоан	32	до 4 класы	Свящ.	28.05.1800 - грамотою КМ і них же сюди произведен	искусен; трезвого	женат на девице; Петр 2
77.	с. Павловки	Бобрович Михаил	47	в семинарии Жировиц по філософію	Свящ.	26.07.1782 - Иас.Смогорж. К сей церкви рукоположен; 22.06.1795 - по желанію своему Никифором Всопольским присоединен	искусен; добропорядочен и нешрафован	женат; Евдоким 14
78.	м-ко Погребища	Жолткевич Иоан	46	не навч.	Свящ.	22.03.1782 - УМ І.Смогорж. Рукопокладений к сей церкви; 30.06.1796 - по желанію своему Игнатием Бьіцким переведен;	в чтении средстве; склонен по части к пьянству	женат; Симеон 16 (в семинарии винницкой 5 год) Александер 9

79.	м-ко Погребища	Бялковский Авксеній	51	не навч	Шляхта	10.06.1774 - Молдовским Митрополитом Іоанимом и с того времени находился в православии; 9.09.1778 - за благословением Іоасона Смогорж. Ко униі присоединен ; 15.08.1794 - по желанію своему протоіер. Іоаном Разумовским присоединен; 29.04.1801 - КМ уазом	искусен; заражен	женат; Стефан 16
80.	с. Роскопаны	Варнецкий Филимон	41	в Винницких семинариях по синтаксиму	Свящ.	23.11.1785 - УМ Смогорж. К сей церкви; 20.06.1795 - по желанію своему Никифором Топольским приеднаний;	искусен; доброго	женат; Лука 13, Тимофтей 11
81.	с. Сингаевки	Барилевич Даниил	44	не навч	Свящ.	31.03.1781 - УМ Смогор. К тому прих. Рукопол.; 1.09.1794 - Петром Зражевским присоединен; 1800 - грамота КМ	могущ, честнаго	вдов, Даниил 12 КА
82.	с. Соколец	Барилевич Петр	34	в латинских школах до синтаксимі	Дяка	3.02.1797 - Єп.Брацл.іПод Іоаникім і ставленою грамотою утвержден	искусен і нот. Обучился; хорошого	женат на дев.свящ.дочер и; Михаил 5

83.	с. Сопине	Залузкий Андрей	66	Богослів'я	Свящ.	16.05.1755 - УМ Фелицианом Володкевичем рукопол. в с. Сопине; 10.07.1795 - Іоаном Либицким присданий; 15.12.1800 - КМ грамота	искусен; напивался и по наказанию постоянно обходится	вдов
84.	М-ко Семигородок	Каушинский Афанасій	32	в латинских уманских школах до філософії	Свящ.	18.07.1798 - в целопарохіяльного свящ. произв. І грам вруч	искусен, не обучался, добропорядочного	женат на девице свящ.дочери
85.	с. Сестриневка	Бакалинский Петр	47	в Винницких філософії 3 года	Свящ.	3.07.1793 - УМ Ростовким во свящ. к сей церкви; 18.02.1795 - Охотою Либицким присданий	искусен, не обуч; добраго	женат; Матфей 9 рос грам. На дому
86.	с. Сошенска	Феодор Павловскій	40	в Житомирских училищах синтаксиме	Дяка	21.09.1791 - УМ Ростовским во свящ. сюди ж; 17.05.1795 - протоіерем Феодором Зражевским присоединен; 11.12.1800 - КМ грамота; 20.05.1801 - по представленню МДП КМ в Семигородську частину благочинним вибраний	искусен; трезв и добропорядочен	Женат на девице священническо й дочери; Іоан 2
87.	М-ко Спичинцы	Семерижинский Роман	65	до 5 класи	Свящ.	9.06.1764 - УМ ФелицианомВолочковским у свящ.рукопол.; 31.05.1795 - Ігнатием Бьіцким присоединен; 23.10.1800 - КМ грамота	искусен; добропорядочен и нешрафован	вдов

88.	с. Свитинцы	Крижановский Афтанасій	61	не навч	Шляхта	16.02.1772 - УМ Волоткевичем рукоположен; 23.03.1795 - по желанію своему благоч. Петром Сокольским приеднаный	искусен; склонен к пьянству почасти	вдов
89.	с. Степанок	Шаминский Димитрий	44	не навч.	Посполитий	1790 - КМ Иерофеєм уволен, произведен в Липов. Уезд в с. Росоше на діаконское место 1800 - переведен КМ Гавриилом в с. Степанок на приход	средственен, порядочного	женат на девице; Николай 16 (учит шаксу??) Фома 14 (часослов) Матфей 9
90.	с. Саражинцы	Стояновский Стефан	58	не навч	Свящ.	7.04.1784 - УМ Смогор. Рукопол; 20.07.1795 - по желанію своему Никифором Топольским приеднаный	ниискусен; доброго	Женат; Василий 28; Никифор 20; Васілій 18; Стефан 10; Афтанасій 7 (помолозож?? В винницких училищи/необу чался??)
91.	с. Станиловка	Зеневич Иоан	45	філософії	Свящ.	30.03.1784 - УМ Смогор. Руопол в свящ; 13.07.1795 - Липов.уезда протоіер. Никифором Топольским присоединен; _.12.1800 - грамотою КМ	посредственен; трезваго	вдов

92.	с. Тереховой	Шостацкий Андрей	49	піитики	Шляхта	19.08.1776 - Шептицьким рукопол; 1795 - протоіереєм Андреем Диятоловичом приєднаний і грамотою КМ	средственен; нехудого	вдов; Ісаак 12 (Гермоля?) Феодосій 12 (псалтьіря) Тимофей 9
93.	с. Турбова	Мащицкий Иван	36	в винницьких школах по риторику	Свящ.	3.08.1791 - УМ Ростоцьким во діакона і свящ. к сей церкви; 14.10.1794 - протоіереєм Иоаном Стоцьким приєднаний; 15.10.1800 - КМ грамота	искусен; доброго	вдов
94.	с. Талалаи	Шиманский Михаил	40	не навч	Дяка	м-ка Белиловки син дячка; 14.06.1796 - Иоаникієм во священника сюди	искусен; постоянно	женат на девице; Фтеодор 5, Иоан 1
95.	с. Фридров	Сивковский Иоан	53	філософії	Свящ.	14.07.1783 - с. Кочерева рукоположен УМ Смогорж.; 8.09.1794 - благоч Рожевської округи Баф тиловским (?) приєднаний; 14.11.1800 - по отрешенію от того прихода переведен в с. Фридров	честнаго	вдов; Фтеодор 6 (граматики)
96.	с. Фридров	Умершаго священника Габудовича Александра син Маркіян 9 - обуч.псалтир						
97.	с. Ха(д)жин	Мигалевич Феодор	32	в Житомирской семинарии по риторику	Свящ.	4.06.1784 - УМ Ростоцьким в настоящий сан к сему приходу рукоположен 25.02.1795 - Либицьким приєднаний 1800 - грамотою КМ	искусен; добропорядочен и нешрафован	Женат на девице; Миколай 3

98.	с. Халаимгород ок	Шуритюк Завадинский Лука	28(?)	по философию	Свящ.	23.04.1768 - УМ Володкевичем к тому ж приходу рукоположен; 1785 - по определению Смогоржевского в деканате Ходоровском экзаминаторскую и в 15 церквях того ж деканата мисионарскую должность исправлял; 28.05.1795 - Либицим к православию присоединен; 1800 - грамота КМ	искусен; честного	женат на девице; Яков 12, Василий 10 - обуч. Рос грам
99.	с. Черничка	Новак Симеон	-	не навч	Посполитий	13.08.1785 - Смогорж Вол.еп. Жит.уезда. В село Денеши рукоположен; 16.06.1798 - Либицим приеднаний і переведений в Чернички; 1800 - грамота КМ	искусен, незазорен	вдов; Сильвестр 12, Иоан 10
100.	с. Чернорудки	Кроковницкий Пантелеймон	43	сентаксима	Свящ.	1784 - по увольнении из семинарии Смогоржевским рукоположен Сквирского уезда с. Хейлов; 1795 - Либицим приеднаний	искусен, обучается; трезв	женат; Григорий 6, Петр 3 - обуч.рус.грам.
101.	с. Великой Чернявки	Борецкий Григорій	40	в Житомири в 5 класе	Свящ.	27.09.1786 - Смогоржевським рукопокл.до цієї церкви; 11.05.1795 - приеднаний Либицьким	посредственен, не обучался; склонен	женат
102.	с. Малой Чернявки	Локаржевский Ияков	44	філософії	Свящ.	9.12.1788 - М Ростоцім руопокладений сюди ж у свящ; 7.05.1795 - Либицьким приеднаний	исправен, посредственен, трезв	женат; Иоан 12; Іларіон 10 - русской грам

103.	с. Малой Чернятин	Коростилевич Феодор	61	не навч	Свящ.	10.04.1769 - Володкевичем епархії Подольської, уезда Гайсинського с. Ряхни рукопокладений в діакона і священника; 25.08.1794 - протоиреем Иоаном Радзимовским присоединен; за роспискою той же приход 2ому священнику припоручив, а за свідельством от Гайсинского уезда в Махновский уезд принят и к церкви сей же определен	посредственно, доброго	вдов
104.	с. Черемошне	Чартонский Петр	27	до 3 класу	Свящ.	16.06.1801 - произведен у свящ і грам.	искусен, постоянного	женат на девице
105.	с. Черемошне	Умершаго священника Присовкого Иякова сьіновья Модит 13 - рус грам, Симеон 8 - часословец						
106.	с. Шпичинцы	Грензовский Василій	37	риторики	Шляхта	7.02.1797 - Иоаникіем рукопокладений с. Шпичинца во свящ.	искусен, добраго	женат; Симеон 12, Игнатій 10, Иосиф 9 (русской грамоты обучаются) Иоан 2
107.	с. Шпичинцы	Священника дядя священник Симеон Грензовський по старости своих лет от должности уволен и на пропитании онаго племянника остается. В КА риторики, искусен, добраго						

108.	с. Шармовка	Витвицкий Василий	44	філософії	Свящ.	22.05.1791 - УМ Ростовским к сей церкви рукоположен; 21.06.1795 - по желанію своему протоіерем Стефаном Левандовским приєднаний; и указом утвержен	искусен; честнаго	женат на девице; Венедикт 4, Иоан 2
109.	с. Шендеровка	Чайковский Евтихий	35	не навч	Поном.	11.02.1799 - КМ во діакона і свящ. рукопол.	искусен, добраго	женат на девице
110.	с. Ярославка	Божкевич Марко	56	не навч	Свящ.	8.09.1777 - УЄ Георгієм Горбацким в с. Ярославку рукоположен во свящ; 24.03.1794 - игуменом Давидом приєднаний	посредственен; пьянственною страстію заражен	женат
111.	с. Юровка	Яновский Пантелеймон	47	піитики	Шляхта	29.06.1784 - Смогорж. К приходу с. Юровка рукоположен; 1795 - протоіересем Зражевським приєднаний; 1801 - грамота	нехуд, честнаго	женат; Марк 12, Лука 10 - обуч псалтїрю, Іуліан 2
112.	с. Юзефовка	Демяновский Симеон	34	в латинских школах до постики	Свящ.	16.09.1794 - УЄ Юсафатом Туровским к сей церкви священником произведен; 17.05.1795 - Зражевським приєднаний; 26.10.1800 - грамота КМ	искусен, необуч., хорошого	женат на девице свящ.дочери

Складено нами на основі: ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21.

Додаток 11. Випис з листа київського митрополита Гавриїла до імператора Павла I

“...Поступокъ сей помещика Ивановского [закр.: сколько неправильной, ибо онъ Неподлежаще вмешивается во власть] [впис.: принимающаго На себя совсемъ Неправильно власть] Архиерейскую [закр.: столько и огорчительно для меня де и] относится къ Нарушенію благоустройства ибо определять духовенство [закр.: и переводить ихъ] къ местамъ и переводить ихъ оныхъ ежели какія причины встретятся есть дело духовной команды имеющей сведенія о качествахъ каждаго священноцерковнослужителя, де и помещикамъ [впис.: особливо же] Несодержащимъ благочестиваго исповеданія [закр.: Нимог] въ коемъ и означенный помещикъ Ивановский по известію Несостоить входить въ какое либо распоряженіе о [закр.: священстве] принятіи православнаго [закр.: касательно принятія священника] священства к церквамъ [закр.: не розб.] Нетъ Нималейшаго резона темъ паче, что одобренія и производимымъ [впис.: вновь] в священноцерковнослужительскія чины [закр.: давать] по указу святейшаго Синода давать должны прихожани. Почему Ваше Высокопревосходительство покорнейше прошу приказать чрезъ кого следуетъ показанному помещика Ивановскому, чтобы онъ отнюдь Непрепятствоваль священнику Гаврилову яко человеку порядочному заступитъ праздно в старостинцахъ священническое место, нечинилъ бы ему Никакова притесненія Мщенія и [закр.: не розб.] къ тому, въ [закр.: не розб.] подобныхъ [закр.: не розб.] [впис.: не розб.] со стороны помещика Ивановскаго противностямъ [закр.: подтвердить] и всемъ вообще в Кіевской губерніи и епархіи [впис.: находящимся] помещикамъ рекомендовать дабы и они в случае определенія в ихъ владенія священноцерковнослужителей [закр.: Непрости] Не [закр.: прекословили] делали прекословія и крестьянъ своихъ на то непринуждали, имея о последующемъ уведомить. Въ прочемъ съ совершеннымъ почтеніемъ и преданостію есмь

Вашего Высокопревосход.

Милостиваго Государя

1800 годъ

Марта. 3. дня ”

Додаток 12. Відомості про церковнослужителів Махнівського повіту (1801 р.)

Арк.	Населений пункт	Церква	Посада	Ім'я	Вік	Освіта	Чий син	Кар'єра	Навички/поведінка
9	с. Брицка	Параскевская	Дяк	Иван Стояцкий	30	не навчався в семінарії	Дяка	в 1797 р. МДП названий	искусен; доброго
11	с. Белое	Михайловская	Дяк	Петр Лотовський	41	-	Шляхта	10.07.1778 - по вивченню руської грамоти ун. єп. Львівським Іоаном Липтицьким Липовецького повіту в с. Иримтеровку у священника рукоположений; 1795 - із унії до православ'я протоієреєм Іоаном Строцьким приєднаний; 13.02.1797 - Іоанієм єпископом брацлавським священства полишений за непорядочні свої чинки назначений дячком в с. Булаї, а звідти МДП - в Белое теж дячком	п'яственною страстю заражен и був для того взятий в Махнівку для спитимії, але не виправився і невідомо де
13	с. Блажівка	во імя спасителя Христова Николая	Дяк	Ілья Маркевич	15	не навчався	-	1801 - МДП назначений сюди	средственен; чесного

15	с. Белашки	во имя Свято-Преображенской	Дяк	Петр Лищевский	53	-	-	1795 - ЛДП церкве определен	Нотному пению не обучался; заражен страстию пьянственной
15	с. Белашки	во имя Свято-Преображенской	Пономарь	Стефан Новохацкий	22	-	Свящ.	16.06.1801 - сюди в стихарь	русской грамоты мало что умеет, а нотному пению не обучался; добраго
19	м-ко Белополье	во имя Святых апостола Петра и Павла	Дяк	Іоан Кршикунович	21	не навчався	Свящ.	МДП назначений сюди	средственен, нотному пению обучается; порядочен
21	м-ко Белиловка	Свято-Троицкая	Дяк	Іосиф Волошкевич	23	не навчався	Свящ.	1797 - МДП назначений; _07.1801 - МК во стихарь	сведущ; трезвого и честного
21	м-ко Белиловка	Свято-Троицкая	Пономарь	Іоан Косец	19	не навчався	Свящ.	_07.1801 - МДП назначений	в чтении хорошо, а нотному пению обучается; трезвого и честного
23	с. Воина	Свято-Михайловская	Дяк	Петр Юницкий	50	не навчався	Свящ.	1798 - МДП до посади назнач.	в чтении и нотном пении посредственен; (нечитабельно) изаго словесно был ...аем

23	с. Воина	Свято- Михайловская	Пономар ь	Михаил Клочковскій	96	не навчався	не вписано	1797 - МДП назначений в село Семиелаевку; 1798 - сюди переведений	в чтении и нотном пении посредственен; трезв
25	с. Волчинец	во имя Святого апостола евангелиста Иоанна Богослова	Дяк	Акила Семенов сын Брояковский	22	в Люберской семинарии синтаксимы	Свящ.	1799 - МДП до Махновськоь соборноь церкви дячком назначений; 1801 - посвячений КМ в стихарь переведений сюди	исправен; честнаго и добропорядочнаго
25	с. Волчинец	во имя Святого апостола евангелиста Иоанна Богослова	Пономар ь	Иламон Семенов син Брояковский	19	не навчався	Свящ.	1798 - МДП назначений сюди дячком; 15.07.1801 - рукопокладений с стихарь сюди пономарем	исправен; честнаго и добропорядочнаго
27	с. Вчорайше	Свято- Михайловская	Пономар ь	Іоан Фурсевич	15	не було	Свящ.	179_ - назначений МДП	в чтении худ, а нотному пению обучается; честнаго
29	с. Вернигородок	Рождество- Богородичная	Дяк	Максим Каминский	29	риторики	Свящ.	МДП назначений сюди; 20.04.1801 - грамота	искусен; доброго, радочен и нештраф.
29	с. Вернигородок	Рождество- Богородичная	Пономар ь	Василий Комарнецкий	53	не невчався	Посполи тий	МДП назначений сюди	прост; доброго и нештрафован

31	с. Верболозы	Святого архистратига Михаила	Дяк	Григорий Радецкий	36	не навчався	Дяка	МДП назначений	в чтении средственен, в нотном пении знающ; добропор.и нештраф.
33	с. Варшици	Покровська	Дяк	Никифор Стояновский	19	обучался в школах Винецких синтаксими	Свящ.	1800 - МДП назначений	в чтении средственен, нотному пению начал обучатся; добропор.
35	с. Воскодавинцы	Свято-Покровская	Дяк	Антоній Волошинський -Ящуриньский	25	не навчався	Дяка	20.06.1801 - грамотою КМ затверджений сюди	искусен; почтенного
37	с. Войтовцы	Свято-Покровська	Дяк	Кирил Божкевич	25	не навчався	Свящ.	1798 - МДП назначений сюди дячком; 1801 - грамотою КМ затверджений	посредственен; доброго
39	с. Васильковцы	Свято-Рождества пресвятой Богородицы	Дяк	Михаил Семеричинский	58	польської, русской	Шляхта	грамоти нема	искусен; постоянно
39	с. Васильковцы	Свято-Рождества пресвятой Богородицы	Пономарь	Иоан Семеречинский	18	только в русской	Свящ.	При церкви находитьца служит у помещика Ленецкого	искусен; трезвого

41	м-ко Вахновка	Рождественская	Дяк	Петр Висоцкий	25	не навч.	Свящ.	МДП в с. Дергановки був назначений; 1801 - сюди назначений	в чтении посредственен; нотвное пение впредь изучает; немного спесив, в прочем доброго
41	м-ко Вахновка	Рождественская	Пономарь	Тимофей Маркевич	21	в школах Нимировских синтаксисе	Свящ.	1798 - указом КДД назначений	посредственен; доброго
43	с. Глуховец	Свято-Параскевская	Дяк	Фома Поплавский	27	не навч.	Дяка	1795 - протоіереєм Никитою Бухановским в с. Воину дячком; 1798 - МДП в с. Глуховці; 1801 - МК грамоту дав	искусен; трезв и добропорядочен
43	с. Глуховец	Свято-Параскевская	Пономарь	Зиновий Мажаровский	31	філософії	Свящ.	1798 - МДП сюди по слабості свого здоров'я назначений	нотному пению не обучался, читает хорошо; трезв и добропорядочен
45	с. Гуровец	во имя Рождества Богоматери	Дяк	Антон Коваль	19	не навч.	Свящ.	МДП назначений до Свято-Георгіївської Махнівської церкви пономарем; 13.07.1801 - МК рукоположен сюди у дяка і затверджений грамотою	средственен в нотном пении знающ; ... нештрафован
47	с. Городок	Свято-Михальская	Дяк	Феодор Килевич	22	не навч	-	со своей должности не находится	ні искусен....

49	с. Годомец	Свято-Покровская	Дяк	Иоан Мигалевич	-	не навч	Свящ.	28.06.1800 - КМ в стихарного дячка посвячений і грамотою затверджений	в чтении косноязычен; в нотном чтении искусен; добропорядочен
51	с. Голубовка	Свято-Покровская	Дяк	Михаил Витвецкий	26	-	Свящ.	1798 - МДП дв дячка до цієї ж церкви назначений	-
53	с. Гопчицы	во имя Святая Троицы	Дяк	Александр Несопский	24	во училищи Винницкой по синтаксиму обучался	Свящ.	16.07.1801 - КМ в стихарь произведен	искусен; нет
53	с. Гопчицы	во имя Святая Троицы	Пономарь	Антоній Шукевич	42	не навч.	Дяка	16.07.1801 - КМ в стихарь произведен	искусен, доброго
55	с. Дергановка	Рождество-Богородичная	Дяк	Павел Крижановский	17	не навч.	Поном.	26.06.1801 - МДП назначені КМ грамотою затверджені 355	блогодадежный; трезваго
55	с. Дергановка	Рождество-Богородичная	Пономар	Яков Крижановский	25	неграмотный	Поном.	26.06.1801 - МДП назначені КМ грамотою затверджені 356	неграмотный
57	с. Жежелев	во имя святителя Николая	Дяк	Василий Келдишь	44	не навч.	Дяка	1795 - МДП назначений; 9.05.1801 - МК в стихарь рукоположен і грамота	исправен, доброго и трезваго
59	с. Журбинец	во имя Святого Иоанна Богослова	Дяк	Іананій Косциц	18	в семінарії не навч.	Свящ.	1798 - МДП с. Низгурец к Златоустовской ц. пономарем; 1799 - переміщений дячком сюди	в чтении посредственен, нотому пенію обучается; доброго

61	с. Жидовец	Свято-Покровська	Дяк	Герасим Вороновский	24	русской грамоте вовсе искусен	Посполий	3.07.1801 - грамотою затверджений, а до того звільнений до прихода с. Жидовець	в чтении и нотном пении искусен; в русской грамоте и вовсе искусен; постоянного
63	с. Закутинцы	во имя Покрова Богоматери	Дяк	Феодор Веселовский	23	ничему	Дяка	16.06.1801 - КМ грамотою затверджений, а до того МДП назначений	могущ, нотному пению обучается; порядочен
63	с. Закутинцы	во имя Покрова Богоматери	Пономар	Стефан Веселовский	28	в семінарії не навч.	Дяка	10.06.1801 - КМ грамотою, а до того МДП назначений	малознающ., постоянен
65	с. Збараж	во имя Успения Пресвятыя Богородицы	Дяк	Стефан Ящуринский	17	в Винницких школах до старого класа	Свящ.	_.04.1801 - КМ в стих. дячка произведен	искусен; хорошаго
67	с. Зозулинец	во имя Святого Великомученика Димитрия	Дяк	Павел Соболевский	31	не навч	Свящ.	МДП назначений, в стихар посвячений	искусен, хорошаго
69	с. Ивашковец	Свято-Димитриевская	Дяк	Іосиф Менчиць	25	поэзии	Свящ.	1798 - МДП назначений до приходу	средственен, незаражен и не штраф
71	с. Малая Клеминка	Покровська	Дяк	Феодор Загайкевич	27	граматики	Свящ.	1799 - МДП назначений	в чт. средств. Нотному пению обуч; добронравный

73	с. Кикишовка	Параскевская	Дяк	Петрь Гошковский	20	не навч.	Свящ.	1796 - МДП назначений дядком суди	обучился нотному пению, читает и по слогу не худо
75	с. Княжики	Свято- Покровська	Дяк	Михаил Шаркевич	25	не навч.	-	-	искусен; добропорядочен и нешрафован
79	с. Козятын	во имя Свято апостола и евангелиста Луки	Дяк	Потапій Богданович	18	не навч.	Свящ.	30.05.1801 - в стих дячка і грамота суди ж	средственен, хорошого
79	с. Козятын	во имя Свято апостола и евангелиста Луки	Пономар	Павел Гаевскій	25	не навч	Дяка	МДП назнач.	хорошого
81	с. Кашперовка	во имя Архистратига Михаила	Дяк	Симеон Новацкий	45	не навч	Єврейсь кого вихреста	МДП назначений	могущ, в нотном пении знающ; добраго
83	с. Кардышовка	во имя Покрова Пресвятыя Богородицы	Дяк	Захарій Бобовский	28	не навч.	Свящ.	1801 - КМ в стих дячка суди произвед и грам	посредственен; хорошаго
83	с. Кардышовка	во имя Покрова Пресвятыя Богородицы	Пономар	Василий Ивановский	18	не навч.	Дяка	24.06.1801 - КМ "рукоположен" и грам	благонадежен; хорошаго
85	с. Кумановки	во имя Святого архистратига Михаила	Дяк	Рома Келдишевич	18	не навч.	Свящ.	14.05.1801 - в стих дячка суди произведен	средственен; хорошого

85	с. Кумановки	во имя Святого архистратига Михаила	Пономар	Роман Магревич	36	не навч.	Свящ.	8.05.1801 - указом КДД назначений	мало обучался грамоте; добропорядочен
87	с. Константиновка	Богословская	Дяк	Назарій Маркевич	42	в семінарії не навч.	Свящ.	1797 - МДП назначений	искусен; доброго
89	с. Курави	Михайловская	Дяк	Григорій Руданський	20	в школах Винницких по граматику	Свящ.	24.06.1801 - Грамотою назн. (син того ж свящ.)	посредственен; добраго
91	с. Котяжинцы	Вознесенская	Дяк	Василій Супронович	25	в Любарських школах по риторіку	Свящ.	30.01.1796 - КМ грамота	искусен; доброго
91	с. Котяжинцы	Вознесенская	Пономар	Антоній Коцюбенский	25	в семінарії не навч.	Свящ.	1801 - МДП назначений сюди	в чтении мало, нотного не знает; доброго
93	с. Кулешов	Свято-Параскевская	Дяк	Кондрат Стояновский	24	не навч	Дяка	19.06.1801 - указом МК назначений	неискусен; почасті заражен п'янством
93	с. Кулешов	Свято-Параскевская	Пономар	Андрей Козецкий	41	не навч	Шляхта	19.06.1801 - указом МК назначений	неискусен; добраго
95	с. Круподеренцы	Свято Рождества Богоматери	Дяк	Максим Гунецкий	32	не навч	Шляхта	19.06.1801 - указом МК назначений	почти искусен; заражен страстію п'янственной
95	с. Круподеренцы	Свято Рождества Богоматери	Пономар	Веласій Антонович	45	ничево не умеет	-	в время ревизких сказок в 1795 года Липовецким ДП определен	... неумеет; п'янством больше управляется

97	с. Лещанцы	Свято-Покровская	Дяк	Трофим Вруский	43	не навч	-	в время ревизких сказок в 1795 года Липовецким ДП определен	неискусен; заражен страстию пьянственнойю
97	с. Лещанцы	Свято-Покровская	Пономар	Никифор Басевич	20	не навч	-	-	неискусен
99	с. Люлинец	Свято-Богословская	Дяк	Иосиф Миржинский	28	обучался по риторике в Уманськи (?) училищи	-	не находится во своей должности	искусен, добраго
99	с. Люлинец	Свято-Богословская	Пономар	Иосиф Миржинский	22	необучался	-	не находится во своей должности и не находится	неискусен, добраго
101	с. Левковка	Свято-Николаевская	Дяк	Высоцкий Александр	23	негде	Свящ.	Лип.ДП к настоящим должностям определены	искусен; трезваго
101	с. Левковка	Свято-Николаевская	Пономар	Ящуринский Петр	22	до 2 класи	Свящ.	Лип.ДП к настоящим должностям определены	искусен; трезваго
103	с. Лосиевка	Свято-Богословская	Пономар	Рудацкий Николай	26	не навч	Свящ.	1801 - грам КМ утвержд.	посредственен; добраго
105	с. Маркуши	Свято-Михайловская	Дяк	Загайкевич Антин	30	не було	Свящ.	1795 - МДП назначений	нехудо; нотному мало обучен; честнаго
107	с. Марковец	Златоустого	Дяк	Березницкий Мартинян	51	не було	Дяка	1800 - указом з КДД дячком суди	нехуд; честнаго
109	с. Молотковцы	Свято-Николаевская	Дяк	Голошкевич Иоан	43	синтаксима	Свящ.	1801 - указом КДД назнач.	чтеніе хорошо, нотному пенію искусен; честнаго
109	с. Молотковцы	Свято-Николаевская	Пономар (затерто)	Загайкевич Симеон (над закресленим "Феодор")	22	не було	Свящ.	1801 - МДП назначений суди	хорошо, ноті обучается; честнаго

111	с. Волоские Махаринцы	Свято- Успенская	Дяк	Гаевич Феодор	29	не навч	-	бывш.благоч. Никитой Бохановсим определен; 1800 - грам.	неискусен; добраго
113	с. Дубови Махаринцы	во имя Рождества Пресвятыя Богородицы	Пономар	Здетовецкий Мартин	19	не навч	Свящ.	1799 - МДП назначений	посредственен; хорошаго
115	с. Малинки	Святого Иоана Богослова	Дяк	Вайдецкий Елисей	23	не навч	-	20.05.1800 - грамота	искусен; постоянно
115	с. Малинки	Святого Иоана Богослова	Пономар	Вайдецкий Василий	21	не навч	-	20.05.1800 - грамота	искусен; постоянно
117	с. Мончин	Рождество- Богородичная	Дяк	Венгриновский Иоан	27	не навч в школах	Свящ.	1801 - грам КМ утвержд.	средствененно; трезвого
119	с. Неведовка	во имя святителя Николая	Дяк	Радецкий Василий	41	не навч	Дяка	28.04.1801 - КМ назначений і грам.	средственен, нотн.п. сведуш; добропор.
119	с. Неведовка	во имя святителя Николая	Пономар	Радецкий Григорий	23	не навч ничему	Свящ.	29.04.1801 - грамота на поном. Должн. КМ	чтен.средств., нотному.п. малознающ; неподозрителен и не штрафован

121	с. Нимиринец	Свято-Воздвиженская	Дяк	Волошкевич Наум	42	не навч	Свящ.	16.06.1801 - КМ в стихарь произведен	искусен, нот.п. хорошо разумеющий; средственнаго пов.
123	с. Новая Гребля	Михайловская	Дяк	Кудрицкий Фтеодор	21	в семінарії не навч.	Свящ.	28.04.1801 - КМ назначений	посредственен; добраго
125	с. Низгурец	Свято-Златоустовская	Дяк	Косец Іоан	23	не навч	Свящ.	1797 - МДП назначений	обучается; добраго
127	с. Обуховка	Богословская	Дяк	Ульский Іосиф	95	не навч	Вільних	1795 - МДП назначений	по старости лет недобачает, читает средственно також и в нотном пении; честнаго; нечасто да впадает в пьянство
129	с. Овечаче	во имя Святого архистратига Михаила	Дяк	Кудрицкий Николай	24	синтаксима	Свящ.	27.04.1801 - в стихарь КМ произведены	оба искусны
129	с. Овечаче	во имя Святого архистратига Михаила	Пономар	Кудрицкий Стефан	19	граматики	Свящ.	27.04.1801 - в стихарь КМ произведены	оба искусны
131	с. Огиевка	во имя Свято Параскевской	Дяк	Хадзиневский Тихон	30	не навч в акад.	-	1798 - МДП в дячка сюди назначений	в чт.искусен и нотному пению; добраго

133	с. Овсинки (?)	Святых Верховных апостолов Петра и Павла	Дяк	Ящуринский Иоан Иоанов сын	31	до 4 класи	Свящ.	Лип.ДП к настоящим должностям определены	искусен; трезв..
133	с. Овсинки (?)	Святых Верховных апостолов Петра и Павла	Пономар	Ящуринский Григорий	27	до 4 класи	Свящ.	Лип.ДП к настоящим должностям определены	искусен; трезвий стирний
135	с. Ординцы	Святого апостола евангелиста Иоана Богослова	Дяк	Волошкевич Василій	22	до 2 класи	Свящ.	28.06.1801 - грамотою до цього приходу	нотного пенія обуч, в чт.искусен; постоянного
137	с. Поличенец	Преображени я господня	Дяк	Загайкевич Іоанн	34	в Уманських училищах риторики	Свящ.	1795 - МДП на сію должность определен	читает нехуда, до пенія голосу не имеет; честнаго
137	с. Поличенец	Преображени я господня	Пономар	Волошкевич Іоан	19	не навч.	Свящ.	1801 - указом КДД назнач.	посредственно; честнаго
139	с. Пузырьки	во имя Сошествя святого духа	Дяк	Чутковский Яков	27	не навч.	Свящ.	3.07.1800 - грамотою КМ затверджений; а МДП призначений	средственен, ноті обучается; незаражен
139	с. Пузырьки	во имя Сошествя святого духа	Пономар	Зубрицкий Григорій	23	ничему	Дяка	МДП назначений, указом КДД затверджений	малознающий, порядочен
141	с. Пляховка	во имя зачатыя Святыя Анны	Дяк	Габудович Петр	18	не навч	Свящ.	24.06.1801 - в с. Хажин к Мих.ц. в стих.дядька посвящен КМ; 20.09.1801 - по прозьбе отца і по резолюции КМ	искусен

								указом КДД сюди переведений	
141	с. Пляховка	во имя зачатая Святая Анны	Пономар	Лотоцкий Дмитрий	22	не навч.	Дяка	27.07.1801 - указом КДД в с. Пляховку пономарем	посредственен, ноте не обуч.; хорошего
143	с. Пиковцы	во имя Святителя Христова Николая	Дяк	Синицкий Феодор	43	не навч	Дяка	МДП к сей должности определен	искусен; хорошего
143	с. Пиковцы	во имя Святителя Христова Николая	Пономар	Тараневич Феодор	41	не навч	Свящ.	МДП к сей должности определен	не навч; хорошего
145	с. Псяровка	Параскевская	Дяк	Доброволянский Василий	27	в семінарії не навч.	Дяка	-	искусен; доброго
145	с. Псяровка	Параскевская	Пономар	Доброволянский Феодор	24	в семінарії не навч.	Дяка	-	искусен; доброго
147	м-ко Прилуки	Преображенская	Дяк	Стояновский Василий	27	в Вінницьких риторики	Свящ.	1797 - МДП назначений	посредственен; доброго
147	м-ко Прилуки	Преображенская	Пономар стихарний	Чайковский Иоан	20	не навч	Поном.	1800 - грамота КМ	посредственен; доброго
149	м-ко Прилуки	Покровская	Дяк	Княчицкий Григорій	20	в школах Любарських поетики	-	-	чтенію посредственен, ноте не обуч.; доброго

151	м-ко Прилуки	Троицкая	Дяк	Грисевич Петр	21	не навч	-	-	посредственен; доброто
153	с. Прушинки	Свято-Богословская	Дяк	Березнецкий Феодор	35	в Житомирских школах до граматики	Свящ.	МДП к сей должности определен	посредственен; хорошаго
155	с. Педосы	во имя святителя Николая	Дяк	Леонович Онофрий	31	не навч.	Свящ.	17.06.1801 - в стихарь КМ произведен	искусен; постоянно
155	с. Педосы	во имя святителя Николая	Пономар	Левицкий Петр					
157	с. Павловки	во имя Святого апостола Иоана Богослова	Дяк	Космовский Иосиф	46	не навч.	-	Во время ревизких сказок 1795 ЛДП к сей должности определен	неискусен; страстию заражен
157		во имя Святого апостола Иоана Богослова	Пономар	Сасенко Павел	22	не навч.	-	Во время ревизких сказок 1795 ЛДП к сей должности определен	неискусен; средственно
159	м-ко Погребища	Свято-Успенская	Дяк	Ящуринский Михаил	46	-	-	10.03.1797 - указом Брацл. Дикаст в настоящее звание определен	неискусен; заражен страстию пьянственнойю
159	м-ко Погребища	Свято-Успенская	Пономар	Жолткевич Трофим	20	ничему	-	В МДП по сей должности определен	невредный

161	м-ко Погребища	Свято-Михайловская	Дяк	Новохацкий Григорій	28	в Винницкой училищи по риторике	Свящ.	9.06.1801 - в стихарь КМ произв.	искусен; доброго
161	м-ко Погребища	Свято-Михайловская	Пономар	Новохацкий Винидикт	20	не навч	Свящ.	в стихарь КМ произведен к сей церкви	неискусен; доброго
163	с. Роскопаны	Свято-Николаевская	Дяк	Шташевский Иван	56	не навч.	-	Во время ревизких сказок 1795 ЛДП к сей должности определен	искусен; доброго
163	с. Роскопаны	Свято-Николаевская	Пономар	Левицкий Петр	34	не навч	-	Во время ревизких сказок 1795 ЛДП к сей должности определен	средственнаго; доброго
165	с. Сингаевки	во имя святителя Николая	Дяк	Рокицкий Авраам	4(?)	нет	Дяка	МДП - сюди назнач.; 20.03.1801 - грамота КМ	знающий; доброго
167	с. Соколец	во имя Святого архистратига Михаила	Дяк	Барилевич Тимофей	30	-	-	МДП в с. Каменку дячком определен; 1801 - в Соколец переведен; 7.03.1801 - грамота КМ	-
169	с. Сопине	Свято-Успенская	Дяк	Присовський Іоан	20	в семінар. в 3 класу	Свящ.	10.07.1800 - грамота КМ	искусен; трезвого
171	м-ко Семигородок	во имя Святого апостола Иоана Богослова	Дяк	Домарацкий Іоан	47	не навч	Свящ.	МДП к сей должности определен	искусен; хорошаго

171	м-ко Семигородок	во имя Святого апостола Иоана Богослова	Пономар	Кишинский Михаил	24	не навч.	Дяка	МДП к сей должности определен	искусен; хорошаго
173	с. Сестриневка	Свято-Покровская	Дяк	Бакалинский Александр	38	в Любарской семинарии чрез 2 года	Свящ.	1797 - МДП к той должности определен	посредственен, ноте не обуч.; хорошаго
173	с. Сестриневка	Свято-Покровская	Пономар	Крижановский Исаакий	21	не грамотен	Поном.	1797 - МДП к той должности определен	неграмот.
175	с. Сошенска	во имя Святителя Христова Николая	Дяк	Григорій Кожуховський	45	не навч.	Дяка	МДП назначений	посредственен (?орфографіи и прозодію??); трезв и добропор.
175	с. Сошенска	во имя Святителя Христова Николая	Пономарь	Корнилий Томашевский	35	не навч	Посполитий	МДП в м-ко Семигородок определен пономарем, а оттуда в 1797 в ту ж должность в с. Сошенске	..читает нехудо; трезв и добропор.
177	м-ко Спичинцы	Свято-Покровская	Дяк	Радецкий Мандил	25	до 3 класу	Свящ.	1799 - МДП определен к сей должности; .04.1801 - во стихарь и грамота КМ	искусен; трезвого и почтеннаго
177	м-ко Спичинцы	Свято-Покровская	Пономар	Бабецкий Павел	46	-	Вільних	Отца Иоана Барилевича м-ка; 20.05.1801 - грамотою	неискусен; трезв

								утвержден до м-ка Шпичинцы	
179	с. Свитинцы	Свято-Михайловская	Дяк	Райскій Василій	28	не навч.	Дяка	1.06.1801 - Км в стихар произведен	искусен; заражен страстью почасті
181	с. Степанок	Святой великомученицы Параскевы	Дяк	Павловский Симеон	50	только в русской	Свящ.	ЛДП определен	средственен склонен до пьянства
183	с. Саражинцы	во имя Покрова Богоматери	Дяк	Стояновский Сидор	26	по граматику	Свящ.	16.06.1801 - КМ в стихарь произведен	неискусен
183	с. Саражинцы	во имя Покрова Богоматери	Пономар	Стояновский Никита	20	по синтаксиму	Свящ.	...	неискусен; доброго
185	с. Станиловка	Свято-Вознесенская	Дяк	Гуз Иван	23	не навч.	Дяка	1796 - ЛДП к сей церкви определен	посредственен; трезваго
187	с. Тереховой	Святой Мученицы Параскевы	Дяк	Шостацкий Василий	27	пітики	Свящ.	1795 - МДП определен	хорошого
191	с. Талалаи	Свято-Покровская	Дяк	Павловский Іоан	38	не навч	Свящ.	грамотою утвержден	искусен; постоянно
193	с. Фридров	Димитреевская	Дяк	Ульскій Григорій	23	не навч	Дяка	МДП назначений	искусный, честнаго
193	с. Фридров	Димитреевская	Пономарь	Черницкий Каллиник	28	не навч	Свящ.	"называется Каллінік Чернецкий" МДП назначений	неискусен; честнаго
197	с. Халаимгородок	во имя святителя Николая	Пономар	Шуритюк Завадинский Іоан	22	не навч	Свящ.	МДП на дячка назначений 3.05.1800 - грамота КМ	средственен, обучается, доброго

199	с. Черничка	во імя Рождества Пресвятыя Богородицы	Дяк	Новак Иоан	23	не навч	Свящ.	1793 - МДП назначений на цю посаду; _.07.1801 - грамота КМ	искусен; честнаго
201	с. Чернорудки	Свято- Димитриевска я	Дяк	Кроковницкий Герасим	20	не навч	Свящ.	МДП назначені	обучается, трезваго
201	с. Чернорудки	Свято- Димитриевска я	Пономар	Крокопницкий Петр	35	не навч	Свящ.	МДП назначені	обучается
203	с. Великой Чернявки	Свято- Богословская	Дяк	Бакальский Григорій	35	в Любарских семінаріях	-	-	средственен, не обуч; добраго
205	с. Малой Чернявки	Свято- Воздвиженска я	Дяк	Присовський Григорій	18	-	Свящ.	1799 - МДП назначений 3.06.1801 - грамота КМ	исправен, трезв
207	с. Малой Чернятин	Лукийская	Дяк	Лащевский Иван	20	не навч	Дяка	1800 - МДП назначений	средственен, обучается, добраго
209	с. Черемошне	во імя Святаго Великомучен ика Димитрия	Дяк	Присовский Антоній	25	до 5 кляси	Свящ.	-	неискусен, непослушній, редко в церковь ходит
211	с. Шпичинцы	Рождество- Богородичная	Дяк	Кожуховский Игнатий	18	не навч.	Дяка	1801 - к должности определен	посредственен добраго
211	с. Шпичинцы	Рождество- Богородичная	Пономар	Кожуховський Петр	15	не навч	Дяка	1801 - к должности определен	посредственен
213	с. Шармовка	Рождество- Богородичная	Дяк	Кукалевич Даніил	24	не навч	Свящ.	16.06.1801 - до цієї церкви произведен	искусен, честнаго

213	с. Шармовка	Рождество-Богородичная	Пономар	Бакалинский Иоан	31	-	-	в должности своей не находится и не находился	трезв и честен
217	с. Ярославка	Свято-Михайловская	Дяк	Божкевич Константин	19	не навч	Свящ.	1798 - МДП назначений; 1801 - в стихар посвячений	средственен, обуч, добраго
219	с. Юровка	Рождество-Богородичная	Дяк	Багриновский Іяков	19			в неизвестной отлучке	
219	с. Юровка	Рождество-Богородичная	Пономар	Багриновский Іоанн	17			в неизвестной отлучке	
219	с. Юровка	Рождество-Богородичная	Дяк	Ветвицкий Григорій	38	не навч	-	МДП назначений	посредственный, хорошего
221	с. Юзефовка	во имя Покрова Пресвятыя Богородицы	Дяк	Демяновский Матфей	28	малообуч.	Свящ.	МДП назначений	искусен

Складено нами на основі: ЦДАК. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 21